

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΕΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΞΕΩΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ Γ' 1879

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΟΥ ΥΠΟ Σ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

—
1879

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς Γυμνασιάρχας

Ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσός» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδείσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως, ἤρξατο ἀπὸ ἐνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Παρνασσός*. Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κ.κ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προαιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877

Ὁ Ὑπουργὸς (Τ. Σ.)

Θ. Π. ΔΗΑΓΙΑΝΝΗΣ

Ἀλέξανδρος Βλάχος

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἐκ τῶν κ.κ. Εἰρηναίου Ἀσωπίου, Ἐμμανουὴλ Δ. Ραΐδου, Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. Ἐμμανουὴλ Δραγούμη.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ «ΗΓΕΜΟΝΟΣ» ΤΟΥ ΜΑΚΙΑΒΕΛΛΗ*

Μακιαβέλλης, Μακιαβελλισμός. Ἀκούομεν καὶ ἐπαναλαμβάνομεν καθ' ἐκάστην τὰς δύο ταύτας λέξεις, ὅρους συνωνύμους πάσης ἀποστροφῆς καὶ καταδίκης, ἀλλ' ἄνευ βαθείας καὶ πραγματικῆς τῆς σημασίας αὐτῶν γνώσεως, ἄνευ ἐμβριθεστέρως ἐρεύνης τῶν αἰτίων τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως τῶν δύο τούτων λέξεων. Ἐπικαλούμεθα αὐτάς κατὰ παράδοσιν μόνον, κατὰ συνθήκην, ἥμιστα ἐνδιαφερόμενοι νὰ μάθωμεν καὶ νὰ κατανοήσωμεν τὰς ἀφορμὰς, ἕνεκα τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα ἐνὸς τῶν ἐξοχωτάτων ἀνδρῶν τῆς ἱστορίας κατέστη ἀντικείμενον ἀπαισίου μνήμης, ἐπὶ τοῦ ὁποίου βαρύνει μέχρι τῆς σήμερον ἀσυνειδήτως ἡ ἀδυσώπητος καταδίκη τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, μεθ' ὅλην τὴν ἱστορικὴν ἐπανάρθωσιν τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἀληθῶς οὐδὲν ὄνομα τῆς ἱστορίας ὑπέστη ἐν τῇ φορᾷ τῶν αἰῶνων τὸ μαρτύριον τῶν ἀντινομιῶν καὶ τῶν συζητήσεων, εἰς ἃς ὑπεβλήθη ὁ γραμματεὺς τῆς φλωρεντιακῆς δημοκρατίας. Ἡ κλίμη τοῦ Προκρούστου, ὅπως πολλὰς κατέστη ἡ Ἱστορία, οὐδέποτε ἐπ' οὐδενὸς αὐτῆς ὑποδίκου ἐξετέλεσεν ἐπιτυχέστερον τὸ ἐξαμβλωτικὸν αὐτῆς ἔργον, ὅσον ἐπὶ τοῦ ἀνδρός, τοῦ λεγομένου *Νικολάου Μακιαβέλλη* καὶ τοῦ συγγραμματος αὐτοῦ, τοῦ *Ἡγεμόνος*. Ὅτι εἶπεν ἄλλοτε ὁ *Schiller* περὶ τοῦ ἥρωος αὐτοῦ, τοῦ *Wallenstein*, τοῦτο δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἀναντιρρήτως καὶ περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ *Ἡγεμόνος*:

Von den Parteien Gunst und Hass verwirrt,
schwankt sein Charakterbild in der Geschichte. 1

Ἡ στρέβλη τοῦ δημίου, ἥτις ζῶντος ἔτι αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἦτταν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος καὶ τὸν θρίαμβον τοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων ἐν Φλωρεντίᾳ, ἐστρέβλωσε τὰ μέλη τοῦ πρώην γραμματέως τῆς δημοκρατίας, μετὰ τῆς αὐτῆς σκαιότητος βραδύτερον, μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ἀντικατασταθεῖσα ὑπὸ

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 17 Νοεμβρίου 1878.

1 Ἡ εἰκὼν αὐτοῦ κυμαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ, συγκεχυμένη ὑπὸ τῆς εἰδοῖας καὶ τοῦ μίσους τῶν φατριῶν. Schiller's Wallenstein.—Prolog.

τῆς στρέβλης τῆς ἱστορίας, ἐξακολουθεῖ μέχρι τῆς σήμερον στρεβλοῦσα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον καὶ καταισχύνουσα τὴν μνήμην του. Ἡ ἀπόφασις, ἣτις ἄλλοτε ἐξηνέχθη ἀπὸ τῆς ἀγίας ἐδρας, ἐτυμνηγορία ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ ἀνδρός, τοῦ συνεχίσαντος τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου Ἀλιγιέρη εἰς τὸν κατὰ τῆς παπωσύνης πόλεμον, τοῦ ποιητοῦ τοῦ *Μανδραγόρου*, τοῦ ἱστοριογράφου τῆς *Φλωρεντίας*, τοῦ συγγραφέως τῶν *Λόγων περὶ τῆς πρώτης δεκάδος τοῦ Τίτου Λιβίου*, τοῦ κηρύξαντος τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἐνότητα τῆς Ἰταλίας ἀσυμβίβαστα πράγματα μετὰ τῆς ὑπάρξεως τῶν Παπῶν ἐν Ῥώμῃ, ἡ ἐτυμνηγορία αὕτη ἐπιφαίνεται ἀείποτε ζοφερά, ἀδυσώπητος κατὰ τῆς μνήμης τοῦ Μακιαβέλλη, ὅστις χειρόν τι ἢ Ἡρόστρατος τῆς ἱστορίας, περιπλανᾶται ὑπὸ τὴν παγερὰν πνοὴν τοῦ ἀναθέματος καὶ τῆς καταδίκης τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως, οἷονεὶ κατὰδικὸς πλανάμενος ἐν μέσῳ τῶν φοβερῶν στοῶν τῶν ἀπαισίων ἐκείνων κύκλων τῆς κολάσεως τοῦ Δάκτου, μάρτην ζητῶν τὸ ἔλεος καὶ τὴν δικαιοσύνην.

Πονηροὶ τῆς παπικῆς αὐλῆς συνήγοροι, ἐκτιμηταὶ τῶν πραγμάτων ἐπιπόλαιοι, ἢ ἐπιδέξιοι ὑποκριταὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον συνεχίζουσι τὴν ἐτυμνηγορίαν ταύτην, ὁ δὲ Μακιαβέλλης διατελεῖ ἀείποτε ὁ σκοπὸς τῶν βελῶν φιλεκδικίου φατρίας. Ὁ ζῆλος τῶν πολεμίων αὐτοῦ ὑπερβαίνει πᾶν ὄριον. Εἶναι τὸ πονηρὸν πνεῦμα τῆς νεωτέρας πολιτικῆς τέχνης, ἀφ' οὗ ἐξῆλθον ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἀκάθαρτα ὄνειρα, τὰ διαταράξαντα καὶ λαοὺς καὶ ἡγεμόνας κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατογταετηρίδας, τὰ ὅποια μόλις κατώρθωσε νὰ διασκεδάσῃ ἡ φωτεινὴ αἴγλη, ἡ ἐξελθούσα ἀπὸ τῆς σφαίρας τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ὁ κατ' ἐξοχὴν θεωρητικὸς τοῦ δεσποτισμοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ περὶ *Ἡγεμόνος* ἐγχειρίδιον ἀνεκνήρυχθη ἡ θεμελιώδης δῆθεν βίβλος τῆς νεωτέρας τυραννίας, ὑπεύθυνος δι' ὅλα τὰ κακουργήματα, τὰ τελεσθέντα κατὰ τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν ὑπὸ τῶν διαφόρων ἡγεμόνων καὶ κυβερνήσεων. Τὸ δὲ παράδοξον, ἡγεμόνες, κατὰ κεραίαν ἀκολουθήσαντες τὰς πολιτικὰς ὑποθήκας τοῦ Μακιαβέλλη, δὲν ἐδίστασαν νὰ στιγματίσωσι τὴν μνήμην τοῦ διδασκάλου. Οὕτω Φρειδερίκος ὁ μέγας συνέγραψε τὸν *Ἀντιμακιαβέλλη*, ἀναλαβὼν νὰ ἐπικρίνῃ καὶ νὰ ἀνασκευάσῃ τὸν ἄνδρα, τὸν διαφθείραντα τὴν πολιτικὴν καὶ καταστρέψαντα πάσης ὑγιοῦς ἠθικῆς τὰ δόγματα, καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ ἐναντίον ἐνὸς τέρατος τὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος ¹.

¹ «Τολμῶ ν' ἀναλάβω τὴν ἀπολογία τῆς ἀνθρωπότητος ἐναντίον τέρατος, τὸ ὁποῖον προτίθεται νὰ διαφθεῖρῃ αὐτήν» . . . «Ἐθεώρησα ἀείποτε τὸν Ἡγεμόνα τοῦ Μακιαβέλλη ὡς ἐν τῶν κινδυνωδεστάτων ἔργων, ἅτινα διεδόθησάν ποτε ἐν τῷ κόσμῳ· εἶναι βιβλίον, ὀφείλον φυσικῶς νὰ ἐμπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἡγεμόνων καὶ πάντων ἐκείνων, εἰς οὓς ἀρέσκει ἡ πολιτικὴ· ἐπειδὴ δὲ φιλόδοξός τις νεανίας, τοῦ ὁποίου ἡ κρίσις καὶ ὁ χαρακτήρ δὲν ἐμορφώθησαν εἰσέτι ἀρκούντως πρὸς διάκρισιν τοῦ ἀγαθοῦ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, εὐχερέστατα δύναται νὰ διαφραγῇ δι' ὑποθηκῶν, αἵτινες κολακεύουσι τὰ σφοδρὰ αὐτοῦ πάθη, τούτου τοῦ λόγου ἔνεκα ἕκαστον βιβλίον, δυνάμενον νὰ συντελέσῃ πρὸς τοῦτο, ὀφείλει νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως ὀλέθριον καὶ πολέμιον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην εὐημερίαν». *Anti machiavel* (*Widerlegung des Fürsten von Machiavel*)—Vorwort.

Ἀληθῶς ἐπέρχεται μετ' ὀλίγον, εἰ καὶ βραδέως, ἡ ἀντίδρασις· ἡ ἀνθρωπότης, ἀνανήφουσα ἐπὶ τέλους, ἐξεγείρεται ἀπὸ τῶν ἀπαισίων ὀνειρῶν, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὁποίων ἐκαρηθάρει ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐν τῇ πνευματοκτονίᾳ ἀγκάλῃ τῆς θεολογίας, ἡ δὲ φιλοσοφία, ἡ κριτικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος διεκδικουσι τὰ δίκαια αὐτῶν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Τότε ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τῶν ἰδεῶν τοῦ νέου ἀνθρωπισμοῦ ἡ μνήμη τοῦ συγγραφέως τοῦ *Ἡγεμόνος* ἀρχεται ἐξαγνιζομένη ἐν τῷ χωνευτηρίῳ τῆς ἱστορικῆς ἐρεύνης καὶ ἀληθείας, ἐπανορθοῦσα ἀπὸ τῆς ἰλῦος τῆς καταδίκης καὶ τῆς ἀτιμίας τὸν ἐπιφανῆ κατὰδικόν. Ὁ ἀληθὴς πατήρ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας, ὁ Σπινόζας, ἀποκαλεῖ τὸν συγγραφέα τοῦ *Ἡγεμόνος* ὄξυνοῦστατον Μακιαβέλλη ¹, ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς *Κοινωνικῆς Συνθήκης* ἔτι μᾶλλον πρὸς τὰ πρόσω βαινῶν, ἀνακηρύττει τὸ πολυθρύλητον βιβλίον τὸ *ἐγχειρίδιον τῆς δημοκρατίας* ². Καὶ οὕτως ἀρχεται ἡ ἐπανάρθωσις διὰ τῆς φιλοσοφίας, πρὸς ἣν διαμιλλωμένη ἡ κριτικὴ τῆς ἱστορίας, ἐπαναφέρει τὸν συγγραφέα εἰς τὰ ἀληθῆ αὐτοῦ δίκαια, τὰ ὅποια ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἠμφισβήτει αὐτῷ ἡ ἀμαθία ἢ ἡ ὑποκρισία. Γουλλιέλμος ὁ Μύλλερὸς ἐν *Γερμανίᾳ* ἀποκαλεῖ τὸν *Ἡγεμόνα, κλασικόν, ἰόντως ἀρχαιοπρεπὲς βιβλίον, ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ συνιστάμενον* ³, ἐνῶ μετ' αὐτὸν ὁ Ῥάγκε καὶ ὁ Γερβίνος ἐν ταῖς ἱστορικαῖς αὐτῶν ἐρευναῖς ἀνακαλύπτουσι τὸ βιβλίον τοῦ γραμματέως τῆς φλωρεντικῆς δημοκρατίας ὡς ὑψηλῆς φιλοπατρίας ἐγχειρίδιον. Ἐπὶ τὰ ἔχνη δὲ ταῦτα ἐβάδισε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον ἡ νεωτέρα ἱστοριογραφία ἐν Ἰταλίᾳ, Γερμανίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ.

Πρὸς τὴν ἐπανάρθωσιν ταύτην θέλει περιστραφῆ, κύριοι, ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐσπέρας ταύτης, μηδὲν ἀξιοῦσα νὰ εἴπῃ νέον, ἀλλ' ἐλπίζουσα ὅτι θέλει διατυπώσῃ μετ' εὐλικρινείας καὶ ἀμεροληψίας τὴν λύσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου

¹ Spinoza, *Tractatus politicus* cap. V. § 7. «Τὰ μέσα, ἅτινα δύνανται νὰ μεταχειρισθῇ ἡγεμόν τις πρὸς ἔθρουσιν καὶ συντήρησιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, κατέδειξεν ἔκτενῶς ὁ ὄξυνοῦστατος Μακιαβέλλης· δὲν εἶναι ἐν τούτοις εὐκρινὲς τίνας λόγους ἔνεκα ἐπραξε τοῦτο. . . Ἰσως ἠθέλησε νὰ δεῖξῃ ὅπως ὀφείλει νὰ προσέχη ἐλευθερὸς τις λαὸς, ἵνα μὴ ἐμπιστευθῆται ἀπολύτως τὴν εὐημερίαν αὐτοῦ εἰς ἕνα ἄνδρα, ὅστις ἂν δὲν ᾔνοιε μάλιστα, φρονῶν ὅτι δύναται νὰ ἀρέσκῃ εἰς ὄλους, ὀφείλει νὰ φοβῆται καθ' ἐκάστην τῆς ἐπιβουλῆς, τούτου δ' ἔνεκα νὰ προνοῇ μᾶλλον ἐπισουλεύμενος τὸν λαόν, ἢ κηδόμενος αὐτοῦ. Ἀποκλίνω μᾶλλον πρὸς τὴν γνώμην ταύτην ὑπὲρ τοῦ ὄξυνοῦστατου ἐκείνου ἀνδρός, ὅστις ὡς γνωστὸν ἀπέκλινε πρὸς τὴν ἐλευθερίαν, πρὸς σκέπην δὲ αὐτῆς παρέσχε τὰς σωτηριωδεστάτας ὑποθήκας».

² «Ὁ Ἡγεμόνων τοῦ Μακιαβέλλη εἶναι τὸ βιβλίον τῶν δημοκρατικῶν». (J.-J. Rousseau, *Contrat social* III, 6)

³ «Ἀνέγνωσα πρὸ ὀλίγου ἐκ νέου τὸν Τίτον Λίβιον καὶ τὸν Ἡγεμόνα τοῦ Μακιαβέλλη, ὅπερ δὲν εἶχον πράξει ἀπὸ εἴκοσι τεσσάρων ἡδὲ ἑτῶν. Ὁ Ἡγεμόνων οὗτος εἶναι κλασικόν, ἀρχαῖον μάλιστα ἡδυνάτω τις εἰπεῖν βιβλίον, ἐκ καθαροῦ χρυσοῦ συνιστάμενον. Ἡ πείρα πεφωτισμένη ὑπὸ τῆς ὀρθοτάτης κρίσεως χαρακτηρίζει τὸ βιβλίον τοῦτο, οὐδὲν δ' ὑπάρχει ἐν αὐτῷ χιμαιρικόν, οὐδὲν ἀποκλειστικόν ἢ μονομερὲς, οὐδὲν ἄγονον, εἶναι ἀληθὴς πολιτικὴ σοφία, ἀλλ' ἀπαιτεῖται γνώσις πρὸς κατανόησιν αὐτῆς. Ὅποια ὑποθήκας ἠδυνάμεθα ν' ἀντλήσωμεν ἐν αὐτῷ!» (Johannes von Müller's Werke VI, 344).

προβλήματος, τοῦ ἐπασχολήσαντος καὶ ἐπασχολοῦντος μέχρι τῆς σήμερον τὴν ἐπιστήμην τῆς κριτικῆς ἱστορίας, καὶ τὸ ὅποιον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης φέρει τὸν τίτλον *Νικόλαος Μακιαβέλλης*.

Α'

Ὁ δέκατος ἕκτος αἰὼν παρίστησι μίαν τῶν λαμπροτάτων καὶ ὠραιοτάτων εἰκόνων ἐν τῇ μεγάλῃ πινακοθήκῃ τῆς ἀνθρωπότητος. Μετὰ μακρὸν καὶ βαρὺν χειμῶνα ἢ φύσις συνήθως ἀναθάλπει ἀδροτέρα καὶ πλουσιωτέρα ἢ βλάστησις, ἥτις ὑπὸ τὴν ναρκωτικὴν ἐπίδρασιν τῶν χειμερίων ὑετῶν καὶ χιόνων ἐφαινετο ἐκλιπούσα τελείως, ἀναλαμβάνει νέαν ἀκμὴν καὶ σφρίγγος, ποικίλως ἐν τῇ φύσει ἐξωτερικευομένη καὶ διατυπωμένη. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ· μετὰ τὰς μακρὰς νύκτας πνευματικοῦ χειμῶνος ἐπέρχεται νέα ἐξέργεσις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, νέα βλάστησις τῶν ποικίλων τοῦ πνεύματος δυνάμεων, νέα καρποφορία. Ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία εἶναι μακρὰ καὶ παρατεταμένη ἀλληλουχία τοῦ καθολικοῦ τούτου φαινομένου, ἀμπωτις καὶ παλλήροια, θέσις καὶ ἀντίθεσις, ἀλλ' ἐγκυμονοῦσα ἀείποτε ἐντὸς τῶν μυστικῶν αὐτῆς σελίδων τὴν σύνθεσιν, πρὸς ἣν τείνει σταδιοδρομοῦσα ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἀποκαλύψει καὶ ἀναπτύξει ἡ ἀνθρωπότης.

Ἡ ἐγρήγορις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἡ πλήρης αὐτοῦ ἐνέργεια καὶ δράσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ, τοιαύτη ἢ ὑψηλὴ φυσιογνωμία, ἥτις καθίσταται ἐνώπιον ἡμῶν ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῇ εἰκόνι τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος. Μετὰ τὸν αἰῶνα τοῦ Περικλέους δὲν ὑπάρχει ἐποχὴ εὐγενεστέρα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος· ὑπὸ πολλὰς δ' ἐπόψεις ὑπερβάλλει αὐτὸν, διότι ἔχει χαρακτῆρα καθολικώτερον, κοσμοπολιτικώτερον. Ὁ αἰὼν τοῦ Περικλέους δὲν γνωρίζει ἄλλον κόσμον παρὰ τὸν ἑλληνικόν, δὲν σκέπτεται πέραν τοῦ Ὀλύμπου, δὲν βλέπει πέραν τῶν Σπηλιῶν τοῦ Ἡρακλέους ἢ Ἑλλάς εἶναι ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς, τὸ α καὶ τὸ ω τοῦ παντός, τὸ κέντρον πάσης κινήσεως καὶ ἐνεργείας. Ὁ αἰὼν ἐκεῖνος ἔλεγεν *Ἑλλάς*, οὗτος κατὰ πρῶτον ἐννοεῖ ἐν τῇ πλήρει αὐτῆς ἐννοίᾳ καὶ σημασίᾳ τὴν λέξιν *ἀνθρωπότης*· πνεῦμα ἀνήσυχον, δὲν ἀρκεῖται εἰς ἓνα κόσμον, εἰς μίαν πατρίδα, ζητεῖ νέους κόσμους, καὶ ἀνακαλύπτει τὴν Ἀμερικὴν, ὄνειροπολεῖ τὴν ἐνότητα τῶν ἀνθρώπων, οὐς μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης διεχώριζον οὐρεὰ τε σιόοντα, θάλασσά τε ἠχηέσσα καὶ ἐφευρίσκει τὴν τυπογραφίαν.

Εἶναι μέγας ὁ αἰὼν οὗτος, διότι εἶναι ζῶν, ἐνεργῶν καὶ κινούμενος, κερτιμῆνος πλήρη τὰ στοιχεῖα τῆς ἀτομικότητος αὐτοῦ, τῆς ζωῆς, ἣν βλέπει ἐξελισσομένην καὶ διατυπωμένην ἐν πάσῃ σφαίρᾳ, ἐν πάσῃ ἐκφράσει τοῦ ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ δὲν εἶναι τοιοῦτος μόνον, διότι ἐν τοῖς σπλάγγχοις αὐτοῦ ἐγκυμονοῦνται μεγάλα ἀτομικότητες, ἐξοχοὶ συλλήψεις, ὑψηλαὶ ἰδέαι, δίδουσαι νέαν ὠθησιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον

πνεῦμα. Εἶναι μέγας, διότι ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ κυφορεῖται καὶ ἀποκαλύπτεται νέα δημιουργία, καθολικὴ ἐπανάστασις καὶ ἀλλοίωσις, πεπωμένη καὶ μεταβάλλη τὸν ῥοῦν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας, καὶ μονιμοποιήσῃ ἐντὸς νέας κοίτης τὸ ἀκάθεκτον ρεῦμα τοῦ νέου πολιτισμοῦ. Ἀπὸ τῆς κοίτης αὐτοῦ μέλλουσι καὶ ἐκρεύσῃσι μεγαλοπρεπεῖς χεῖμαρροι, καταρδεύοντες τὸν ἀγρὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀφ' οὗ θάπτων ἢ βράδιον θέλουσιν ἀναβλαστήσει τσσαῦτα ἄνθη, τσσαῦτα δένδρα, ὑπὸ τὴν ζωηφόρον τῶν ὁποίων καὶ εὐεργετικὴν σκιὰν ἄρχεται ὑπὸ νέους οἰωνούς καὶ ὑπὸ νέας ἐλπίδας ἐντελέστερον ἀναπαριστάμενον τὸ δράμα τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας.

Ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος εἶναι ἡ εἰκὼν τῆς *Ἀναγεννήσεως*. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νεκραναστὰς Λάζαρος τῆς ἱστορίας, διασχίζει τὰ σάβανκα αὐτοῦ καὶ ἀποτινάσσει τὴν κόνιν τῶν μνημείων τοῦ μεσαιῶνος, ἐνθα ἐπὶ αἰῶνας ἀπέκειτο, λησμονηθὲν καὶ ὑφ' ἑαυτοῦ ἐπὶ τέλος· κατεσκληνός, ὑποτρέμον ὑπὸ τοῦ ψυχους τοῦ θανάτου, τείνει πανταχοῦ τὸ πεπλανημένον αὐτοῦ βλέμμα, καὶ οὐδὲν ἄλλο βλέπει πανταχοῦ ἢ σκιὰς καὶ φάσματα μόνον. Ἐν τοιοῦτῳ σκοτεινῷ δάσει ἀποπλανήσεως, ἐν οἷφ εὐρέθη ποτὲ ὁ Δάντης, ἐξελθὼν τῆς εὐθείας ὁδοῦ, πρὶν ἢ συναντήσῃ τὸν Βιργίλιον καὶ τὴν Βεατρίκη καὶ ἀνακαλύψῃ τοὺς τρεῖς αὐτοῦ κόσμους, ἐπεφάνη αὐτῷ ἡ μυστικὴ Σίβυλλα τῆς ἀρχαιότητος, ἡ εὐγενής, ἡ ἀγνή καὶ ἡρωϊκὴ Ἑστίας ἡμερῶν ἀρχαίων, προσφέρουσα αὐτῷ τὸν φίλιον ἀσπασμὸν τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ὀλίγας ραβίδας ἐκ τοῦ οἴνου ἐκεῖνου, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε θερμάνει τὰς φλέβας τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πλάτωνος. Ἀπὸ τοῦ νέκταρος ἐκεῖνου ἐξεχύθη νέα ζωὴ, ὁ ἐγκεντρισμὸς ἐπέτυχε τελείως, πῦρ δὲ σφρίγγους καὶ ἀκμῆς διεχύθη ἐν τῷ σώματι τοῦ νεκραναστάντος, νέα ὑπαρξίς καὶ οὐσία, ἐγκυμονοῦσα καὶ ὑποθάλλουσα τὸν νέον ἱστορικὸν βίον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἡ ἀρχαιότης ἐπεφάνη τότε ἀκμαία, ὑψίφων, ἀποπνεύουσα ὅλα τὰ θέληγητρα, ἀπασαν τὴν μαγεῖαν τῆς ἰδέας, ὅποια ἐπεφάνη ἄλλοτε κατὰ τὰς ἡμέρας τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλου, ὅποια ὄνειροπόλησεν αὐτὴν καὶ ἀπεκάλυψε κατὰ τὰς ὑπερφουεῖς αὐτοῦ ἐκστάσεις ὁ μέγας προφήτης τῆς Ἀναγεννήσεως Δάντης Ἀλιγιέρης. Μάστιγν εἶπεν ἄλλοτε ἡ Πυθία εἰς Ἰουλιανὸν τὸν Παραβάτην:

Ἐῖπατε τῷ βασιλεῖ, χαμαὶ ἔπεσε δαίδαλος αὐλᾶ,
οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσαν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.

ἡ ἐθνικὴ Ἑλλάς, ἐθνικὴ καὶ κατὰ τοὺς τύπους αὐτῆς καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀπεκαλύπτετο ἐκ νέου ἐν τῇ ἱστορίᾳ παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς μεγάλης Ἑλλάδος, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Τιβέρεως καὶ τοῦ Ἄρνου, τὸ αὐτὸ πνεῦμα, τὰ αὐτὰ ἰδεώδη κυφοροῦσα καὶ περιθάλλουσα ἐν τῇ νῆα αὐτῆς μετουσιώσει.

Ὅποτε τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησίας, μυστικὸν καὶ μισάνθρωπον, προέγραψε

τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἢ δὲ γῆ κατέστη πράγματι κοιλάς κλαυθμῶνος, σκοτεινὸν νεκροταφεῖον, ἀποπνέον τὴν μελαγχολίαν καὶ τὴν ἐρήμωσιν, ὅποτε ἔγκλημα ἐθεωρεῖτο ἢ εὐθυμία, ἀμαρτία δὲ πᾶσα ἐλευθέρᾳ σκέψι, ἀπὸ τῆς εἰρκτικῆς αὐτοῦ ὁ πολὺς Ῥογήρος ὁ Βάκων ἐπεφώνει εἰς ὧτα μὴ ἀκούοντων ἢ φύσις ἐξαγνίζει. Τὸ λόγιον τοῦτο τοῦ μεγάλου φυσιοδίφου εἶναι ὁ χαιρετισμὸς τῆς νέας θρησκείας, ἣτις ἔμελλε ν' ἀποκαλυφθῆ ἐκ νέου εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα. Ἡ φύσις εἶχε κηρυχθῆ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἢ ἀμαρτωλῆ Ἀστάρτη τῆς ἀποπλανήσεως, ἥδη δὲ κατενοεῖτο καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς σημασίαν ὡς ὁ ἀγνωστος θεὸς πάσης γνώσεως καὶ πάσης σοφίας. Τὸ τῆ φύσει ζῆν ἀναγνωρίζεται ὡς τὸ κατ' ἀρετὴν, ὡς τὸ κατ' ἀνθρώπον ζῆν· ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς δὲ τούτους ἀνευρίσκεται ὁ ἀληθὴς θεὸς ἐν μέσῳ τῶν εἰδώλων τοῦ μεσαίωτος, καὶ [ἢ ἀληθῆς πίστις διασκεδάζει τὰ νέφη τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς κακοδοξίας, τὰ ἀποκρύψαντα τὸ φῶς τοῦ ἀληθοῦς ἡλίου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας διανοητικῆς σκοτίας καὶ ἀμαθίας ¹.

Αὕτη ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν φύσιν εἶναι ἢ ἐπάνοδος εἰς τὸν ἀληθῆ θεὸν τῆς ἀνθρωπότητος, ὃν ἐπὶ τοσοῦτους χρόνους ἀνεζήτει αὕτη, ὃν μόλις κατώρθωσε ν' ἀνακαλύψῃ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἡ Ἀναγέννησις εἶναι ἐπιστροφή εἰς τὸν ἑλληνισμὸν, ἐθνικὴ καθ' ὁλοκληρίαν· ὡς τοιαύτη ἀναμνήσκαι ἡμῖν τὰς χαριστάτας ἡμέρας τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν τῶν ὑποίων τελεῖται. Ἡ Ἀναγέννησις λαμβάνει χώραν ἐν Ἰταλίᾳ τὸ πρῶτον κατ' ἀναγκαῖον φιλοσοφικὸν καὶ ἱστορικὸν λόγον· οὐ μόνον διότι ἡ Ἰταλία ἦτο μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν κατὰ τὸν πολιτισμὸν προηγμένη, ἀλλὰ καὶ διότι τὸ ἰταλικὸν πνεῦμα κατέχει ἰδίως καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν τεχνικὸν θυμὸν καὶ τὴν ἰδεώδη φύσιν καὶ ἔκφρασιν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος· λόγοι φυσικῆς συγγενείας λοιπὸν πρὸς τὴν ἠθικὴν ταύτην συνέντευξιν δύο κόσμων, δύο πολιτισμῶν, δύο λαῶν, δύο φύσεων, συνέντευξιν διασπῶσαν τὰ δεσμὰ καὶ τὰ ὄρια τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, ἀποτελειουμένην ἐν τῷ χωνευτηρίῳ τῆς αὐτῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς συγγενείας καὶ ἰδιοσυγκρασίας. Ἄν ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ὑπῆρξε καλαισθητικὸς ἰδίως, ἐξοχὸν δὲ πρόσωπον διεδραμάτισεν ἢ τέχνην ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις καὶ ὑποστάσεις, ὑφ' ἃς παρέστη ἐν τῷ ἀρχαίῳ βίῳ, ἢ

¹ Μεγάλη ἀποκάλυψις ἐγένετο ἐν ἔτει 1843, ἢ ἀνακάλυψις τῆς βαθείας τοῦ μεσαίωτος ἀσεβείας. Τὸ πιστεύετε; Ἀπὸ τοῦ πρώτου μέχρι τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος ὁ Θεὸς οὐδὲ ἓνα μόνον ναὸν ἔσχεν! οὐδὲ ἓνα μόνον βωμόν! Ἐννοεῖται ὅτι πρόκειται ὁ λόγος περὶ Θεοῦ τοῦ πατρὸς, περὶ Ἐκείνου, ἀφ' οὗ πᾶσα ζωὴ. Παράδοξος ἀγνωμοσύνη! τερατώδης ἀίρεσις, ἀπομονώσασα ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν Εὐρώπην τῆς καθολικῆς τοῦ κόσμου κοινωνίας! Ἡ Παρθένος εἶχε τοὺς ναοὺς τῆς, ὅλοι οἱ ἄγιοι τοῦ Συναξαρίου ἐπίσης· ὁ ἐλάχιστος τῶν μοναχῶν ὁ διακρινόμενος ἐν τῷ ταγματί του μετέβαινε εἰς τὸν οὐρανόν, εἶχε τὴν ἑορτὴν αὐτοῦ, τὴν ἐκκλησίαν, τὴν λατρείαν· μόνος δὲ ὁ Θεὸς ἔστερειτο. Τὸ πᾶν ἢ τὸ θεῖον ἐκ τὸς τοῦ Θεοῦ, ὡς εἶπεν ὁ Βοσσουέτος. Michelet, Renaissance CXLVII.

αὐτὴ τάσις καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα δεσπόζει καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Ἀναγεννήσεως ¹. ποιηταί, φιλόσοφοι καὶ καλλιτέχναι εἶναι τὰ κατ' ἐξοχὴν δρῶντα πρόσωπα τῆς μεγάλης ἐκείνης τοῦ πνεύματος ἐξεγέρσεως, Λέων ὁ δέκατος, ὁ ὑπέρτατος μυσταγωγὸς τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀλλ' ἅμα καὶ ὑπέρτατος ποντίφιξ τῆς ἐκκλησίας, εἶναι ἀρχαῖος κατ' οὐσίαν Ἕλληνας, ἑλληνικὰς τάσεις καὶ ἰδεώδη ἐγκλείων ὑπὸ τὸν μανδύαν τοῦ ἀκρου ἀρχιερέως, βεβακχευμένος ἐκ τῶν ἀναμνήσεων, ἐκ τῆς μελέτης καὶ λατρείας τῶν κλασικῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος παραδόσεων.

Οὕτως ἐτελέσθη ἡ Ἀναγέννησις ἐν Ἰταλίᾳ. Μετὰ τὴν Ἑλλάδα οὐδεμία ἄλλη χώρα ἐν Εὐρώπῃ ἠδύνατο νὰ παράσχῃ ἄσυλον καὶ νὰ καταστῇ λίκνον τῆς νέας τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος δημιουργίας. Ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἱστορίας οὐδέποτε ἔπαυσε διατελοῦσα ἢ μήτηρ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν καὶ τῶν εὐγενῶν παραδόσεων. Οὐδὲν ἄλλο ἔθνος δύναται νὰ ἐπιδείξῃ τὰς ἐξόχους ἐκείνας καὶ ἀρρενωπὰς ἀτομικότητας· καὶ δικαίως ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς ταπεινοτάτης αὐτῆς καταπτώσεως ἔλεγεν ὁ Ἀλφιέρης: «Τὸ ἀνθρώπινον δένδρον αἰετοπετὰ ἐξηκολούθησεν ἐν Ἰταλίᾳ παράγων τοὺς εὐχυμωτάτους καὶ εὐρωστοτάτους καρπούς». Τοιαύτη παρέστη ἡ ἐπαγωγὸς χειρόνησος ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἀναπτύξει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, ἀπὸ τοῦ Δάντου μέχρι τοῦ Μακιαβέλλη, παραγωγὸς μεγάλων ἰδεῶν καὶ γενναίων ἔργων ἐν τῇ φυσιογνωμίᾳ τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου καὶ τοῦ Ῥαφαήλου, τοῦ Λεονάρδου Δαβίντση καὶ τοῦ Βρακμάντου, τοῦ Ἰορδάνου Βρύνου καὶ τοῦ Σαβοναρόλα, τοῦ Κολόμβου καὶ τοῦ Γαλιλαίου, Λέοντος τοῦ δεκάτου καὶ τοῦ μεγαλοπρεποῦς Λαυρεντίου, ὧν ἕκαστος ἀρκεῖ νὰ χαρακτηρίσῃ καὶ νὰ ἐκπροσωπήσῃ ἐποχὴν ὁλόκληρον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ.

Ἡ Ἀναγέννησις εἶναι ὁ θρίαμβος τῆς ἀτομικότητος, ἀπολεσάσης τὰ δίκαια αὐτῆς καὶ τὴν σημασίαν κατὰ τὴν ζοφερὰν καὶ θεαλλώδη νύκτα τοῦ μεσαίωτος. Ἡ δημοσία συνείδησις ἐξεγείρεται, ψιθυρίζουσα τὸν θούριον τῆς ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τῆς αὐθεντίας, ἢ δὲ τάσις αὕτη διατυπῶνται τὸ πρῶτον ἐν ταῖς ἐλευθερίας τῆς Ἰταλίας πολιτείας. Μία εἶναι ἡ ἀρχή, ἢ ἐξάρχουσα ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, τὸ θεῖον κῆρος, οὗ τὰ ὄρια εἰς οὐδένα εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ συζητήσῃ καὶ νὰ διαμφισβητήσῃ· ἢ τέχνη, ἢ ποίησις, ἢ φιλοσοφία, ἢ πολιτικὴ εἶναι θεραπεινίδες ψευδοῦς

¹ Ἡ τέχνη ἦτο ἡ θελκτικὴ Μαῖα, ἢ ἐκβαλοῦσα ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ πνεύματος τῆς ἐκκλησίας τὴν μελαγχολίαν καὶ τὴν μισανθρωπίαν, ὡς ἐπραξέ ποτε ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀρχαίου Βράμα, ἢ ὑποκριτικῆς γόησας, ἢ ὀδηγήσασα τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τῶν ὑψίστων προμαχῶνων τῆς ἐκκλησίας, ἢ παρὰσχῃ ἐλευθέραν ἀναπνοὴν εἰς τὸ ἐστενοχωρημένον καὶ πεπιεσμένον αὐτοῦ στήθος, προσφέρουσα πρὸς ἀπορρόφησιν τὴν δροσερὰν οὐρανίαν πνοὴν καθαρῶς ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων καὶ σκέψεων, ἢ ἀνοίξῃ εἰς αὐτὴν τὴν θελκτικὴν θύαν ἐν τῇ λαμπρότητι τοῦ ἐπιγείου κόσμου παρουσιάσῃ δὲ αὐτῷ ἄλλον κόσμον, τὸν κόσμον τῆς ἐλευθερίας, τοῦ κάλλους, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης. K. Feuerbach's Geschichte der neueren Philosophie. 11.

θηρησκευτικῆς ιδέας, ἀνακηρυκτοῦσης ὡς σύμβολον, ὡς θεμελιώδες δόγμα, ὡς τὸ α καὶ τὸ ω τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν τῷ βίῳ τὸ πιστεῦε καὶ μὴ ἐρεῦνα· ἀλλ' ὁ Ἑρακλῆς τῆς ἀτομικότητος συντρίβων τὰ δεσμὰ τοῦ Προμηθέως τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ἐνταφιάζει τὴν ἀρχὴν ταύτην ἐντὸς τῶν μυστικῶν καὶ μελαγχολικῶν μητροπόλεων τῆς γοθικῆς τέχνης τοῦ ἀποικομένου μεσαίωνα, προκηρύττων καὶ διατυπῶν νέας εἰκόνας, νέους τύπους καὶ σχήματα, ἀποπνέοντα τὴν χάριν, τὸν ρυθμὸν καὶ τὸ κάλλος τῆς νέας ζωῆς, ἥτις διαπνέει τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατὰ τὴν νέαν αὐτοῦ ἀποκάλυψιν καὶ διατύπωσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ τέχνη τοῦ μεσαίωνα, ἡ χριστιανικὴ τέχνη, ὅπως διετύπωσε τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἔκφρασιν ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ Στρασβούργου καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Μεδιολάνων, αἰθθανομένη ὅτι οὐδὲν ἔχει πλέον νὰ προσθέσῃ, ὅτι ἀπήγγειλε τὸ ὑστατον αὐτῆς ῥῆμα ἐν τῇ μητροπόλει τῆς Κολωνίας, κατανοεῖ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τοὺς κλασικοὺς τύπους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, νὰ δώσῃ νέαν ὑπόστασιν καὶ ἔκφρασιν εἰς τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα τῆς Ἀναγεννήσεως. Ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ ἐξέφρασε τὴν ιδέαν τοῦ ἀπολύτου, τοῦ ἀπείρου, πρὸ τῆς ὁποίας κλίνει ἡ ἀνθρωπίνη προσωπικότης, ἀδυνατοῦσα νὰ ἀνιχνεύσῃ καὶ νὰ κατανοήσῃ τὰ μυστήρια τῆς ζωῆς ἐν τῇ πεπερασμένῃ αὐτῆς φύσει καὶ φαντασίᾳ· ἐντεῦθεν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ εἶναι τὸ ἄκρον ἄωτον, τὸ ὑπέρτατον σημεῖον, εἰς ὃ ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ ἡ χριστιανικὴ τέχνη· ἀλλ' ἐν τῇ γλυπτικῇ καὶ τῇ ζωγραφικῇ ἀναγκάζεται νὰ δανεισθῇ καὶ νὰ περιβληθῇ τοὺς τύπους, τὰς γραμμὰς καὶ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐλληνικῆς τέχνης τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλου. Οὕτως ἡ *Παναγία* τοῦ Ραφαήλου, ὁ *Μωῦσης* τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀριστουργημάτων τῶν χρόνων ἐκείνων εἶναι ἀπομιμήσεις καὶ ἐμπνεύσεις τῆς κλασικῆς τέχνης τῆς ἐθνικῆς Ἑλλάδος. Ἡ ποίησις, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Δάντου, εἰ καὶ διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν τοῦ χριστιανικοῦ μυστικισμοῦ τοῦ μεσαίωνα, τείνει ἤδη νὰ περυγίσῃ πρὸς τὸν ὑποφώσκοντα νέον κόσμον, ὁ δὲ ποιητὴς τῆς *Θείας κωμωδίας*, ἐν ταῖς μυστικαῖς αὐτοῦ ἐμπνεύσεσι καὶ περιπλανήσεσιν, ἐκτὸς τῆς Βεατρίκης, τοῦ πνεύματος τῆς θεολογίας, κύριον ὁδηγὸν καὶ διδάσκαλον ἔχει τὸν Βεργίλιον, τὸ πνεῦμα τῆς κλασικῆς ποιήσεως,

e quella fonte,
che spande di parlar sì largo fiume, 1

Ἡ φιλοσοφία, ἡ χθὲς καὶ πρῶην περιβεβλημένη τὰ νάματα τοῦ μυστικισμοῦ, ἡ κλίνουσα κεφαλὴν εὐπειθείας εἰς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀναγνωρίζουσα ὡς ἀπόλυτον αὐτῆς δόγμα τὸ αὐτὸς ἔφα τοῦ Σταγειρίτου, ἀπολούεται εἰς τὰ δεικνύοντα νάματα τοῦ πικροῦ τοῦ Ἰορδάνου Βρύνου, τοῦ Βανίνου καὶ τοῦ Καμπανέλλα, ὅπως ἐξέλιθῃ ἀγνή καὶ ἀκτινοβόλος, οἷα διετυπώθη βραδύτερον ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς ἀποκαλύψεσι τοῦ Βέκωνος, τοῦ Καρτεσίου

1 Dante Alighieri, la Commedia—Dell' Inferno I, 79—80. «Καὶ τὴν πηγὴν ἐκείνην, τὴν διαχέουσαν εὐρύτατον ποταμὸν ποιήσεως».

καὶ τοῦ Σπινόζα. Ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἐπὶ τέλους, παραλλήλως βαδίσασα μετὰ τῶν λοιπῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν, νέαν ἔκφρασιν λαβοῦσα ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν τῆς Ἰταλίας, ἀποσπᾶται τῆς αὐθεντίας τῆς ἐκκλησίας, ὅπως τύχῃ τὸν πρῶτον αὐτῆς μύστην καὶ θεωρητικὸν παρὰ τῷ *Νικολᾷ Μακιαβέλλῃ*, τῷ γραμματεῖ τῆς φλωρεντιακῆς δημοκρατίας.

B'

Μετὰ τῆς πνευματικῆς ταύτης ἀκμῆς καὶ ἀναπτύξεως τῆς Ἰταλίας ἐβάδιζε παραλλήλως καὶ ἡ ὕλικὴ εὐημερία, ἀνευ τῆς ἀρωγῆς τῆς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον νὰ λάθωσιν αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστήμαι τὴν ἰσχυρὰν ἐκείνην καὶ ὑψηλὴν ὄθησιν, ἧς ἔτυχον καθ' ὅλον τοῦτον τὸν χρόνον τῆς πνευματικῆς παλιγγενεσίας. Ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις ἐφαίνετο ὅτι ἀπαξ ἔτι ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία ἐπεθύμει νὰ γράψῃ ὀλίγας ἐνδόξους αὐτῆς σελίδας ὑπὸ τὸ εὐκρατον κλίμα, ὑπὸ τὸν αἰωνίως διαγελῶντα οὐρανὸν τῆς Ἰταλίας. Ὁ παράδεισος οὗτος τῆς Εὐρώπης εἶχε καταστῆ τὸ κέντρον τῆς συνεντεύξεως τῶν πνευματικῶν καὶ ὕλικῶν συμφερόντων ὅλου τοῦ γνωστοῦ τότε κόσμου. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη τῶν σταυροφοριῶν εἶχαν ἀνοιχθῆ νεαὶ ὁδοὶ, ἀγνωστοὶ τέως εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς Δύσεως. Ἡ Ἰταλία δὲ ἰδίως, ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῆς τοποθεσίας, πρωτηγωνίστει ἐν τῇ ὕλικῇ ταύτῃ εὐημερίᾳ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην χώραν τῆς Εὐρώπης· οἱ ἐμπορικοὶ αὐτῆς λιμένες προσεῖλκυον πᾶσαν ἰκανότητα καὶ φιλοπονίαν, ἐν συγκοινωνίᾳ διατελοῦντες μεθ' ὅλων τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως. Τὰ προϊόντα χωρῶν ξένων, μεμακρυσμένων, ἀγνωστων τέως, εἰσέρρουον ἀθρόως εἰς τὴν ὠραίαν χερσόνησον, ἧς ἡ βιομηχανία, ὑποστηριζομένη ὑπὸ τοῦ ἐκ τοῦ ἐμπορίου εἰσρέοντος πλούτου, παρήγε τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἔργα, ὧν ἡ θέα μᾶς ἐκπλήττει μέχρι τῆς σήμερον, μεθ' ὅλην τὴν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους πρόοδον τῆς τεχνικῆς βιομηχανίας. Τὸ ἐπόμενον τεμάχιον συγχρόνου τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἱστοριογράφου, τοῦ Γουίλιαρδίνου, δεικνύει μετ' ἀπερίττου ἀφειλείας τὴν ἀκμὴν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν, εἰς ἣν ἀφίκετο ἡ Ἰταλία: «Ἀπολαμβάνουσα καθ' ὁλοκληρίαν βαθείας εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, ἐπεκτείνασα τὴν καλλιέργειαν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὄρεινους καὶ ἀγρόνους τόπους, ὅπως καὶ εἰς τὰς γονίμους αὐτῆς πεδιάδας καὶ χώρας, ἀνεξάρτητος πάσης ξένης αὐθεντίας, οὐ μόνον ἠμύοιρε πλούτου καὶ κατοίκων, ἀλλὰ λαμπρυνθεῖσα ἐξόχως ὑπὸ τῆς μεγαλοπρεπείας πολλῶν ἡγεμόνων, ὑπὸ τῆς λαμπρότητος πολλῶν εὐγενεστάτων καὶ ὠραιοτάτων πόλεων, ὑπὸ τῆς ἔδρας καὶ τῆς μεγαλειότητος τῆς θρησκείας, παρήγεν ἄνδρας ἐπιφανεῖς καὶ ἐξόχους ἐν τῇ διευσθύνσει τῶν δημοσίων πραγμάτων, εὐγενῆ πνεύματα, κάτοχα πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, αὐτὴ δὲ ἦτο ἡ ἐπίσημος ἔδρα πάσης τέχνης καὶ βιομηχανίας»¹.

1 Ἰδε Macaulay, Essais politiques et philosophiques, traduction Guizot 14;

Τοιαύτη ἦτο ἡ Ἰταλία ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἤδη τῶν σταυροφοριῶν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, πνευματικὴ κοιτίς καὶ πρωτεύουσα τῆς Εὐρώπης ἐν τῇ τέχνῃ, τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ ἐμπορίᾳ καὶ τῇ βιομηχανίᾳ.

Ὁ δέκατος ἕκτος αἰὼν, ὅστις εἶναι τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς δόξης τῆς Ἰταλίας, εἶναι ἐπίσης ἡ ἀφρηρία τῆς ἔθνικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς πτώσεως. Οὕτως ἐν Ἀθήναις ὁ Περικλῆς ἐν τῷ μακρῷ αὐτοῦ πολιτικῷ σταδίῳ, ὁ ἐπιθέσας τὴν κορωνίδα τοῦ πνευματικοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος, εἶδε περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου του ἐν τῷ ἀρξαμένῳ πελοποννησιακῷ πολέμῳ τὰ δυσώϊνα προμηνύματα τῆς ἀρχομένης ἤδη παρακμῆς τοῦ λαμπροῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ἡ τιθεμένη ἔδε παραβολὴ τῆς πτώσεως τοῦ αἰῶνος τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος δὲν γίνεται ἄνευ λόγου· ἀπὸ τῶν αὐτῶν αἰτιῶν παρῶνται αἰετοτε τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ὁ αὐτὸς θάσκανος δαίμων, ὅστις ἐφθόνησε τὴν μοῖραν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, τὸ αὐτὸ δηλητήριον, τὸ ὁποῖον πρόωρος κατήγαγεν εἰς τὸν τάφον τὸν ὠραῖον ἐκεῖνον κόσμον, συνετέλεσεν ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν πρόωρον ἀμαύρωσιν τῆς περιφανοῦς εἰκόνας τῆς Ἀναγεννήσεως.

Ἐπῆρξε κατ' ἀμφοτέρας τὰς ἐποχὰς πνευματικὴ ἀκμὴ καὶ ἔξαρσις, ὕλικὴ εὐημερία καὶ ζωὴ, ἀλλ' ἐν τινι ὑπελείπετο μόνον πρὸς τελείαν συμπλήρωσιν τοῦ ἐξόχου πίνακος — κοινωνικὴ ἠθικότης καὶ πολιτικὴ φρόνησις· ἀμφοτέραι δ' αὐταὶ αἰ ἐλλείψαι μοιραίως ἐπήνεγκον τὴν οἰκτρὰν καταστροφὴν δύο τῶν ὠραιωτάτων περιόδων τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας.

Κοινωνικὴ ἠθικότης δὲν ὕφιστατο. Ὁ πλοῦτος, ἡ εὐμάθεια, ἡ ἰδιάζουσα ὑπὸ τινος ἐπόψεως εἰς τὴν φύσιν τῆς χώρας ταύτης αἰσθητικότης, ἐπήνεγκον βαθμηδὸν τὴν παρακλίαν τῶν ἠθῶν, τῶν αἰσθημάτων τὴν χαλάρωσιν. Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιομηχανία, ἀμφοτέρω ἀγωγοὶ σπουδαιότατοι τοῦ πολιτισμοῦ ἀναμφιβόλως, ἀποκλειστικῶς ἰσχύοντα ἐν τινι κοινωνίᾳ, ἐπιφέρουσι τὸν χυδαῖον ἐκεῖνον ἀτομισμὸν, ὅστις ἀρνούμενος πᾶν ὑψηλόν, ἀγνοῶν πᾶν ὅ,τι εὐγενές καὶ μέγα ὕφισταται ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ κοινωνίᾳ, ὑπολογίζει περὶ πάντων ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τοῦ στενωτάτου προσωπικοῦ συμφέροντος, ἢ διαφορῶν περὶ παντός μὴ συνδεομένου μετὰ τῶν ἀμέσων αὐτοῦ συμφερόντων. Ἀφ' ἐτέρου ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, ἧς οἱ πλόκαμοι ἐπέξετείνοντο ἀπανταχοῦ τῆς Ἰταλίας, δηλητηριάζοντες τὸ κοινωνικὸν αὐτῆς σῶμα καὶ διὰ τῆς ἐπαφῆς μόνον, παρακωλύοντες τὴν ἐλευθέραν αὐτοῦ ἐνέργειαν καὶ ἀνάπτυξιν, συγγινώσκουσα τὰ ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτῆς τελούμενα κακουργήματα, ἐνθαρρύνουσα πολλὰκις τοιαῦτα χάριν διαφορῶν πολιτικῶν σκοπῶν καὶ συμφερόντων, ἐνέσταξεν ἡρέμα, σιωπηλῶς τὸ δηλητήριον τοῦ θανάτου εἰς τὴν ὁσημέρᾳ ἐκνευριζομένην ἐκείνην κοινωνίαν. Ἦτο τὸ δηλητήριον τῶν Βοργιῶν, ἐγγερόμενον μετὰ πρωτοφανοῦς ὑπουλότητος εἰς τὸν ἐξησθενωμένον ὀ-

γανισμῶν. Ἡ δὲ φθίσις, ἀπόρροια ἰδίως τῶν δύο τούτων αἰτίων, κατέστρεψεν αὐτὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἐπὶ τέλους. Ἡ ἠθικὴ καὶ φυσικὴ ἀκμὴ καὶ ῥώμη τοῦ ἔθνους ἀπώλλυτο ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς πτώσεως καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξαντλήσεως, ἧτις ἐπήνεγκον ἐπὶ τέλους τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν θάνατον.

Ἡ πολιτικὴ ἐξασθένεισι ἐβάδιζε παραλλήλως μετὰ τῆς ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀποσυνθέσεως τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὑπὸ τὴν φαινομενικὴν μόνον πολιτικὴν εὐημερίαν τῶν ἐλευθέρων ἐκείνων πολιτειῶν τῆς Ἰταλίας ὑπεθάλπετο ἀκατάσχετος ὁ σάραξ τῆς διαίρέσεως, συνεπέα τῆς ὁποίας καθίστατο μοιραῖον τὸ προσεγγίζον τέλος τῆς ἰταλικῆς ἐθνικότητος. Ὑπὸ τὴν πολιτικὴν ἐποψιν ἡ Ἰταλία τῆς Ἀναγεννήσεως ἐνόσει ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐπίσης νόσου, ὑφ' ἧς ἐνόσουν αἱ ἐλεύθεραι πολιτεῖαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὑπὸ τῆς νόσου τῆς πολιτικῆς διαίρέσεως ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, τῆς ἀσθενείας καὶ τῆς ἀδυναμίας ἀπέναντι τῶν ξένων πολεμίων. Ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς εἶπε:

δεινὴ τις ὄργη καὶ δυσίατος πέλει,
ὅταν φίλοι φίλοισι συμβάλωσ' ἔριν.

Δὲν ὑπάρχει ἀπαισιωτέρα κατάστασις ἐκείνης, ἣν διεγείρει παρὰ τινι ἔθνει ἡ ἐμφύλιος ρῆξις, οἱ ἀμοιβαῖοι σπαραγμοὶ τῶν φατριῶν, ὧν σκοπὸς τυγχάνει οὐχὶ ὠρισμένη τις καθολικὴ ἰδέα, σκέψεις ἀντίθετοι περὶ κυβερνήσεως καὶ διαφόρων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων, ἀκαδημαϊκῶς συζητούμενων ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐφήμερα μόνον προσωπικὰ συμφέροντα, ἔνοχα πάθη, παρωθοῦντα μέχρι μανίας τὰς ἀλληλομαχοῦσας μερίδας. Πολιτικὴ ἠθικότης δὲν ὕφιστατο ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν τῆς Ἰταλίας, ὅπως καὶ ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ἐσωτερικῶν κομμάτων ἐκάστης πολιτείας· τὸ δηλητήριον καὶ ἡ δολοφονία ἦσαν ἐπίσημα, ἀνεγνωρισμένα θεμελιώδη ἄρθρα τοῦ διεθνοῦς κώδικος τοῦ διέποντος τὰ διπλωματικὰ ἔθιμα τῶν διαφόρων κυβερνήσεων, προσκαλουσῶν ἐπὶ τέλους καὶ τὸν ξένον αὐτὸν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν τῆς οἰκείας φατρίας. Αὐτὸς ὁ Δάντης, ὁ αὐστηρὸς καὶ φιλόπατρις ἐκεῖνος Γιβελλῖνος, ἐν μέσῳ τῆς ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς συγχύσεως τῆς ἐποχῆς του, ἀπ' οὐδενὸς Ἰταλοῦ ἀναμένων πλέον τὴν σωτηρίαν τῆς Ἰταλίας, ἀρχομένου τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος προσεκάλει ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων, τὸν νεωστὶ τότε ἀνακηρυθέντα αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ἐρρίκον von Lützelberg, περιβληθέντα ἤδη τὸ σιδηροῦν βασιλικὸν στέμμα τῆς Ἰταλίας ἐν τῷ Ἀγίῳ Ἀμβροσίῳ τῶν Μεδιολάνων, νὰ σώσῃ τὴν πατρίδα του ἀπὸ τῆς πολιτικῆς καταπτώσεως, εἰς ἣν περιέστη: «Ἦδη προσεγγίζει ὁ χρόνος τῶν πόθων, ἐ-

1 Ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς τῆς Ῥώμης Gregorovius, λέγει περὶ τῶν Βοργιῶν τὰ ἀκόλουθα, λίαν ἐκφραστικῶς ἀπεικονίζοντα τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: «Οἱ Βοργίαι ἀπεικόνισαν τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἐγκλήματος, ὅποσον παρεστάθη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τιβερίου καὶ τῶν ἄλλων αυτοκρατόρων. Πρὸς τοῦτο ἐκέκρητο τὸ τολμηρότατον θάρρος, αὐτὸ δὲ τὸ ἐγκλήμα κατέστη ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν ἀριστοτέχνημα.» (Gregorovius, Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter, VII, 411).

πεφώνει ο προγεγραμμένος ποιητής, ο χρόνος, καθ' ὃν ἀναφαίνονται τὰ σημεῖα τῆς παρηγορίας καὶ τῆς εἰρήνης· ἡ νέα ἡμέρα ἄρχεται ἀληθῶς ἡδὴ ἐξαπλοῦσα τὸ φῶς αὐτῆς καὶ ὑποδεικνύουσα ἡμῖν τὸ ἔθθινὸν τῆς πρωίας λυκόφως . . . Ἀγγέλου ἡδὴ, ὦ Ἴταλία! θέλεις καταστῆ ταχέως τὸ ἀντικείμενον τοῦ φθόνου ὄλου τοῦ κόσμου, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν Σαρακηνῶν! Διότι ὁ νυμφίος σου, ἡ χαρὰ τοῦ αἰῶνος καὶ ἡ δόξα τοῦ λαοῦ σου, ὁ εὐσεβῆς Ἐρρίκος, ὁ ἐκλαμπρότατος Καῖσαρ καὶ Αὐγούστος, εὐτρεπίζεται προσερχόμενος εἰς τοὺς γάμους σου. Ἀποκάθαρσεν ἡδὴ, ἡ καλλίστη μεταξὺ τῶν παρθένων τὰ δάκρυά σου καὶ κατάλιπε πλέον τὴν ὀδύνην σου! Ἴδου προσεγγίζει ἐκεῖνος, ὅστις μέλλει νὰ σὲ ἀπολυτρώσῃ ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῶν πανούργων.»

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἴταλίας, ἔστω καὶ διὰ τῶν ξένων, ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς παπικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ἰθαγενοῦς ὀλιγαρχίας, καὶ ἡ ὑπὸ μίαν ἀρχὴν ἐνοποίησης τῆς πατρίδος ἦτο τὸ προσφιλὲς ἰδεῶδες τοῦ Γιβελλινισμοῦ, τοῦ ὁποῦ ὁ Δάντης ὑπῆρξεν ὁ ἐξοχώτατος τῶν ἀντιπροσώπων, ὁ δὲ Μακιαβέλλης διετύπωσε πλήρη αὐτοῦ τὴν ἔννοιαν ἐν τῷ Ἑγεμόνι, ὡς προηγουμένως ἔπραξε τοῦτο ὁ ποιητὴς τῆς Θείας κωμῳδίας ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ συγγράμματι τῆς *Morarchia*. Ὁ Γιβελλινισμὸς ἐσκόπει τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πολιτείας ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ λαοῦ ἀπὸ τῶν προνομιούχων, τὴν νέαν πολιτικὴν τῆς κοινωνίας ὀργάνωσιν, ὅπως ἤρξατο ἡδὴ πραγματοποιεμένη ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ πράξει ἐν τῇ συνειδήσει τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Γαύτην δὲ τὴν πολιτικὴν ὑπὲρ πάντα ἄλλον σύγχρονον αὐτοῦ ἀπεπειράθη νὰ ἐρμηνεύσῃ ἐν τῷ Ἑγεμόνι ὁ Μακιαβέλλης, καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἀρχαία θεωρία τῆς ὑπεροχῆς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας ἔπνεε τὰ λοιπίαι ἐν τῇ νέᾳ ἱστορίᾳ, ὑπὸ δὲ τὴν ἐπενέργειαν τῶν ἀρχῶν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ ἡ ἀληθὴς ἰδέα τῆς πολιτείας ἐθριάμβευεν ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἐλλειψίς στρατιωτικῆς παιδείσεως, συνεπῶς φυσικὴ ἀτονία καὶ ἀποθάρρυνσις τοῦ πολίτου, ἀπερρόφησάν πᾶσαν ἰκμάδα καὶ συναίσθησιν τῆς ἐθνικῆς ἀξιοπροπειίας· πρὶν ἢ εἰσέτι ἡ Ἴταλία καταστῆ τελείως δούλη τῶν ξένων, εἶχεν ὑποδουλωθῆ εἰς ἑαυτὴν, ἀνίκανος ν' ἀποκρούσῃ τοὺς πολεμίους, τοὺς ἐπιβουλεύοντας τὸ ἐπίφθονον αὐτῆς κάλλος. Ἐνῶ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἡ τέχνη τοῦ πολέμου ἐθεωρεῖτο ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ὡς ἡ εὐγενεστάτη τῶν ἀσχολιῶν, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐπιτήδευμα τῆς τιμαριωτικῆς ἀριστοκρατίας, μόνον ἐν Ἴταλίᾳ παρέλυε πάσας τὰς φυσικὰς τοῦ λαοῦ δυνάμεις, συνεπῶς πᾶσαν ἐθνικὴν μεγαλοφροσύνην, ὁ νωχελῆς καὶ ἐκδεδιτημένος βίος ταπεινοῦ αἰσθητισμοῦ, τὸ κλασικὸν τοῦτο dolce far niente τῆς ἰταλικῆς ἀπραγμοσύνης. Ἐντεῦθεν οἱ ἐπὶ μισθῷ στρατευόμενοι, οἱ πολυθρόνητοι condottieri τῶν χρόνων ἐκείνων, εἰς οὓς παρεδίδοτο ἡ φυλακὴ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν νωθῶν κατοίκων τῆς χερσονήσου. Ἡ στρα-

τιωτικὴ παιδείσις τοῦ πολίτου ἀναπτύσσει καὶ κρατύνει τὸ φιλόπατρι αὐτοῦ αἶσθημα, τὴν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτοῦ συνειδήσιν· ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ ἀντλεῖ τὰς ἰσχυροτάτας τῶν δυνάμεων αὐτῆς οὐχὶ τοσοῦτον ἐν τῷ ἐμπορικῷ γραφεῖῳ ἢ ἐν τῷ βιομηχανικῷ ἐργαστηρίῳ, ὡν ἔβριθε τότε ἡ Ἴταλία, ἀλλ' ἐξόχως ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ τῆς ἠθικῆς καὶ φυσικῆς ἰσχύος, ἐνῶ ὁ πολίτης, ὁ ἀποτελῶν αὐτὸ, ἐκδιδάσκειται τὰ ὑψηλὰ μαθήματα τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς πρὸς τοὺς νόμους ὑπακοῆς, πρόθυμος ἐκάστοτε νὰ προκινδυνεύσῃ, χύνων τὸ αἷμά του ὑπὲρ τῆς πατρίδος, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ὁποίας ἔταξαν αὐτὸν τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου. Μόνος ὁ ἀγαθὸς στρατιώτης δύναται νὰ αἰσθανθῆ τὴν κλησιν τοῦ πολίτου. «Αἱ ἀγαθαὶ πολιτεῖαι, λέγει ὁ Μακιαβέλλης ἐν τῇ *περὶ τῆς τέχνης τοῦ πολέμου* πραγματείᾳ του, ἐν ἣ μάτην ἐζήτησε ν' ἀναζωπυρήσῃ τὸ στρατιωτικὸν αἶσθημα τῆς πατρίδος του, αἱ ἀγαθαὶ πολιτεῖαι ἔνευ τῆς ἀρωγῆς τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἤθελον καταρρεῦσαι, ὡς τὰ διαμερίσματα τοῦ περιφανοῦς ἐκείνου βασιλικῷ μεγάρου, ἀτινα, κεκοσμημένα ἔνδον διὰ μαργαριτῶν καὶ χρυσοῦ, στεροῦνται ἐν τούτοις στέγης, συνεπῶς οὐδὲν κέκτηνται μέσον πρὸς ἄμυναν κατὰ τῆς βροχῆς. Ἄν αἱ δημοκρατίαι καὶ αἱ μοναρχίαι τῆς ἀρχαιότητος κατέβαλλον προσοχὴν τινα, ἵνα τηρήσωσι πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τὴν πίστιν, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν θεοφοβίαν, ἤθελον διπλοσσίως μεριμνήσει περὶ τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν στρατόν· καὶ παρὰ τίνος ὀφείλει νὰ ζητήσῃ ἡ πατρίς μείζονα πίστιν, ἢ παρὰ τοῦ ὀρκισθέντος ν' ἀποθάνῃ ὑπὲρ αὐτῆς;»¹. Οὕτως ἡ ἔλλειψις στρατιωτικῆς παιδείσεως ἐπήνεγκε τὴν τελείαν τοῦ ἔθνους ἐξάντησιν, ἐπικαλουμένου τὴν ἐπικουρίαν τῶν ξένων πρὸς περιφροῦρησιν αὐτοῦ καὶ ἀσφάλειαν, ἀκολούθως δὲ καθίσταμένου ὑποτελοῦς ἐκείνων, οἵτινες ἐπὶ μισθῷ ἀνέλαβον τὴν περιφροῦρησιν τῆς χώρας. Βαθμηδὸν οἱ φύλακες τῆς τάξεως κατέστησαν οἱ δεσπότες τοῦ λαοῦ, οἱ μέγιστοι τῆς τιμῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἀσφαλείας πολέμοιο. Καὶ οὕτως ἡ ὀρακιοσύνη, ἡ μάλιστα πεπολιτισμένη χώρα τῆς Εὐρώπης κατέστη τὸ ἀμφιθέατρον τῆς πᾶλης βαρβάρων μονομάχων, οἵτινες ἀπὸ πᾶσης εὐρωπαϊκῆς γωνίας εἰσέβαλλον εἰς τὴν ἡδυπαθῆ χερσονήσον.

Ἐκτὸς τῶν αἰτίων τούτων ἡ δημοτικὴ ἐλευθερία τῶν πολιτειῶν τῆς Ἴταλίας, ἣτις τοσοῦτον ἄλλοτε συνετέλεσεν εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ὑλικὴν αὐτῶν ἀκμὴν καὶ ἀνάπτυξιν, παρκαγαῦσα τὰ θυμῶσια ἐκεῖνα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα, ὑποθάψασα τὸ αἶσθημα στενοῦ καὶ ἀποκλειστικοῦ τοπικοῦ πνεύματος, ἐξησθένωσε τὴν ἐθνικὴν συνειδήσιν καὶ ἀπερρόφησε πᾶσαν ὑψηλῆς καθολικῆς φιλοπατρίας ἰδέαν, ἣτις ἐπὶ τέλος ἐπήνεγκε τὸν ἐθνικὸν θάνατον τῆς Ἴταλίας.

Ἐνώπιον τοιαύτης καταστάσεως ὁ νοῦς τοῦ ἰδιώτου σαλεύει ἢ σταματᾷ, ἀγνοῶν τί νὰ ἐλπίσῃ καὶ τί νὰ σκεφθῆ· καὶ ὑπάρχουσι πολλοὶ ἰδιῶται ἐν

1. Machiavelli, Dell'arte della guerra.

τοιούτους χρόνους ἠθικῆς ἀπογοητεύσεως καὶ πνευματικῆς καρηθαρίας· ἡ ἔξαρσις τῆς σκέψεως ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα νομίζεται παραφροσύνη, ἡ δὲ τόλμη τῆς ἐνεργείας ἔνοχος κκουργία. Ὀλίγοι τολμῶσι νὰ διανοηθῶσιν, ἐλάχιστα δὲ νὰ ἐκφράσωσι καὶ νὰ διατυπώσωσι τὰς σκέψεις των. Ἀλλ' ἔξω τῶν νεφῶν τῶν κοινωνικῶν προλήψεων καὶ τῆς πνευματικῆς ἀδρανείας, ὑπεράνω τῆς ὀμίχλης τῆς καλυπτούσης τὸν πλήρη πεζότητος καὶ ἀπραγμοσύνης καθημερινὸν βίον ἑνὸς τοιούτου λαοῦ, ἐν τῷ διαυγεῖ αἰθέρι τῆς ἰδέας, ὑπέρτερον τῶν παθῶν καὶ τῶν συμφερόντων διεφθαρμένης ἐποχῆς, διαπερῶν διὰ τῶν μυστικῶν αὐτοῦ ἀκτίων τὰ ὅρια τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου, μετὰ τόλμης προσατενίζον νέους, ἀπωτάτους, μεμακρυσμένους ὀρίζοντας, ἐν μέσῳ τῶν συγκρουομένων ρευμάτων τῆς κοινωνίας, γρηγορεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἔτοιμον ν' ἀποκαλυφθῆ, νὰ διατυπώσῃ τὴν νέαν αὐτοῦ αἴγλην καὶ ἀποστολὴν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τῆς ἱστορίας.

Μέγας ἀνὴρ δὲν εἶναι μόνον ὁ διαπρέπων ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὁ κατέχων τὴν ἀνωτάτην ἐν αὐτῇ περιωπὴν, ὁ εὐτυχῆς βασιλεὺς, ὁ ἐκ γενετῆς εὐγενὴς, ὁ ἐπιτήδειος δημαγωγός, ὁ διὰ μυρίων μαγγανειῶν κατορθῶν νὰ πρωταγωνιστήσῃ· δὲν εἶναι ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον λατρύει καὶ τιμᾷ ἡ κοινωνία, ἐνώπιον τοῦ ὁποῖου αὐτὴ κλίνει τὸ γόνυ ἐξ ἀνάγκης ἢ ἐξ ἀφροσύνης. Ἡ ἐμφάνεια τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς τελεῖται κατὰ μυστηριώδεις νόμους ἐν τῇ ἱστορίᾳ· καὶ δὲν συμπίπτει μόνον πρὸς ἐποχὰς συνθέσεως, κατόπιν ἠθικῆς ἢ κοινωνικῆς τινος ἐπικρατήσεως καὶ ἀναγεννήσεως, ὅποτε ἡ ἀνθρωπότης, κυμαινόμενη ἐν τῷ λαθυρίνῳ τοῦ ἀγνώστου καὶ τοῦ ἀβεβαίου, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην συνθετικῆς τινος πνεύματος, δημιουργικῆς τινος ἰδέας, ἐκπροσωπούμενης ἐν τῷ μεγάλῳ ἀνδρὶ καὶ δυναμένης νὰ τάμη νέας τρίβους ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτῆς βίῳ. Ὁ μέγας ἀνὴρ δὲν εἶναι πάντοτε ὁ καθηγεμὸν τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἐνεργείας καὶ κινήσεως τῆς ἐποχῆς του, ὁ ἐκλεκτὸς τῶν λαῶν ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζεται ὡς τὸ εἶδωλον τῆς ἠθικῆς αὐτῶν θρησκείας, εἶδωλον ἀπαστρέπτον ἀπὸ τῆς περιωπῆς, ἐν ᾗ ἴσταται, τὴν δόξαν καὶ τὴν δύναμιν, αἵτινες ὑπῆρξαν αἰεὶποτε αἱ προνομιῶχοι ὑπερφυσικαὶ δυνάμεις τῆς αἰσθητικῆς τῶν λαῶν ἀπόψεως καὶ φαντασίας. Ὁ μέγας ἀνὴρ δὲν εἶναι πάντοτε ὁ ἥρως τῆς ἐπιτυχίας, ὁ ἐκλεκτὸς τῆς δόξης καὶ τῆς εὐτυχίας, ὁ συγκεφαλαίων ἐν ἑαυτῷ τὴν πολιτικὴν ἰσχὺν καὶ ἀκμὴν τοῦ ἔθνους του ἢ τοῦ αἰῶνός του. Ὁ μέγας ἀνὴρ δὲν εἶναι πάντοτε τοιοῦτος, διότι ἀναβιβάζει αὐτὸν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τῆς δόξης καὶ τῆς ἀποθεώσεως πεπλανημένη δημοσία συνείδησις ἢ ἠθικὴ φρεναπάτη. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄγνωστος, προγεγραμμένος, ξένος πρὸς τὸν λαόν, ἐν μέσῳ τοῦ ὁποῖου ζῆ, ἐν τῇ δράσει τοῦ ὁποῖου ἐπιφαίνεται ὡς προφητικὴ τις ἀποκάλυψις ἀπωτέρου μέλλοντος, παρέρχεται ἄσημος καὶ παρεγνωρισμένος· τέκνον τοῦ αἰῶνός του, τοῦ λαοῦ του ἐν τῷ πνεύματι τοῦ ὁποῖου λειτουργεῖ δημιουργοῦσα λαθλονότως καὶ ἀσυνειδήτως ἢ ἠθικὴ συνείδησις, δὲν εἶναι

πάντοτε ὁ ἐκλεκτὸς αὐτοῦ, ὁ εὐνοούμενος. Τὸ ἰδεῶδες τοῦ ἔθνους του εἶναι τὸ πολικὸν ἄστρον, τὸ ὀδηγοῦν αὐτὸν διὰ τῶν ἀτραπῶν τῆς σκέψεως· ἀλλὰ τὸ ἄστρον τοῦτο φέει ἀνατέλλει πάντοτε διαυγὲς καὶ ἀνεφελον, ὄρατόν καὶ καταληπτὸν τοῖς πᾶσι, κυμαίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μεταξὺ νεφῶν σκοτεινῶν καὶ ἀπαισιῶν· καὶ τότε ὁ μέγας ἀνὴρ, εἰ καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός, εἰ καὶ συνείδησις ἐκ τῆς συνειδήσεως τοῦ λαοῦ του καὶ τοῦ αἰῶνός του, ἀκατάληπτος, παρεγνωρισμένος, λαμβάνει ἀντὶ πάσης ἀμοιβῆς τὸ κόνειον, τὸν σταυρὸν, τὴν πυρὰν ἢ τὴν ἀτίμωσιν, ἀντὶ τοῦ Καπιτωλίου τὴν Ταρπηϊάν, ὡσεὶ ἦτο ξένος πρὸς τὸν αἰῶνά του, πρὸς τὸν λαόν του ὁ ἀληθὴς αὐτοῦ προφήτης καὶ ἀντιπρόσωπος. Πόσον εἶναι ἀληθεῖς οἱ στίχοι ἐκεῖνοι τοῦ Βεραγγέρου:

De la croix que son sang inonde
un fou qui meurt nous legue un Dieu. 1.

Ἐνῷ εἶναι ὑπὸ τινος ἐπόψεως ἢ πιστῆ ἡχώ καὶ ἀπεικόνισις τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνός του, τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἐλλείψεων, εἶναι ἄμα καὶ ὁ προφήτης καὶ ὁ μυσταγωγὸς τοῦ ὑποφύσκοντος νέου κόσμου τῆς ἐγκυμονομένης θρησκείας τοῦ μέλλοντος. Ἐντεῦθεν ἡ ρῆξις αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐποχὴν του, ἀδυνατοῦσαν νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ αἰσθανθῆ αὐτὸν, ἢ πάλῃ μετὰ τῶν συγχρόνων του, διότι ἀποστολὴ τοῦ τοιούτου ἀνδρὸς δὲν εἶναι μόνον νὰ καταστῇ ἀρεστὸς καὶ δημοφιλὴς εἰς τὴν κοινωνίαν, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ζῆ θωπεύων καὶ θωπευόμενος ὑπὸ τῶν τεθολωμένων πολλῶν κυμάτων τῆς δημοτικότητος, ἀλλὰ ἀδιαφορῶν διὰ τὰς προλήψεις καὶ παραδόσεις πλαωμένης γενεᾶς, νὰ εἰσέλθῃ τρομερὸς ὡς ὁ Δάντης ἐντὸς τῶν καταχθονίων αὐτῆς κύκλων, νὰ τὴν ἐξεγείρῃ, νὰ τὴν ἐξαγνίσῃ καὶ νὰ τὴν ζωοποιήσῃ.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μελετώμενος ὁ Μακιαβέλλης εἶναι ὁ ἀληθὴς μέγας ἀνὴρ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος². Εἰ καὶ πίπτουσα, πρωταγωνιστεῖ ἔτι ἐν τούτοις ἡ Ἰταλία ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀνθρωπότητος. Ταύτης δὲ τῆς Ἰταλίας, μεθ' ὅλων αὐτῆς τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων, παρίσταται ὅτε μὲν ὁ ἐξαγνιστὴς καὶ ὁ ἐπανορθωτὴς, ὅτε δὲ ὁ ἀντιπρόσωπος.

Τέλειος μικρόκοσμος, πνεῦμα ποικίλον ἐξέφρασε τὰς τάσεις τοῦ αἰῶνός του ἐν ὅλοις αὐτοῦ τοῖς ἔργοις. Ἡ ἀρίστη τῶν κωμωδιῶν αὐτοῦ, ὁ *Mandragola*

1. Ἀπὸ τοῦ σταυροῦ, τὸν ὁποῖον καταβρέχει μὲ τὸ αἷμα του, θνήσκων παράφρων, κληροδοτεῖ ἡμῖν ἕνα Θεόν.

2. Οὕτω κρίνει τὸν Μακιαβέλλην ὁ γερμανὸς ἱστορικὸς Γερβίνος (*Historische Schriften—Machiavelli*, 217): «Ἐν τῇ κεφαλῇ τοῦ Μακιαβέλλη ἀνεκινήθη σχεδὸν πᾶν ὅ,τι παρήγαγε τὸ ἔθνος καὶ ἡ ἐποχὴ αὐτοῦ, ἥτις εἶναι μία τῶν θαυμασιωτάτων καὶ μεγίστων, καὶ ἀπεικονίσθη ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ. Ἐὰν ἐγίνωσκεν ἐκ-τοῦ σύγγεγυς τὰς ἀρχὰς τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τοῦ ἀρξαμένου τότε νὰ ριζοβολῇ ἐν Γερμανίᾳ, μετὰ δυσκολίας ἤθελεν ἢ νεωτέρα Εὐρώπῃ ἐπιδείξει πολλοὺς ἐφαμίλλους αὐτοῦ. Οὐδένα γίνωσκουσι τὰ λατινικὰ ἔθνη μεγαλύτερον αὐτοῦ ἄνδρα· πᾶν ὅ,τι ἐν αὐτοῖς ὑφίστατο, ἐβλάστησεν ἐν τῷ πνεύματι του. . . Ἀπαντες οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐθεώρησαν τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ συγγράμματα ὡς τὸ ἐμβροθέστατον σχολεῖον τῆς διδασκαλίας τοῦ νέου συστήματος. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἔγκειται ἡ πίπτουσα γενεὰ καὶ ἡ ἀνυψουμένη· τὸ πεπαλαιωμένον καὶ ἐρριζωμένον, ὅπως καὶ τὸ νεωστὶ βλαστάνον· ἡ δύσις ὅπως καὶ ἡ ἀνατολή.»

γόρας, γεγραμμένη κατὰ τὰ πρότυπα τῆς κωμωδίας τοῦ Μενάνδρου καὶ τοῦ Πλάτου, καυστική σάτυρα τῆς χαλαρώσεως τῶν ἠθῶν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, ἐλευθερωτάτη περὶ τὴν ἔκφρασιν καὶ ὑπομιμνήσκουσα ἡμῖν τὰ τολμηρότατα καὶ χαριέστατα τῶν διηγημάτων τοῦ Δεκαημέρου τοῦ Βοσκικίου, εἶναι μία τῶν καλλίστων κωμωδιῶν τῆς ἰταλικῆς φιλολογίας, δυναμένη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὰς ἀρίστας τοῦ Μολιέρου, ὅστις καὶ ἀπεμιμήθη ἐν τῷ Ἰατρῷ τὴν κωμωδίαν ταύτην.

Ἡ ἱστορία τῆς Φλωρεντίας, ἐν τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἰταλικῆς ἱστοριογραφίας καὶ γλώσσης, θέλει καταριθμεῖσθαι ἀείποτε μεταξὺ τῶν ἐξοχωτάτων ἔργων τῆς καθόλου ἱστορικῆς ἐπιστήμης· εἰ καὶ γεγραμμένη κατὰ διαταγὴν καὶ τῇ συνδρομῇ τοῦ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων πάπα Κλήμεντος, διατηρεῖ ἐν τούτοις σπανίαν πνεύματος καὶ κρίσεως ἐλευθερίαν· ἡ αὐθεντία, ἣν ἐξήσκει ἡ οἰκογένεια τῶν Μεδίκων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Φλωρεντίᾳ, δὲν κατέβαλε τὸ ἀνεξάρτητον φρόνημα τοῦ πάλαι γραμματέως τῆς δημοκρατίας, ἐν δὲ τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ ἔργῳ, καλλίστῳ ὑποδείγματι πραγματικῆς ἱστορίας, διαπνέει ὄντως ἀρχαϊκὴ αὔρα, ὑπομιμνήσκουσα ἡμῖν τὰ κλασικώτερα ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας ἱστορίας.

Ἐν τῇ περὶ Πολεμικῆς Τέχνης πραγματείᾳ αὐτοῦ ὁ δεξιὸς πολιτικὸς τῆς Φλωρεντίας ἐξέχυσεν ὅλην τὴν δύναμιν καὶ τὴν σκέψιν τῆς ψυχῆς του· πᾶσαν τὴν πείραν, ἣν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἤντησεν ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, καὶ ἰδίως τῆς ρωμαϊκῆς, πρωταγωνιστῶν ἐν ταῖς δημοσίαις ὑποθέσεσι τῆς πατρίδος του, εἴτε ὡς εἷς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος, εἴτε ὡς γραμματεὺς τῆς δημοκρατίας, εἴτε ὡς πρεσβευτὴς παρὰ διαφόροις ξέναις αὐλαῖς· αἱ θεωρίαι αὐτοῦ περὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, περὶ μονιμῶν στρατῶν, μεγάλην ἐντύπωσιν ἐμποιήσασαι καθ' ὃν χρόνον ἐδημοσιεύθησαν, κέκτηνται μέχρι τῆς σήμερον διαρκῆ ἀξίαν, μεθ' ὅλην τὴν κατὰ τὸν ἐνεστῶτα ἰδίως αἰῶνα ἀνάπτυξιν τῆς πολεμικῆς τέχνης. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἔγραψε μετὰ τὴν ἔκπτωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, σκεπτόμενος ὅτι ἡδύνατο εἶτι νὰ ἐμπνεύσῃ τὸ στρατιωτικὸν φρόνημα καὶ τὴν πολεμικὴν ρώμην, εἰς τὴν ἐκτεθηλυμένην πατρίδα του, διεγείρων τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν μελέτην τῶν στρατιωτικῶν ἀρετῶν τῶν Ρωμαίων, προβάλλων αὐτοῦς ὑπόδειγμα εἰς ἀναξίους ἀπογόνους, ἀλλ' ἡ φιλόπατρις αὐτοῦ φωνὴ οὐδεμιᾶς ἔτυχεν ἀκροάσεως, ἡ δὲ Ἰταλία τῆς Ἀναγεννήσεως, δούλη τῶν condottieri, ἔρμαιον τῆς φιλάρπαγος τῶν ξένων φιλοδοξίας, περιπίπτουσα ἀπὸ πλάνης εἰς πλάνην καὶ ἀπὸ καταστροφῆς εἰς καταστροφήν, δικαίως κατέστη ἐντὸς ὀλίγου ἡ κλασικὴ γῆ τῶν νεκρῶν, πράγματι γεωγραφικὴ ἔκφρασις, ἄνευ πολιτικῆς συνειδήσεως, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ ἀνεξαρτησίας.

(Ἔπεται τὸ τέλος).

N. KAZAZHS, ὑφηγητής.

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑΙ ΜΕΛΕΤΑΙ

Εἰσαγωγή.

Δὲν ὑπάρχει ζήτημα ζωτικώτερον καὶ τὰ μάλιστα δεόν νὰ ἐνδιαφέρῃ ἡμῖν διὰ τὴν κοινωνικὴν ἡμῶν εὐημερίαν καὶ ἐθνικὴν εὐκλειαν, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν παρούσαν ἡμῶν ἠθικὴν κατάπτωσιν, τοῦ παιδαγωγικοῦ. Πρὸς εὐδωσιν δὲ τούτου πρέπει καὶ πόλις καὶ οἶκος νὰ συμπράξωσι πάσῃ δυνάμει ἵνα ἐδραιωθῇ τέλος καὶ παρ' ἡμῖν ἐθνικὴ τις ἀγωγή καὶ παιδεία. Ἡμεῖς ἀτυχῶς ἀντὶ, μελετῶντες τὰ ἀθάνατα τῶν εὐκλεῶν ἡμῶν προγόνων συγγράμματα, ν' ἀντλῶμεν ἐν αὐτοῖς θείας καὶ ἀλανθάστους ἀληθείας καὶ βαπτίζοντες αὐτὰς ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τοῦ Χριστιανισμοῦ, νὰ συγκερανώμεν μετὰ τῶν πορισμάτων τῶν νεωτέρων ἐπιστημῶν, ἐνστερνιζόμεθα ἕνεκα τῆς ἐπαράτου ξενοζηλίας εἰκὴ σήμερον μὲν τὸ τοῦ Λαγγάστρου παιδευτικὸν σύστημα, αὔριον δὲ τὸ τοῦ Kehr, μεθαύριον δὲ τὸ τοῦ Waitz, μετοχτετεύοντες διὰ τῶν συστημάτων τούτων καὶ ὀθνεῖας ιδέας, ἅτε καρπούμενοι τὰ μεθοδικὰ αὐτῶν βιβλία, ἐν οἷς πλεῖστα ὑλιστικαὶ καὶ λοιπαὶ ψευδεῖς ὑποκρύπτονται θρησκευτικαὶ ιδέαι. Οὕτω δὲ ἀντὶ τὰ σχολεῖα ἡμῶν νὰ εἶνε κέντρα ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς μορφώσεως, ἀποβαίνουσιν ὄργανα ἐπιβλαβέστατα τῇ ἐθνικῇ καὶ κοινωνικῇ ἡμῶν εὐκλείᾳ καὶ εὐημερίᾳ.

Ὡς δὲ πᾶν ἄτομον ἵνα οἰκονομῇ ἀσφαλῶς τὸν ἠθικὸν αὐτοῦ βίον δεῖται ἀρχῶν ἠθικῶν ἢ ἐπιστημονικώτερον εἰπεῖν ἠθικῶν ιδεῶν (ethische Ideen), αἵτινες χρησιμεύουσιν αὐτῷ ὡς πρότυποι εἰκόνες (Musterbilder), πρὸς ἃς ῥυθμίζει τὰ διανοήματα, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ, οὕτω καὶ εἰς τὰ εἰδικὰ κατ' ἔθνη παιδαγωγικὰ συστήματα εἶνε ἀναγκαιότατον νὰ ὑπάρχῃ πρότυπὸν τι ιδεῶδες σύστημα, πρὸς ὃ τὰ εἰδικὰ νὰ ῥυθμίζωνται ἀναλόγως τῶν ἰδιαιτέρων ψυχολογικῶν αἰτιῶν· ὡς τοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἐθνικῶν ἕξεων καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν. Τὸ γενικώτατον δὲ τοῦτο σύστημα εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸν ἢ ἡ Θεωρία. Τὸ σύστημα δὲ (καταχρηστικῶς), ὅπερ κατὰ βούλησιν ἐφαρμόζει, ὅσα ἐκ τυχαίας ἐπορίσθη πείρας καὶ ἄτινα μεταβάλλει κατὰ τὸ δοκοῦν, λέγεται ἐμπειρικὸν ἢ πείρα. Οὕτε ἡ θεωρία ὅμως ἄνευ τῆς πείρας δύναται νὰ εἶνε παραγωγικοῦ τινος ἀποτελέσματος δημιουργὸς οὔτε ἡ πείρα ἄνευ θεωρίας ἀσφαλῆς καὶ τελεσφόρος. Ἐκ τούτων ἐπομένως ἐξάγεται, ὅτι θεωρία καὶ πείρα ἀνάγκη νὰ βαίνωσιν ἐκ παραλλήλου, ἵνα τὰ ἀποτελέσματα ᾧσιν ἀσφαλῆ, ἅτε ἐκείνης μὲν παρεχούσης τὸ τί καὶ διατί, ταύτης δὲ πραγματούσης τὸ τί. Πείρα ἐπομένως ἄνευ θεωρίας ὁμοιάζει πρὸς πλοῦτον ἄνευ πυξίδος ἢ πρὸς ἄνθρωπον ἄνευ φρονήματος.

Ἡ ἡμετέρα δὲ Κυβέρνησις αἰσθημένη ἤδη τὴν πρὸ πολλοῦ κατεπείγουσαν ἀνάγκην τῆς εἰσαγωγῆς εἰς τὰ ἡμέτερα δημοτικά σχολεῖα ἐθνικοῦ παιδευτικοῦ συστήματος, ἐγνώ διὰ τὴν μόρφωσιν δημοδιδασκάλων ἐφαμίλλων τῶν ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, νὰ συστήσῃ Διδασκαλεῖα ἐν διαφόροις τῆς Ἑλλάδος πρωτευούσαις. Ἐπικροτοῦντες μετ' εἰλικρινοῦς χαρᾶς τὸ σωτήριον τοῦτο τῆς Κυβερνήσεως μέτρον, φρονοῦμεν καθήκον παντὸς περι τὰ παιδαγωγικὰ εἰδικώτερον ἐνασχοληθέντος νὰ παράσχῃ τὸ ἐφ' ἑαυτῷ πρὸς εὐχερεστέραν καὶ ἀσφαλεστέραν εὐρεσιν τοῦ εἰσακτέου εἰς τὰ Διδασκαλεῖα παιδευτικοῦ συστήματος.

Ὅθεν καὶ γὰρ συναισθανόμενος τὸ ἐπιβαλλόμενον ἐμοὶ καθήκον ἐγνων νὰ παράσχῃ συγκριτικὴν τινα περιγραφὴν τῶν ἐν Γερμανίᾳ ἐπικρατούντων παιδευτικῶν συστημάτων.

Ἄλλὰ τοῦ θέλομεν ζητήσῃ τὸ κατάλληλον πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἀγωγὴν παιδευτικὸν σύστημα; Ἴσως ἐν τοῖς προγονικοῖς ἡμῶν συγγράμμασιν. Ἄλλ' ἐν αὐτοῖς οὐδὲν *σύστημα* ἀπαντᾷ ἢ μόναι *ἀρχαὶ* καὶ *νύξεις*, ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν ἡμῶν, ἕνεκα τῆς παρ' αὐτοῖς ἐλλείψεως τῶν ψυχολογικῶν γνώσεων καὶ τῆς ἀτελείας τῆς Ἠθικῆς, ἐφ' ᾧν θεμελιούται ἡ Παιδαγωγικὴ.

Ὅφειλομεν βεβαίως νὰ στρέψωμεν τὸ βλέμμα ἡμῶν πρὸς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο τῆς Ἑσπερίας, ὅπερ τὰ μάλιστα ἐνησχολήθη καὶ ἐνασχολεῖται ἔτι περι τὰ παιδαγωγικὰ, συλλέξαν μὲν πᾶν συντελοῦν πρὸς μόρφωσιν προτύπου παιδευτικοῦ συστήματος ἐκ πασῶν τῶν περιόδων τῆς ἀνθρωπότητος, συστηματοποιήσαν δὲ εἰς σχετικῶς τέλειον σύστημα.

Τὸ ἔθνος τοῦτο, ὡς πᾶς τις εὐκόλως μαντεύει, εἶνε τὸ *Γερμανικόν*. Ἄλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ σοφῇ Γερμανίᾳ ὑπάρχουσι ποικιλία τινὲς παιδαγωγικῶν συστημάτων, ἅτινα ἡμεῖς ἀφαιρέσει τῶν ἐπουσιωδῶν διαφορῶν συνοψίζομεν εἰς δύο πάντη ἀλλήλων διάφορα. Τὸ *Ἐμπειρικόν* καὶ τὸ *Ψυχολογικόν*.

Ἐκείνου μὲν ἐπισημότεροι ἀντιπρόσωποι εἶνε ὁ διευθυντῆς τοῦ ἐν Halberstad διδασκαλείου *Kehr* καὶ ὁ ἐν Βιέννῃ γενικὸς τῶν σχολείων ἐπόπτης *Dittes*· τούτου δὲ θεμελιωτῆς μὲν οἱ εὐκλεεῖς ἡμῶν πρόγονοι καὶ μάλιστα Σωκράτης, Πλάτων, Ἀριστοτέλης, Ἰενοφῶν, καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, ἰδρυτῆς δὲ ὁ τελευταῖος τῆς Γερμανίας φιλόσοφος Ἐρβαρτ, τελειωτῆς δὲ οἱ διευθυνταὶ διδασκαλείων καὶ καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφίας *T. Ziller* καὶ *Stoy*.

Περὶ τῶν δύο λοιπῶν τούτων συστημάτων θέλω πραγματευθῆ ἐν τοῖς ἐπομένοις, ἵνα φανερόν γένηται ὁπότερον τὸ λυσιτελέστερον καὶ μᾶλλον προσαρμοζόμενον τῷ ἐθνικῷ ἡμῶν χαρακτῆρι, βίῳ καὶ προορισμῷ.

Ἴνα δὲ μὴ πλανηθῶ ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν μερικοτήτων, ὤρισα τέσσαρα τῶν οὐσιωδεστάτων ζητημάτων ἐν παντὶ συστήματι, ἐφ' ᾧν θέλω ἐνασχοληθῆ, τὰ ἑξῆς:

α' Πρώτη διδασκαλία.

β' Ἐπεξεργασία τοῦ διδασκτέου.

γ' Σκοπὸς τῆς παιδείας.

δ' Ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παιδείας ἀγούσα ὁδός.

Προσφέρων λοιπὸν ἄσμενος τὰς μελέτας ἐμοῦ ταύτας τοῖς φίλοις διδασκάλοις καὶ παιδαγωγοῖς πρωτόλεια χρόνιου πείρας, ἐπικαλοῦμαι τὴν αὐστηράν αὐτῶν κρίσιν, διότι αἱ παροῦσαι δεινὰί τῆς πατρίδος ἡμῶν περιστάσεις δὲν ἐπιτρέπουσιν ἡμῖν τοῦλάχιστον τὸ πρὸς χάριν, ἀλλ' ἀπαιτοῦσι τὸ τῆς ἀληθείας χάριν λέγειν.

α' Πρώτη διδασκαλία

α' Ἐμπειρικὸν σύστημα.

Ἡ πρώτη διδασκαλία, ἣν ὁ προμνησθεὶς *Kehr*, ὁ δικαίως ἀντιπρόσωπος θεωρούμενος τοῦ ἐμπειρικοῦ συστήματος, διότι οὗτος ἔχει διατυπώσει καὶ ὀρίσει αὐτὴν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντι ὀδηγῷ *Praxis in der Volksschule*, εἶνε ἐποπτικὴ, ἀν καὶ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν τῷ περὶ τῆς πρώτης διδασκαλίας κεφαλαίῳ ἐν σελ. 167 τοῦ Ὁδηγοῦ αὐτοῦ διαρρήδη ἀποφαίνεται ὀρθότατα, ὅτι ἀμεμονωμένη ἐποπτικὴ διδασκαλία (*Anschauungsunterricht*) δὲν ἀρμόζει τῇ παιδικῇ φύσει, οὐδὲ τῷ σκοπῷ ἐπομένως τῆς πρώτης διδασκαλίας». Φαίνεται ὅμως ὅτι ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἐγένετο ἐπιλήσμων ταύτης τῆς ἀληθείας, διὸ προτείνει ὡς ἀφετηρίαν τῆς πρώτης διδασκαλίας παρακατιῶν τεσσαράκοντα ἑπτὰ κανονικὰς λέξεις (*Normalwoerter*)· οἷον α') ἰχθύς, β') ὠρολόγιον, γ') πῖλον κτλ., ᾧν τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας παραπέμπει μεταξὺ ἄλλων πολλῶν καὶ εἰς τινα Ὁδηγόν, ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου *Klauwell*, ὁμόφρονος κατὰ πάντα τῷ *Kehr*. Εἰς τοιαύτην ἀνακολουθίαν ἐπιπίπτει ἢ μὴ ὑπὸ τῆς θεωρίας καθοδηγουμένη πεῖρα!

Ἰδωμεν νῦν πῶς τελεῖται ἡ διδασκαλία αὕτη ἐπὶ τοῦ ὠρολογίου π. χ.

Ἀφοῦ πρῶτον τὰ διάφορα μέρη τοῦ ὠρολογίου, ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν, ποῖον κτλ. ἀναπτυχθῶσι κατ' ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις ὑπὸ τῶν παιδῶν, ὁ διδάσκαλος ἰχνογραφεῖ ὠρολόγιόν τι ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἀπαιτῶν, ἵνα πάντες οἱ παῖδες ἀπομιμηθῶσι τοῦτο ἐπὶ τοῦ ἀβακίου αὐτῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐνασχολοῦνται οἱ παῖδες εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς λέξεως ταύτης πρῶτον εἰς συλλαβὰς καὶ ἔπειτα εἰς τοὺς φθόγγους, ἐξ ᾧν ἐκάστη συλλαβὴ σύγκειται. Τούτου δὲ τελεσθέντος μεταβαίνουν οἱ παῖδες εἰς τὴν γραφὴν τῆς ὅλης λέξεως. Ἔττα δὲ εἰς ἡ δύο παῖδες κατὰ διαδοχὴν συνθέτουσιν ἐπὶ καταλλήλου πίνακος τὴν ἐν λόγῳ λέξιν, λαμβάνοντες ἐκ κιβωτίου τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὸν σκοπὸν γράμματα, ἅτινά εἰσι προσκεκαλλημένα ἐπὶ ξυλίνων τετραγώνων σαλίδων λεπτῶν ἢ χαρτίνων. Πᾶς τις γοητευόμενος ὑπὸ τοῦ φαινομένου τούτου τῆς ἐξωτερικῆς τάξεως καὶ ἀκριβείας, μεθ' ἧς ἡ μηχανικὴ αὕτη τελεῖται

εργασία, θέλει ὄντως ἐξαναστῆ καθ' ἡμῶν τολμώντων νὰ γνωματεύωμεν, ὅτι ἡ τοιαύτη διδασκαλία ἀντιφάσκει πρὸς τὰς ψυχολογικὰς ἀρχάς.

Ἄλλ' ἀτυχῶς ἀντιφάσκει. Ὁ παῖς ἕνεκα τοιαύτης διδασκαλίας ὑποβάλλεται ὑπὸ τὸ βῆρος πληθῆος συγχρόνων καὶ ἀκαταλήπτων ἤχου καὶ τόπου παραστάσεων· ἔτι δὲ ἐκθιάζεται ν' ἀπομιμητῆται τὰ τεχνικὰ ἐκεῖνα σημεῖα, ἀνευ προηγουμένης βαθμιαίας αὐτῶν ἀντιλήψεως, παρκαλοουθῶν τὴν βαθμιαίαν αὐτῶν οἷον ὀργανικὴν μόρφωσιν. Τὴν πληθὺν δὲ ταύτην τῶν ποικίλων καὶ ξένων τούτων παραστάσεων, οὐδέν τι ἔμμονον δυναμένων εἰκότως νὰ παραγάγωσιν, ἄτε στερουμένων ἐνότητος ψυχολογικῆς καὶ ἀλληλουχίας, ἐξαναγκάζεται ἡ μνήμη τοῦ ταλαιπώρου παιδὸς ἐναγωνίως νὰ τηρῆ ἐν ἑαυτῇ· καὶ ἰδοὺ τίθεται ὁ πρῶτος θεμέλιος τοῦ μηχανικοῦ οἰκοδομήματος λίθος.

Περὶ δὲ τοῦ ἀναρμόστου τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας ὡς πρώτης πνευματικῆς τροφῆς διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ παιδὸς παραθέτομεν καὶ τὴν γνώμην τοῦ Ρουσσώ καὶ τῶν κορυφαίων τῶν ψυχολόγων παιδαγωγῶν. ¹ «Ὁ παῖς οὐδεμιᾶς μονίμου ἐννοίας εἶνε κἄτοχος. Διότι ζῆ κυρίως ἐν φαντασιῶδι τινὶ κόσμῳ καὶ ἐὰν παρατεθῶσιν αὐτῷ προῶως μόνιμοι ἔννοιαι (ὡς τοῦτο πράττει ὁ ἐμπειρισμὸς), δὲν ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν, ἐπειδὴ ἡ ἀντίληψις αὐτῶν μόνον τῇ βοήθειᾳ ἤδη προσκεκτημένων ἐνοιῶν δύναται νὰ εὐδοθη». Εὐκόλως ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ὁ εἰδήμων τὰ παιδαγωγικὰ ἀναγνώστης καθορᾷ τὰς πλάνας, εἰς ἃς ὑποπίπτει ἡ πεῖρα ἀνευ τοῦ φωτὸς τῆς θεωρίας. Αἰρεται ἡ πλάνη αὕτη ἐν τῷ ψυχολογικῷ συστήματι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ παρακατιόντες, καὶ ἀνακουφίζεται ὁ παῖς ἐκ τοῦ περιττοῦ φόρτου, διότι ἐν αὐτῷ ἡ πρώτη διδασκαλία ἀντὶ ν' ἀρχηται ἀπὸ τῆς ἐποπτικῆς, ἐν ᾗ παρατίθενται τῷ παιδί μόνιμοι ἔννοιαι, ὅπερ ἐπιπλαβῆς, ἀρχεται ἐκ παιδαγωγικῶν παραμυθίων, ὧν ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος εἶνε ἀνάλογα πρὸς τὴν παροῦσαν πνευματικὴν τοῦ παιδὸς κατάστασιν. Διότι διὰ μὲν τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας παρεχομένων τῷ παιδί μόνιμων ἐνοιῶν, ὡς εἶπομεν, ἀποζηραίνεται ἡ πλουσία πηγῆ, ἐξ ἧς πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς τοῦ ἀνθρώπου ὀρέξεις μέλλουσι ν' ἀπορρεύσωσι, ἡ *φαντασία* δηλονότι· ἐνῶν δὲ τῶν παιδαγωγικῶν παραμυθίων ὑποτρέφεται αὕτη καὶ βαθμιαίως ὁ παῖς παρασκευάζεται, ἵνα μετὰ ταῦτα εὐχερῶς ἀντιλαμβάνηται καὶ κατανοῇ μόνιμους ἐννοίας. Ἴδου καὶ περὶ τούτου τί γνωματεύουσιν οἱ κορυφαῖοι τῶν παιδαγωγῶν. ² «Ἡ ἔλευθερία τῆς φαντασίας κίνησις δὲν πρέπει ἐν τῷ παιδί νὰ ἐκλείψῃ, τὸναντίον ἐπιμελῶς νὰ περιθάλπηται, ἐπειδὴ πᾶσαι αἱ ὑψηλότεραι ὀρέξεις τοῦ ἀνθρώπου ἐκ ταύτης πηγάζουσιν.» Πλὴν ὅμως τούτων ὁ Kehr καὶ οἱ ὀπαδοὶ καὶ οἱ μιμηταὶ αὐτοῦ περιπίπτουσιν εἰς ἐτέραν πλάνην ὄντως ἀτοπωτάτην, πιστεύοντες, ὡς καὶ ὁ Πισταλόζης ἐνθουσιῶν ἐπίστευεν, ὅτι ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία δύναται ν' ἀποτελῇ ἴδιον εἶδος μαθήματος. Τοῦτο ὅμως ψυχολο-

γικῶς καὶ λογικῶς εἶνε ἀδύνατον. Διότι ἐν τῇ ἐποπτικῇ διδασκαλίᾳ δὲν ἀπαντῶσιν ἰδιαίτεράι τινες παραστάσεις· αἱ ἐν αὐτῇ παραστάσεις εἶνε αἱ αὐταὶ καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Ἡ ἐποπτικὴ διδασκαλία κατὰ τοὺς ψυχολόγους εἶνε μόνον βοηθητικὸν μέσον πάντων τῶν μαθημάτων.

β' Ψυχολογικὸν σύστημα.

Ἐν τούτῳ τῷ συστήματι τὸ παιδαγωγικὸν παραμύθιον εἶνε ἡ ἀφετηρία τῆς πρώτης διδασκαλίας· διότι, ὡς γνωστὸν, ἔχει ποιητικὴν τὴν ὕλην ἀνευ ἀκριβῶς ὀρισμένων χρονικῶν καὶ τοπικῶν προσδιορισμῶν ¹. Ἐξ αὐτοῦ δὲ λαμβάνουσι πάντα τὰ λοιπὰ εἶδη τῶν μαθημάτων ὕλην καὶ περιστρέφονται ἐκείνη οἷον ἐπὶ κεντροβαροῦς δυνάμεως περὶ τὸ κεντρικὸν μάθημα τῆς ἠθικολογίας (Gesinnungsunterricht), δι' ἧς τίθεται ὁ γωνιακὸς λίθος τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς μορφώσεως καὶ ἀρχονται τὰ πρῶτα βήματα πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῆς προσωπικότητος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸν ὑψιστον σκοπὸν τῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας. Περὶ τῶν ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν πλεονεκτημάτων τῶν παραμυθίων ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν τοῦ παιδὸς μόρφωσιν ἀνάγκη διὰ τὸ ἀφθονον τῆς ὕλης ἐν ἰδιαίτερά νὰ πραγματευθῶμεν πραγματεία. Καθόσον δὲ ἀναφέρεται εἰς τὴν πρώτην γλωσσικὴν διδασκαλίαν, γραφὴ καὶ ἀνάγνωσις ἀνάγκη νὰ βαίνωσιν ἐκ παραλλήλου ἀχώρισται ἀλλήλων. Κατὰ πρῶτον ἐνασχολοῦνται οἱ παῖδες μετὰ τῶν προτύπων λέξεων. Σημειωτέον δὲ ὅτι πρότυποι λέξεις καλοῦνται ἐν τῇ παιδαγωγικῇ γλώσσῃ αἱ γραφόμεναι ὡς καὶ προφέρονται· οἷον πρὸς, κατὰ, λόγος· οὐχὶ δὲ αὐλός, αὐτὸς κτλ. Διότι πρῶτος ὀρθογραφικὸς κανὼν διὰ τοὺς παῖδας δέον νὰ εἶνε ἡ προφορὰ, ἄτε τῶν παίδων μὴ δυναμένων ν' ἀντιλαμβάνωνται λογικῶν γραμματικῶν κανόνων. Εἶτα κατατάσσουσιν οἱ παῖδες τὰς λέξεις εἰς οἰκογενείας, ἵνα εὐκολώτερον διατηρῶσιν αὐτάς ἐν τῇ μνήμῃ· οἷον λόγος, λόγιος, λογικὸς, λογικὰς κτλ. Ἐννοεῖται δὲ οἴκοθεν ὅτι ἐκάστη μικρὰ πρότασις δέον νὰ χωρίζηται σαφῶς εἰς τὰς λέξεις, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται· ἐκάστη δὲ λέξις εἰς συλλαβὰς καὶ ἐκάστη συλλαβὴ εἰς τὰ γράμματα, ἅτινα οἱ παῖδες δέον ν' ἀπαγγέλωσι καθαρῶς. Καθόσον δὲ ἀναφέρεται εἰς τὴν γραφὴν πρὸς ἀποφυγὴν τεχνικῶν σημείων, οἷα τὰ ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν, ἐν τῇ πρώτῃ διδασκαλίᾳ, διότι ταῦτα μᾶλλον ἐπισπῶσι τὴν προσοχὴν τοῦ παιδὸς καὶ ἀποτρέπουσιν αὐτὴν ἀπὸ τοῦ οὐσιωδέστερου, ἐλαττοῦντα οὕτως ἀσυγγνώστως τὸν κράτιστον τῆς παιδείας μοχλὸν τὸ *διάφορον* (interesse), μεταχειρίζονται οἱ ψυχολόγοι ὡς πρῶτα παραστατικὰ μέσα ἐπὶ μὲν τῶν βῆθρων, διὰ μὲν τὴν πρότασιν μακρὰν τινα ξυλινὴν ῥάβδον, ἣν θέτουσιν οἱ παῖδες ὀριζοντίως ἐπ' αὐτῶν, διὰ δὲ τὰς λέξεις, μικροτέρας τοιαύτας, πρὸς ἔνδειξιν δὲ τῶν συλλαβῶν μι-

1. Jahrbuch fuer wisseusch. Paedag I. S, i. f.

2. Jahrbuch f. w. p. Seite 1 f.

1. οἷον· Μία φορά καὶ ἕνα καιρό.

κράς τινος καθέτως ὑπὸ τὴν ὀριζοντίαν· διὰ δὲ τὰ γράμματα φακῆν, εἴ τι ἕτερον παρεμφερές ταύτη· ἐπὶ δὲ τῶν ἀβακίων καὶ τοῦ πίνακος ὡς ἐξῆς·

διὰ τὴν πρότασιν, καὶ
 . . . | . . . | . . . | . . .
 . . . | . . . | . . . | . . .
 πρώτη μονοσύλλαβος, ἢ δευτέρα δισύλλαβος, ἢ τρίτη τρισύλλαβος ¹. Οὕτω δὲ διὰ τῆς ἀπλοποιήσεως τῶν παραστατικῶν μέσων καὶ ἡ προσοχὴ τοῦ παιδὸς συγκεντροῦται ἐπὶ τοῦ οὐσιώδους τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ διάφορον αὐτοῦ ἐπιρρωνύεται καὶ ἡ μνήμη ἀπαλλάσσεται φόρτου περιττοῦ. Πλὴν δὲ τῶν προειρημένων παραστατικῶν μέσων ἐν τῇ πρώτῃ διδασκαλίᾳ συμβάλλουσιν οὐ μικρὸν, ἵνα αἱ χώρου παραστάσεις βαθέως ἐγχαράττωνται ἐν τῇ παιδικῇ μνήμῃ καὶ αἱ διὰ τῆς κινήσεως τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἀπομιμήσεις τῶν μορφῶν τῶν γραμμάτων· ὡς δι' ὀριζοντίας κινήσεως αὐτῆς ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιὰ δηλοῦται ὅλη ἡ λέξις· διὰ δὲ καθέτων κινήσεων αὐτῆς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω δηλοῦνται αἱ συλλαβαί· εἶτα δὲ διὰ μιμήσεως τῆς μορφῆς τῶν χαρακτῆρων τοῦ ἀλφαβῆτου τὰ γράμματα. Ἀφοῦ δὲ οἱ παῖδες ἀποκτήσωσι πλήρη συνείδησιν τούτων, παρέχονται αὐτοῖς γράμματα ὑπὸ ἀπλουστάτην μορφήν· ὡς τὸ α διὰ δύο πλαγίων γραμμῶν καὶ μιᾶς στιγμῆς (/ /)· τὸ β διὰ μιᾶς πλαγίας γραμμῆς καὶ μιᾶς στιγμῆς (/ .) κ.τ.λ. Κατὰ δὲ τὸ δεύτερον σχολικὸν ἔτος εἰσάγεται ἡ χρῆσις τῶν συνήθων ἀλφαβητικῶν χαρακτῆρων καὶ τῆς ἀναγνωστικῆς μηχανῆς (Lesemachine). Διὰ τῆς ἀπλοποιήσεως δὲ ταύτης τῶν παραστατικῶν μέσων ἀποσοβεῖται ἡ τυφλὴ ὑπὸ τοῦ παιδὸς ἀπομίμησις ἀκαταλήπτων τεχνικῶν σημείων εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς πρώτης διδασκαλίας. Ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ τῆς πρώτης διδασκαλίας κατὰ τὸ ψυχολογικὸν σύστημα δεῖται ἰδίως μακρᾶς πραγματείας ἣν θέλομεν ἐν δέοντι δημοσιεύσει.

β' Ἐπεξεργασία τοῦ διδασκτέου.

α' Ἐμπειρικὸν σύστημα.

Κατὰ τὴν ἐμπειρικὴν διδασκαλίαν ὁ διδάσκαλος ἐπεξεργάζεται τὴν διδασκτέαν ὕλην ἐπὶ δύο μόνον βαθμίδων (Stufen), τῆς Ἀναλύσεως (Analyse) δηλονότι καὶ τῆς Συνθέσεως (Synthese), ὡς τοῦτο καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις ὡς ἔγγιστα ἐνταῦθα ἐπικρατεῖ σχολείοις. Καὶ ἐν μὲν τῇ βαθμίδι τῆς ἀναλύσεως ἀποδίδουσιν οἱ παῖδες ὅτι περὶ τοῦ διδασκτέου γινώσκουσιν ἐξ ἀκοῆς, ἀναγνώσεως ἢ ἄλλης τινὸς ἀφορμῆς. Ἐν δὲ τῇ τῆς συνθέσεως παραθέτει τοῖς παισὶν ὁ διδάσκαλος τὸ νέον, ἀκρούμενος εἰς τοῦτο καὶ μόνον. Παρατηρητέον δὲ ἐνταῦθα ὅτι πολλοὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἐμπειροτέρων διδασκάλων χρῶνται καὶ ἐτέραις δύο βαθμίσις ἀνεπιγνώστως μὲν, ἀλλ' ἐκ μόνον τοῦ παρα-

¹ Vorlesungen ueber die Allg. Paedagogik von T. Ziller, Seite 231.

γωγικοῦ ἀποτελέσματος ἐκτιμῶντες τὴν ἀξιολογότητά αὐτῶν· ὡς τῶ συσχετισμῶ, ὃν οἱ Γερμανοὶ Association καλοῦσι, καὶ τῇ μεθόδῳ, ἣν οὗτοι Methode ὀνομάζουσιν. Καὶ ἐν ἐκείνῃ μὲν οἱ ἡμέτεροι ἀπαιτοῦσι παρὰ τῶν παιδῶν ἐπὶ τῆς ἐξηγήσεως ν' ἀποδίδωσι τὸ ἀρχαῖον κείμενον· ἐν ταύτῃ δὲ ὅτε μὲν φράσεις τῆς κοινῆς μεταφέρουσιν οἱ παῖδες εἰς ἀττικὴν γλῶσσαν, ὅτε δὲ τὰνάπαλιν μετὰ μεγίστης ἀκριβείας εἰς τὴν εὐρσειν ἀντιστοίχων ἀκριβῶς λέξεων, ἐξ οὗ πολλοὶ περὶ συνωνύμων γίνωνται ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀναπτύξεις, ὅπερ ἀτυχῶς ταῦν παραμελεῖται. Ἡ ἐμπειρικὴ ὅμως διδασκαλία, ἐν Γερμανίᾳ, ἀγνοοῦσα ταῦτα, περιορίζεται εἰς μόνην τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διδασκτέας ὕλης ἐν τῶ κύκλῳ τῶν ἐν λόγῳ βαθμίδων. Ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης ἐπεξεργασίας δὲν εὐοδοῦται ὁ παθούμενος ἐν τῇ διδασκαλίᾳ σκοπός, διότι αἱ παραστάσεις ἢ ἔννοιαι, αἵτινες ὡς γνωστὸν, ἀποτελοῦσι τὸ κεφάλαιον τῶν πνευματικῶν ἡμῶν γνώσεων, μεμονωμέναι καὶ ὡς ἐν ἐχθρικῇ πρὸς ἀλλήλας διακείμεναι σχέσει ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παιδῶν, οὐ μόνον δὲν δύνανται ἐπὶ μακρὸν νὰ παραμένωσιν ἐν αὐτῇ σαφεῖς καὶ εὐκρινεῖς, ἀλλὰ βαθμιαίως σὺν τῶ χρόνῳ προΐοντι ἀποβαίνουσιν ἀμυδραὶ καὶ σχεδὸν ἐξίτηλοι γίνονται. Πρὸς δὲ ἕνεκα τῆς ἀμυδρίας τῶν παραστάσεων καταστάσεως ἐπικρατεῖ ἐπιπολαιότης ἐφ' ἀπασῶν τῶν διανοητικῶν τῶν παιδῶν ἐνεργειῶν.

β' Ψυχολογικὸν σύστημα.

Οἱ δὲ ψυχολόγοι πρὸς ἀποσέθησιν τοῦ κακοῦ τούτου προσέθηκάν καὶ ἐτέρας τρεῖς βαθμίδας, ἐφ' ὧν ἀνάγκη τὴν διδασκτέαν ὕλην μετ' ἐπιμελείας νὰ ἐπεξεργάζηται τὸ σχολεῖον. Μετὰ τὴν σύνθεσιν ἔπεται ὁ συσχετισμὸς (Association) τῶν παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν, ᾧ παρέπεται ἡ συστηματοποίησις (Systeme) τῶν γνωστῶν καὶ τοῦ νεωστὶ διδασκθέντος· περατοῖ δὲ τὸ ἔργον ἡ μέθοδος (Methode). Ἴνα ὅμως σαφέστερά πως ταῦτα καταστῶσι τοῖς ἀναγνώσταις ἡμῶν θέλομεν ἐπὶ παραδείγματος ἐκ τῆς ἰχθυογραφίας προσπαθήσει δι' ὧσιν οἷον τε βραχυτάτων νὰ ἐφαρμόσωμεν αὐτάς. Ὑποθεσίθω, ὅτι οἱ μαθηταὶ τῆς ἀνωτέρας τάξεως πρόκειται νὰ ἰχθυογραφῆσωσι τὴν Ἀκαδημειαν. α') Ἀνάλυσις. Ἐν ταύτῃ θέλουσιν οἱ παῖδες ἀποδόσει πᾶν ὅτι περὶ αὐτῆς γινώσκουσιν· ὡς τὸν τόπον, τὸ ὄλικόν σχῆμα, τὸ εἶδος τῆς τέχνης, τὸν σκοπὸν κ.τ.λ. Τὰ ὑπὸ τῶν διαφόρων μαθητῶν ἀτάκτως ἀποδοθέντα συνοφίζει εἰς τῶν παιδῶν τῇ βοηθείᾳ τοῦ διδασκάλου, ὅστις ἐν κατηγορίαις σημειοῖ τοῦτο ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἵνα τὴν προσεχῆ φοράν ἐπαναληφθῇ. —β') Σύνθεσις. Ἐν ταύτῃ οὐχὶ πλέον ἀορίστως, ἀλλὰ κατὰ λογικὴν τάξιν ὀρίζονται τὰ διδασκτέα καὶ διδάσκονται οὐχὶ δογματικῶς, ἀλλὰ διὰ τῆς εὐρετικῆς μεθόδου· τὸ δὲ νέον δὲν εἶνε πάντῃ νέον, ἀλλ' ἀπορρέει ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀναλύσει ἐν μέρει ἀνηνεγμένων· ὡς τὸ εἶδος τῆς τέχνης, ὁ ῥυθμὸς

τῶν κινῶν και κιονοκράνων, ὁ ἀριθμὸς τῶν θυρῶν και παραθύρων, ἡ ἐξήγησις τῶν ἐν τοῖς ἀετώμασι συμπλεγμάτων κ.τ.λ. Ἀφοῦ δὲ ταῦτα πάντα σαφῶς και εὐκρινῶς κατανοηθῶσιν ὑπὸ τῶν παιδῶν, ἰχνογραφοῦσιν οὗτοι ἀνὰ ἐν ἐκ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ οἰκοδομήματος, ἀποδίδοντες ἀκριβῶς δι' ἀριθμῶν τὰς ἀναλογίας τῶν μερῶν πρὸς ἄλληλα και πρὸς τὸ ὅλον και ὀνομάζοντες τὰ οὐσιωδέστατα μέρη αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν ἀκριβῆ ἰχνογράφησιν τῶν καθ' ἕκαστα μερῶν μεταβαίνει ἡ διδασκαλία εἰς τὴν τρίτην βαθμίδα.— γ') *Συσχέτισις* (Association). Ἐν ταύτῃ ἀνάγκη οἱ παῖδες οὐχὶ πλέον τὰ καθ' ἕκαστα, ἀλλὰ τὸ ὅλον οἰκοδόμημα νὰ ἰχνογραφήσωσιν, ὀρίζοντες τὸ σχῆμα τοῦ διαγράμματος και τὰς σχέσεις τοῦ ὕψους και πλάτους αὐτοῦ και τῶν μερῶν αὐτοῦ. Ὡστε αἱ παραστάσεις, αἵτινες πρότερον ἔμενον μεμονωμένοι ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παιδῶν, συνεννοῦνται εἰς ὀλικὴν τινὰ ἐνιαίαν εἰκόνα. Μετὰ δὲ τὸ πέρας τῆς ἰχνογραφῆσεως τοῦ οἰκοδομήματος μεταβαίνει ἡ διδασκαλία εἰς τὴν τετάρτην βαθμίδα.— δ') *Συστηματοποιήσις* (Systeme). Δὲν ἀρκεῖ μόνῃ ἡ ἐνιαία εἰκὼν ἡ σχηματισθεῖσα ἐν τῇ πνευματικῇ τοῦ παιδὸς συνειδήσει, ἀνάγκη αὕτη μετὰ ἐγνωσμένων νὰ ταχθῆ ἐν ὀρισμένη τινὶ λογικῇ σχέσει. Ἡ βαθμὶς αὕτη εἶνε καθαρῶς ἐπιστημονικῇ, διότι ἐν αὐτῇ ἐπιστημονικῶς κατατάττονται αἱ γνώσεις τῶν παιδῶν. Ἐν αὐτῇ δέον ὁ παῖς νὰ κατατάξῃ τοὺς διαφόρους ῥυθμοὺς τῶν κιονοκράνων, οἰκοδομῶν κ.τ.λ. εἰς κατηγορίας. Ἀφοῦ δὲ ἀλανθᾶστως οἱ παῖδες ἀποδόσωσι πᾶν ὅ τι ἐδιδάχθησαν περὶ τούτου, μεταβαίνουσιν εἰς τὴν πέμπτην και τελευταίαν βαθμίδα.— ε') *Μέθοδος* (Methode). Σκοπὸς αὐτῆς εἶνε ἡ ἄσκησις τῆς παραγωγικῆς φαντασίας κυρίως και ἡ ἐμπέδωσις τῶν δεδιδαγμένων ἐν τῇ *Συνθέσει* και ἐν τῷ *Συστήματι*. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μεταβάλλουσιν οἱ παῖδες τὸν ἑλληνικὸν τῆς Ἀκαδημείας ῥυθμὸν εἰς ῥωμαϊκὸν ἢ βυζαντικὸν ἢ γοθτικὸν ἢ μεταβάλλουσι τὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα εἰς κορινθιακὰ ἢ δωρικὰ κ.τ.λ. Οὕτω δὲ οὐ μόνον αἱ παραστάσεις ἐμπέδουσι, ἀλλὰ και ἡ ἰχνογραφικῇ τῶν παιδῶν ἱκανότης ἀσκεῖται θαυμασίως. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ παιδαγωγικῇ διδασκαλίᾳ βραδέως μὲν χωρεῖ πρὸς τὰ πρόσω πλὴν ἀσφαλῶς και μονίμως.

γ' Σκοπὸς τῆς παιδείας.

α' Ἐμπειρικὸν σύστημα

Τὰ διάφορα εἶδη τῶν μαθημάτων ἐν τῇ ἐμπειρικῇ διδασκαλίᾳ στοχάζονται ἕκαστον ἰδίου σκοποῦ· τελικὸς δὲ σκοπὸς πάντων εἶνε τὸ εἰδέναι. Διὸ ἐν αὐτῇ τὰ μαθήματα διδάσκονται αὐθυποστάτως ἄνευ τινὸς ἐνότητος και ἀλληλουχίας πρὸς ἄλληλα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ τελικὸς τῆς καθόλου διδασκαλίας σκοπὸς ἐν αὐτῇ εἶνε, ὡς εἴπομεν, τὸ εἰδέναι ὁ τρόπος τῆς διδασκαλίας εἶνε

λογικῆς, ἀρχομένης ἐκ τῶν γενικῶν ἐνοιῶν και χωρούσης πρὸς τὰς ἀτομικὰς. Ὅτι δὲ τοιαύτη διδασκαλία τοιούτου μονομεροῦς στοχάζομένη σκοποῦ παράγει καρποὺς ἀναλόγους, δύναται τις νὰ βεβαιωθῆ ἐκ τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῶν ἐθνῶν, ἐν οἷς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοιαῦτα συστήματα ἐφαρμόζονται. Ἰδέτε τὴν Γερμανίαν τὴν ἄλλως σοφὴν, σπαρασσομένην ὑπὸ τῶν ψευδῶν κοινωνιστικῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθερίας (Freiheit) και ἰσότητος (Gleichheit), μονομεροῦς ἀγωγῆς και παιδείας. Δὲν ἀρκεῖ μόνῃ ἡ γνώσις τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἀναγκαία και ψυχολογικῶν νόμων πραγματώσις, ἵνα ἡ βούλησις ὑποτάσσεται τῷ φρονήματι. Και ἐὰν μὲν ὁ Σωκράτης ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτοῦ, κρίνων ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως, ἐκήρυττεν ὅτι ἀρκεῖ νὰ μάθῃ τις τί εἶνε ἀγαθὸν και θέλει γείνει ἀγαθός, εἶνε συγγνωστὸν, διότι αἱ ψυχολογικαὶ γνώσεις ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ ἦσαν ἀτελέσταται. Τοῦτο σήμερον λεγόμενον εἶνε ἀσύγγνωστος ἄγνοια ψυχολογικῶν και ἠθικῶν γνώσεων.

β' Ψυχολογικὸν σύστημα.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς μονομεροῦς τῶν παιδῶν μορφώσεως ἔνεκα ὑπερτροφίας μὲν τοῦ πνεύματος, ἀτροφίας δὲ τοῦ ἠθικοῦ φρονήματος, ἡ ψυχολογικῇ μέθοδος τὸν μὲν τελικὸν σκοπὸν τῆς ἐμπειρικῆς μεθόδου μετέτρεψεν εἰς μέσον, σκοπὸν δὲ τελικὸν ἔθετο τὴν ἠθικὴν και θρησκευτικὴν τοῦ χαρακτήρος μόρφωσιν, ἵνα ὑψωθῆ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ ἰδεῶδες τῆς προσωπικότητος. Ὅπως δὲ εὐδωθῆ ὁ σκοπὸς οὗτος, τὰ καθ' ἕκαστα μαθήματα διὰ τῆς συγκεντρωτικῆς μεθόδου (Concentration), περὶ ἧς ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ ἐκτιθέμετες τὸ σχολικὸν πρόγραμμα βραχέα τινὰ ἀναφέρομεν, τὰ μαθήματα ἀνάγκη νὰ διδάσκωνται παιδαγωγικῶς. Ἀντὶ δηλονότι ἐκ τῶν γενικότητων ἀρχομένη ἡ διδασκαλία νὰ καταλήγῃ εἰς τὰς μερικότητας ἢ ἀτομικὰς ἐνοίας, τοῦναντίον ἐκ τῶν ἀτομικῶν διὰ τῆς ἐπακτικῆς μεθόδου τοῦ Σωκράτους (Induction) ἀρχομένη νὰ καταλήγῃ εἰς γενικὰς ἐνοίας. Διότι μόνῃ ἡ πραγματικότης εἶνε σφαῖρα, ἐν ἧ ὁ παῖς κατὰ τὴν ἀρμοδίαν ἡλικίαν δύναται νὰ πορίζεται ἀσφαλεῖς, εὐκρινεῖς και καθαρὰς ἐνοίας. Ἐνταῦθα φαίνεται τις ἀντίφασις πρὸς τὰ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ εἰρημένα, ἧτις ὅμως ἀντίφασις εἶνε δοκοῦσα, διότι ὁ λόγος ἐνταῦθα δὲν εἶνε περὶ τῆς πρώτης διδασκαλίας. Ἀπαντα δὲ τὰ εἶδη τῶν μαθημάτων προσαρμοζόμενα πρὸς κεντρικὸν τι μάθημα, ὅπερ οἱ ψυχολογοὶ Gesinnungsunterricht ἢ τοὶ ἠθικολογίαν ὀνομάζουσιν, ἐξυπηρετοῦσι τὸν ἐνιαῖον σκοπὸν, ὅστις εἶνε, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἡ ἠθικὴ και θρησκευτικὴ τοῦ χαρακτήρος τῶν παιδῶν μόρφωσις. Οὕτω δὲ τὰ μαθήματα ἀποβάλλουσι τὸν ξηρὸν ἐπιστημονικὸν αὐτῶν χαρακτήρα και ἀποβαίνουσι σχολικαὶ ἐπιστήμαι (Schulwissenschaft). Ἐνταῦθα παραθέτομεν τὴν γνώμην τοῦ κορυφαίου τῶν παιδαγωγῶν και καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας

κ. T. Ziller¹. «Ἐὰν τοῦτο βαθμιαίως προχωρή, θέλει ἐπὶ τέλος κατορθωθῆ αἱ παροῦσαι εἰδικαὶ ἐπιστῆμαι τῆς διδασκαλίας ν' ἀποβάλωσι τὸ αὐθυπόστατον αὐτῶν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν τοῖς ἡμετέροις σχολικοῖς προγράμμασιν ἔχουσιν, ἀλλὰ δὲν δύνανται νὰ διατηρῶσιν. Αὗται δύνανται μόνον μέσα ταύτη νὰ παρέχωσι καὶ ἀνάγκη διὰ τοῦτο, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Mager — ν' ἀποδῶσι σχολικαὶ ἐπιστῆμαι». Πᾶν λοιπὸν μάθημα, ὡς καὶ πᾶσα ἐτέρα ἐνασχόλησις ἀνάγκη νὰ προσαρμόζηται ἐν ἀμέσῳ ἀναφορᾷ πρὸς τὸν ὀλικὸν τῆς ἀγωγῆς σκοπὸν. Διότι, ἐκάστου μαθήματος στοχαζομένου ἰδίου σκοποῦ, γεννᾶται ποικιλία σκοπῶν καὶ σύγχυσις, καὶ διασπῶνται αἱ δυνάμεις ἀσκόπως, ἐξ οὗ οὐδὲν ὄντως καλὸν δύναται νὰ πρὲλθῃ, ὡς περὶ τοῦτου οἱ καρποὶ τῆς ἐμπειρικῆς διδασκαλίας ἐπιβεβαιουῦσιν ἡμᾶς.

δ' Ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παιδείας ἀγούσα ὁδός.

α' Ἐμπειρικὸν σύστημα.

Ὁ Kehr ἐν τῷ προμνημονευθέντι αὐτοῦ Ὁδηγῷ παρέχει ἡμῖν ἀκριβῶς τὸ ὄλον σχολικὸν πρόγραμμα Σχολείου, ἐν ᾧ μορφοῦται ὁ πολίτης. Ἐπ' αὐτοῦ θέλομεν διασκοπήσει τὴν ὁδὸν, ἣν ἀκολουθεῖ.

Μετὰ τὴν πρώτην διδασκαλίαν, ἣτις εἶνε ἐποπτικὴ, ἡ ἐμπειρικὴ διδασκαλία, ἀφοῦ ἀποξηράνη τὴν εὐγενεστάτην πηγὴν τοῦ παιδικοῦ πνεύματος, ἐξ ἧς μέλλουσιν αἱ εὐγενεστάται καὶ ὑψίσται ν' ἀπορρέωσιν τοῦ ἀνθρώπου ὀρέξεις, ἄγει θαρραλέως τὸν τκαλίπυρον παιδα οἶονεὶ ἀτμοδρομικῶς καὶ ἐγκυκαταλείπει αὐτὸν ἐν τῷ μέσῳ ἀκαταλήπτου κόσμου, ἐν ᾧ αἱ ἠθικαὶ, κοινωνικαὶ, θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἔννοιαι ὑπεράνω τῆς παιδικῆς κείνται συνειδήσεως. Ὁ δὲ τάλας παῖς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀκατανοήτου τοῦτου κόσμου ἐνοιῶν καὶ παραστάσεων, ἐκβιάζεται νὰ μνημονεύῃ πασῶν ἐκείνων τῶν ἐνοιῶν, ἅτε ἀδυνάτου οὔσης πάσης ψυχολογικῆς ἀφομοιώσεως (Assimilation), δι' ἧς μόνης προσκᾶται ὁ ἄνθρωπος νέας ἐνοίας καὶ δὴ καὶ γνώσεις, ἅτε τῶν ἐνοιῶν πάντη ἀλλοτριῶν οὐσῶν τῶν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παιδῶν προὑπαρχουσῶν. Πῶς πρὸς Θεοῦ, εἶνε δυνατὸν παῖς, καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων τῆς ἀριθμητικῆς ἀδαῆς νὰ κατανοήσῃ διαφορικοὺς καὶ ὀλοκληρωτικοὺς ὑπολογισμούς! Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐμπειρικὴ μέθοδος θεωρεῖ τοῦτο δυνατὸν, καθόσον ἐπερείδεται ἐπὶ τινος ἐσφαλμένης ψυχολογικῆς θεωρίας, ἣν ὁ Κάντιος διώρθωσεν. Πρὸ τοῦ Καντίου δηλονότι ἐπεκράτει ἡ ψυχολογικὴ ἀρχὴ *Tantum scimus quantum memoria tenemus* (τοσαῦτα γινώσκομεν, ὅσα ἐν τῇ ἡμετέρῃ μνήμῃ διαφυλάττομεν). Ὅθεν ἐπὶ τῇ βάσει ταύτῃ οἱ παῖδες

ἀπεμνημόνευον πλείστων φιλοσοφικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν ἐπ' ἐλπίδι ἐν ὀριμωτέρῃ ἡλικίᾳ νὰ κατανοήσωσι τὴν διάνοικαν καὶ σημασίαν αὐτῶν! Ἴχνη δὲ τῆς ἐσφαλμένης ταύτης θεωρίας ἀπαντῶμεν καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἄλλως σπουδαίῳ παιδαγωγῷ Σμιθίῳ ἐν τῷ περὶ Μνήμης τῆς Ἐπιτομῆς τῆς παιδαγωγικῆς αὐτοῦ Ἐγκυκλοπαιδείας. Ὁ δὲ Κάντιος κατανοήσας τὸ ἐσφαλμένον τῆς θεωρίας ταύτης, ἀντέστρεψε τὰ μέρη ὡς ἐξῆς: *Tantum memoria tenemus quantum scimus* (τοσαῦτα ἐν τῇ μνήμῃ δυνάμεθα νὰ διαφυλάττομεν, ὅσα γινώσκομεν). Ὅθεν κατὰ τὴν πρώτην ἐσφαλμένην ψυχολογικὴν ἀρχὴν φιλοτιμεῖται ἡ ἐμπειρικὴ διδασκαλία ν' ἀσκή τὸν παῖδα γλαφυρῶς νὰ διαλέγηται, ἐκστομῶν ἐπιτετηθευμένας καὶ σπανίας τινὰς λέξεις, φράσεις περὶ ἠθικῶν, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν σχέσεων δίκην μουσικοῦ ὄργάνου, καὶ οὕτω νὰ ἐπισπᾶται τὰς διακαστάτας τῶν ἀπλουστέρων καὶ ἀδαεστέρων ἐπευφημίας, ἀγνοούντων τὴν στοιχειωδέστατην ἀλήθειαν ὅτι: οἱ καρποὶ τῆς ὑγιῶς ἀγωγῆς καὶ παιδείας δὲν γίνονται φανεροὶ παραμορφωθέντος τοῦ χαρακτῆρος, ἣτι ἐν τῇ ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ. Ἄλλ' ἐπέστη ὁ χρόνος, καθ' ὃν δίκαιον πάντες οἱ εἰδήμονες περὶ τὰ παιδαγωγικὰ νὰ ὑψώσωσι φωνὴν κατὰ τοῦ μηχανισμοῦ. Ἐν Γερμανίᾳ ἤρξατο ἴσως πρὸ δωδεκαετίας ἡ διαμάχη αὕτη ὑπὸ τῶν ψυχολόγων, ὧν προεξέχουσιν οἱ ἐπᾶξιοι τοῦ ὀνόματος τοῦ παιδαγωγοῦ καὶ φιλοσόφου κ. T. Ziller καὶ Stoy. Εὐχομαι καὶ ἐν Ἑλλάδι νὰ κατορθωθῇ κατὰ μικρὸν ἡ ἀποσόδησις τοῦ μηχανισμοῦ.

β' Ψυχολογικὸν σύστημα.

Τὸ ψυχολογικὸν σύστημα ἀπαλλάσσει τὸν παῖδα τοῦ κινδύνου τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ τῆς ἔνεκα τοῦ μηχανισμοῦ κούφότητος, ὡς ἐξῆς.

Κατὰ τοῦτο ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ τοῦ χαρακτῆρος τῶν παιδῶν μὲρφοσις δὲν εὐοδοῦται διὰ τῶν συνήθων ἠθικολογικῶν μακρηγοριῶν, ἀς στωμύλοι τινὲς διδάσκαλοι οἶονεὶ ἐξ ἄμβωνος ἀπὸ πρώτας μέχρις ἐσπέρας ἐν δέοντι καὶ ἐν οὐ δέοντι καιρῷ ἐκστομοῦσι κατηχητικῶς διὰ τοῦ αὐθεντικοῦ κύρους τῶν λεγομένων τούς τκαλιπώρους στεροῦντες παῖδας τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς αὐτοθυμίας. Οὐδὲ διὰ τυφλῶν ἔξεων, εἰς ἀς ὑποβάλλουσι τούς παῖδας ἐν τῇ ἀπομιμήσει, φρονούντες ὅτι διὰ τῆς τυφλῆς ἀνευ ἐπιγνώσεως μιμήσεως θέλουσι μορφωθῆ μόνιμοι ἔξεις. Ἐνταῦθα ἐπιτραπήτω μοι νὰ μνημονεύσω παιδαγωγικῆς τινος συμβουλῆς τῶν αὐτεπαγγέλτων παιδαγωγῶν τῆς ἐξῆς. «Ἐὰν, παῖδες, δὲν δύνασθε νὰ γείνητε ἀγαθοὶ, τοῦλάχιστον ὑποκρίνεσθε τὸ τοιοῦτον» Φρονῶ ὅτι ὁ παιδαγωγὸς οὗτος τὴν εἰλικρινεστάτην τῶν ἀληθειῶν ἐξήνεγκεν. Καὶ τίνος ἐκ τῶν πολλῶν τὸν διδάσκαλον καὶ παιδαγωγὸν ἐπαγγελλομένον ὁ ἰδιωτικὸς βίος διατελεῖ ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ πρὸς τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα, ἅτιν' ἀγορεύει ἐκ τῆς ἔδρας; Αὕτη ἡ ἀρετὴ τοῦ διδασκάλου καὶ παιδαγωγοῦ, ἡ ἀρμονία δηλονότι τῶν ἀρχῶν πρὸς τὰς

1. Vorlesungen ueber Allg. Paedagogik S. 24. von T. Ziller. Leipzig.

πράξεις αὐτοῦ εἶνε τὸ μέγιστον ἐχέγγυον τῆς εὐδωδύσεως τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Καὶ ταῦτα ὡς πρὸς τὴν ἀτομικὴν τοῦ παιδαγωγοῦ ἢ διδασκάλου ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς τοῦ χαρακτῆρος τῶν παιδῶν μορφώσεως ἐπιρροήν. Ἀλλὰ κατὰ τί καὶ ἡ διδασκαλία καὶ πῶς δύναται νὰ συντελέσῃ πρὸς εὐδωδύσειν τοῦ σκοποῦ τούτου; Ὅπως τοῦτο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ δι' αὐτῆς εὐδωδωθῆ, φρονουσι καὶ εὐλόγως οἱ ψυχολόγοι ὅτι ἡ πνευματικὴ τοῦ ἀτόμου μέρψωσις ἀνάγκη νὰ διανύσῃ τὴν ὁδὸν τῆς πνευματικῆς μορφώσεως τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Ὡς δηλονότι ἡ ἀνθρωπότης βαθμιαίως προήχθη ἐκ τῶν ἀτελεστάτων καὶ ἀπλουστάτων πρὸς τὰ τελειότερα καὶ συνθετώτερα, οὕτω καὶ τὸ ἄτομον ἀνάγκη ν' ἀναρριχᾶται κατὰ βαθμίδας τὴν κλίμακα ταύτην τῆς ἀνθρωπίνης ἀναπτύξεως.

Ἐπὶ τῆς ὑγιεστάτης καὶ ὀρθοτάτης ψυχολογικῆς ταύτης ἀρχῆς ἐπερὶ-δόμενοι οἱ νεώτεροι ψυχολόγοι παιδαγωγοὶ συντάξαν τὸ σχολικὸν αὐτῶν πρόγραμμα, οὕτως ἀναφερόμεν ἐνταῦθα τὰ τέσσαρα πρῶτα ἔτη.

Πρῶτον σχολικὸν ἔτος 1. Οἱ παῖδες διδάσκονται τὰ παιδαγωγικὰ παραμύθια, δι' οὓς προηγουμένως εἶπομεν λόγους. *Δεύτερον σχολικὸν ἔτος*. Οἱ παῖδες εἰσέρχονται εἰς κόσμον ἀπλούστατον, εἰς τὴν προϊστορικὴν δηλονότι κατάστασιν, ἐν ᾗ ἔζη ὁ ἄνθρωπος. Βιβλίον σκιαγραφοῦν τὸν βίον τὸν προϊστορικὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐγράφη εἰς ξένην γλῶσσαν, μετεγλωττίσθη δὲ καὶ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς, εἶνε δὲ τοῦτο ὁ *Ρόβινσον* τῶν παιδικῶν ἡμῶν χρόνων. Τὸ βιβλίον τοῦτο θεωρεῖται δικαίως ὡς τὸ μόνον κατάλληλον νὰ διαδεχθῆ τὴν διδασκαλίαν τῶν παραμυθίων, διότι χρησιμεῖον ὡς τις προεισαγωγή, ἀποσοβεῖ τὴν ἀνάγκην ἄλματος βιαίου τοῦ παιδὸς ἐκ τοῦ φαντασιώδους καὶ ποιητικοῦ κόσμου εἰς τὸν παρόντα καὶ πραγματικόν. Πᾶσα βιαία μετάβασις ἀπὸ καταστάσεώς τινος εἰς ἑτέραν ἐν τε τῷ φυτικῷ καὶ ἐν τῷ ζωικῷ κόσμῳ, ὡς γνωστὸν φέρει ζημίαν ἀνυπολόγιστον, πολλῶν δὲ μᾶλλον εἰς τὸν πνευματικόν· ἀλλὰ τὸ ἐμπειρικὸν σύστημα εἶνε λίαν τολμηρὸν καὶ ἄγει τὸν παῖδα δι' ἠλεκτρικῆς ταχύτητος ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ φαντασιώδους πνευματικῆς καταστάσεως εἰς τὴν παρούσαν περιπλοκωτάτην πραγματικότητα. Ἐν τῷ προϊστορικῷ τοῦ ἀνθρώπου βίῳ καθορᾷ ὁ παῖς πῶς ἡ ἀνάγκη γίνεται μῆτηρ πάσης τέχνης· πῶς ὁ ἄνθρωπος διὰ τῆς ἀτομικῆς πείρας πορίζεται ἀληθείας ἐπιστημονικᾶς· πῶς ἄρχεται νὰ ἐρμηνεύῃ τὴν φύσιν τελεολογικῶς καὶ τέλος πῶς ἐκ τῆς θεωρίας αὐτῆς ὑψοῦται εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ ὑπερτάτου Ὁρισμοῦ. Εἶτα δὲ κατανοεῖ ὁ παῖς τὴν ἀνάγκην τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἣν καὶ ὁ *Ρόβινσον* αὐτὸς ἠσθάνετο. Μετὰ τοιούτων δὲ ἀπλῶν παραστάσεων εἰσέρχεται ὁ παῖς εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐπομένου ἔτους. *Τρίτον σχολικὸν ἔτος*. Ἦδη κομίζων ὁ παῖς τὰς ἄνω παραστάσεις εὐχερῶς κατανοεῖ τὸν νέον κόσμον, εἰς ὃν εἰσάγεται, εἰς τὸν βίον τῶν πατριαρχικῶν χρό-

1. Ἐννοοῦμεν τέλειον δημοτικὸν σχολεῖον, ὡς τὸ Πρότυπον τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

νων τοῦ ἀνθρώπου. Ἦδη καθορᾷ πῶς ὁ ἄνθρωπος, ὃν προηγουμένως ἐγνώρισε μόνον, ἤδη ἐνούμενος μετ' ἄλλων ἀποτελεῖ κοινωνίαν, πρὸς εὐδαιμονίαν τῆς ὁποίας παρίστανται ἀναγκαῖοι νόμοι τινὲς νὰ ὀρισθῶσιν. Ἴνα δὲ τὰ καθ' ἑκάστα ἔργα τελειότερον τελῶνται, ὀρίζονται τάξεις τινὲς ἀνθρώπων ἐκάστη εἰς ὀρισμένην τινὰ ἐργασίαν. Οὕτω δὲ ὁ παῖς κατανοεῖ τὴν ἀνάγκην τῆς διαίρεσεως τῆς ἐργασίας πρὸς τελειοποίησιν αὐτῆς, καὶ ἀπείρους ἄλλας πορίζεται ὠφελείας. Ἦδη δὲ φέρον τὰς παραστάσεις ταύτας ἐπιβαίνει εὐχερῶς ἐπὶ τῆς ὑπερκειμένης βαθμίδος. *Τέταρτον σχολικὸν ἔτος*. Ἡ ἱστορία τῶν Κριτῶν καὶ τοῦ Μωυσέως. Ἐν ταύτῃ αἱ κοινωνικαὶ, ἠθικαὶ, πολιτικαὶ σχέσεις εἶνε πολλῶν ποικιλώτεροι, ἀλλ' ὁ παῖς εὐχερῶς ἀντιλαμβάνεται αὐτῶν, διότι φέρει ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ τὰς ἀναγκαῖας παραστάσεις, ἵνα γείνη τελεία αὐτῶν ἀφομοίωσις (Assimilation). Ἐννοεῖται δὲ οἴκοθεν ὅτι ταῦτα ἀποτελοῦσι σφαίρας παιδαγωγικᾶς (Concentrationfragen) ἐν αἷς τελοῦνται αἱ ἀναπτύξεις καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων, τῆς ὕλης λαμβανομένης ἐκ τῶν ἐν ταῖς σφαίραις ταύταις περιεχομένων· οἷον ἐν τῷ δευτέρῳ σχολικῷ ἔτι ἀπαντᾷ ὁ παῖς τὸ πῦρ, ὅπερ ὁ *Ρόβινσον* διὰ τῆς προστριβῆς λίθων ἐξεπορίζετο· τοῦτο μεταχειρίζεται ὁ διδάσκαλος ὡς ὕλην διὰ τὸ μάθημα τῆς στοιχειώδους φυσικῆς. Ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ ἀπαντᾷ ὅτι ὁ *Ρόβινσον* διήνησε 4, 6, 12 ὥρας ἐν μιᾷ ἐκδρομῇ· τοῦτο χρησιμεῖ ὡς ὕλη διὰ τὴν Ἀριθμητικὴν κτλ. Ὡστε φαίνεται καθαρῶς ἡ σχέσις τῶν μαθημάτων ἐνταῦθα πρὸς ἄλληλα καὶ ἡ βαθμιαία πρόοδος κατὰ τὴν γενετικὴν μέθοδον. Τοιαύτη δὲ διδασκαλία ἄγει τὸν παῖδα κατὰ φύσιν ἐκ τῶν ἀτελεστέρων πρὸς τὰ τελειότερα καὶ μορφώνει αὐτοῦ ἐναρμονίως νοῦν, βούλησιν καὶ καρδίαν.

Διὰ τοῦτο ὡς ἀρχὴν παραδεχόμεθα ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν παιδῶν δεόν νὰ εἶνε φυσικῆ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ψυχολογικὴ διδασκαλία περὶ παντὸς ποιεῖται τὸ αὐτενεργὸν καὶ αὐτόθυμον τοῦ παιδὸς, παρέχει αὐτῷ πᾶσαν ἀφορμὴν, ἵνα οὗτος δρῶν αὐτενεργῶς καὶ κρίνων αὐτοθύμως ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, μορφῶν τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ φρόνημα, ἐνισχύῃ τὴν βούλησιν καὶ θερμίσῃ τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Προσκατὰται δὲ οὕτω πάντα ἐκεῖνα τὰ ἠθικὰ προσόντα, ὧν ἡ ἔλλειψις περιάγει τὸ Ἔθνος ἡμῶν ὀσημέρα εἰς ἐξευτελισμὸν.

Τοιαῦτά εἰσιν ἐν ὀλίγοις τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ψυχολογικοῦ συστήματος, οὕτως τὴν ἐφαρμογὴν εὐχομαι ἐν τοῖς συσταθησομένοις ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως Διδασκαλείαις.

ΕΥΣΤΡ. Α. ΚΕΧΑΓΙΑΣ

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΑΥΤΟΓΡΑΦΟΝ

ΤΟΥ ΡΩΣΟΥ ΝΑΥΑΡΧΟΥ ΓΡΕΥΓ 1 ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΙΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ
ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΝ ΤΩΝ ΡΩΣΩΝ Τῷ 1769.

Ἡ Αὐτοκράτειρα² γινώσκουσα ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τόσους ἤδη αἰῶνας καταδυναστευόμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπόθουν τὴν ἐκ τοῦ ἀφορήτου τούτου ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν, ἀπεφάσισε νὰ παράσχη αὐτοῖς τὰ πρὸς τοῦτο μέσα. Τοιοῦτόν τι ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ μᾶλλον ἐν Πελοποννήσῳ, ἔνθα ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερος τοῦ ὀθωμανικοῦ, καὶ ἔνθα οἱ τούρκοι πρὸ χρόνων εἶχον ἀπομάθει τὴν στρατιωτικὴν τέχνην καὶ ἦσαν βεβουλισμένοι ἐν τῇ χαυνότητι καὶ τῇ διαφθορᾷ. Ταῦτα ὑπολογίζουσα ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν μυστικῶ τῷ τρόπῳ διέταξε τὸν στρατηγὸν κόμισιτα Ἀλέξιον Γρηγ. Ὀρλόβ νὰ προσπαθήσῃ διὰ τῶν ἀποσταλέντων αὐτῷ πιστοτάτων ἀνθρώπων νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων, συγχρόνως δὲ νὰ προτείνῃ τοῖς Σλαβοῖς καὶ Ἀλβανοῖς τοῖς οἰκοῦσι κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, νὰ μετάρχωσι τοῦ ἀγῶνος ἐπαναστατοῦντες, καὶ ὅτι ἡ φυσικὴ κλίσις τῶν ἐθνῶν τούτων πρὸς λεηλασίας καὶ εἰσβολὰς βραδίως ἠδύνατο νὰ καταπέσῃ αὐτοὺς εἰς τοῦτο. Συγχρόνως ἡ Α. Μεγαλειότης ἀνηγόρευσε τὸν κόμισιτα Ὀρλόβ³ ἀρχιστράτηγον τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεων τῆς ἐκστρατείας ταύτης, δοῦσα αὐτῷ πᾶσαν πληρεξουσιότητα εἰς πᾶν διέπλημα αὐτοῦ συμφώνως πρὸς τὰς περιστάσεις.

Ὁ κόμισιτα Ὀρλόβ αὐθαρρῆ ἐπιλαβόμενος τῆς ἐκτελέσεως τῆς διαταγῆς ταύτης, εὗρεν ἀπανταχοῦ τοὺς Ἕλληνας ἐτοίμους ν' ἀποσεύσωσι τὸν ζυγὸν

1 Σαμουήλ Κάρλ. Γρέυγ ἐξ Ἀγγλίας καταγόμενος ὠηρέτησεν ἐν Ῥωσίᾳ ἐν τῷ ναυτικῷ ἀνελθὼν μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ ναυάρχου. Κατὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείαν ἦτο ἔτι ἀπλοῦς πλοίαρχος. Ἐγένετο δὲ περιώνυμος ἐπὶ τῇ κατὰ τοῦ στόλου τῆς Σουηδίας παρὰ τῇ Σβεαβοῦργκ νίκῃ. Ἀπέβισε τῷ 1788 (ἴδε καὶ Παρνασσοῦ τόμ. Β', 461 σημ. 1). Τὸ δ' ἀνὰ χεῖρας Ἡμερολόγιον ἐγράφη ὑπ' αὐτοῦ ἀγγλιστί· μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ οἱ κληρονόμοι του κατεχώρισαν αὐτὸ μεταφράσαντες εἰς τὴν Ῥωσικὴν ἐν τῷ περιοδικῷ Μορσκοῖ Συμπόρικ (Ναυτικῇ Συλλογῇ) τοῦ 1849 ἔτους ἐξ οὗ ἀρῶμαι αὐτό. Ἐθεώρησα περὶ τὸν νὰ ἐξαποστείλω τὴν μετάφρασιν τοῦ ὅλου Ἡμερολογίου διότι τὰ περαιτέρω εἶνε ἀφήγησις λεπτομερῆς τῆς παρὰ τῷ Τζεσμέ ναυμαχίας (1770) καὶ περιγραφή τῶν κινήσεων τῶν πλοίων, τῶν θέσεων αἱ τῶν κατεῖχον κτλ., ἅτινα ἐνδιαφέρουσι τῇ ναυτικῇ ἐπιστήμῃ καὶ κυρίως τοὺς Ῥώσους ναυτικούς μᾶλλον ἢ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν. Ἐὰν δὲ μὴ ἀπατώμαι τὸ πρῶτον ἦδη ἐν τῇ γλώσσῃ ἡμῶν ἐκδίδεται λεπτομερῆς τοιαύτη ἔκθεσις τῶν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ τῷ 1769 συμβάντων, περὶ ὧν ἴδε καὶ τὰ Ῥωσικὰ ἐπίσημα ἔγγραφα τὰ καταχωρηθέντα ἐν τῷ Παρνασσῷ Α', 945—919 καὶ Β', 459—460 (Σημ. Μεταφρ.).

2 Αἰκατερίνα ἡ Β'.

3 Ἐνοεῖ τὸν Ἀλέξιον Γρ. Ὀρλόβ.

καὶ διψῶντας νὰ ἀφελθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως καὶ τύχῳσι τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτῶν. Ὁ ἱερὸς κληρὸς αὐτῶν ὑπερίμνησεν ἀρχαίας προρρήσεις, ζητῶν νὰ καταπέσῃ αὐτοὺς ὅτι ἐπῆλθεν ἡ ὥρα τῆς πτώσεως τοῦ Ὄθωμανικοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ὁ καιρὸς τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων. Οἱ μεγάλοι καὶ ἰσχυροὶ ὁμόδοξοι αὐτῶν ἀδελφοὶ ἀφικνοῦντο ἐξ ἀπωτάτων χωρῶν, ὅπως τείνωσιν αὐτοῖς χεῖρα βοηθείας. Ἐὰν ὁ Ῥωσικὸς στόλος ἠδύνατο νὰ καταπλεύσῃ μὴνὰς τινὰς ἐνωρίτερον, ὅτε ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ ἐπεκράτει ζωηρὸς, οἱ δὲ Τούρκοι ἦσαν ὀλιγάρημοι καὶ διεσπαρμένοι, ἀναμφιβόλως ἅπασα ἡ Πελοπόννησος ἐν βραχυτάτῳ ἤθελεν ἐκδιώξῃ τοὺς Ὄθωμανοὺς καὶ περιέλθει ἀφεύκτως εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ὁ κόμισιτα Ὀρλόβ τσαούτην πεποίθησιν εἶχε περὶ τούτου, ὥστε ἀπέστειλε τὸν στρατηγὸν Δαραγᾶν εἰς Γιβραλτάρ, τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ κόμισιτα Θεόδ. Γρηγ. Ὀρλόβ εἰς τὸν λιμένα Μαχῶν, ὅπως ἐπισπεύσωσι τὸν κατάπλου τοῦ στόλου. Αὐτὸς δὲ οὗτος οὐ δυνάμενος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Τροσκάνην, τὸ κέντρον τῶν μυστικῶν αὐτοῦ σχέσεων μέχρι τῆς πλήρους ἐλεύσεως ἀπάσης τῆς ναυτικῆς μοίρας καὶ τοῦ ἐπ' αὐτῆς στρατοῦ εἰς Πελοπόννησον, διέταξεν ὅπως αὐθαρρῆ μετὰ τὸν εἰς Μαχῶν κατάπλου τοῦ στόλου ἀποπλεύσῃ ἐκεῖθεν μέρος αὐτοῦ εἰς Λιθόρρον ἔνθεν παραλαβὼν αὐτὸν καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ σῶμα ὀδηγήσῃ ὁ κόμισιτα εἰς τὸν ἐν Πελοποννήσῳ τόπον τῆς συγκεντρώσεως τῶν Ῥωσικῶν δυνάμεων.

Ἐν τούτοις αἱ ἐξ Ἑλλάδος ἀφικνούμεναι εἰδήσεις κατέδειξαν τῷ κόμισιτα Ὀρλόβ τὴν θέσιν ἐφ' ἧς ἦτο ἐπωφελέστερον νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ. Ἡ ὄρεινὴ χερσόνησος ἡ ἀποτελοῦσα τὴν νοτιάν θέσιν τῆς ἀρχαίας Λακεδαιμόνος, τῆς νῦν ἀποκαλουμένης Μάνης (ἐξ οὗ καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς Μανιάται) οἰκεῖται ὑπὸ λαοῦ διακρινομένου μεταξὺ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ ἐξόχῳ ἀνδρείῳ. Ποριζόμενοι τὰ πρὸς τὸ ζῆν κυρίως διὰ λεηλασιῶν καὶ ληστειῶν, οὐδέποτε ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων. Ἐκ τῶν ἀπροσίτων δὲ αὐτῶν σπηλαίων ἀφορμώμενοι εἰσέβαλλον εἰς τὰς πεδιάδας, ἤρπαζον κτήνη καὶ ζωοτροφίας, καὶ οὕτω διῆγον ἐπὶ τῶν ἀγόνων αὐτῶν βράχων. Τοιοῦτους ἀνθρώπους ἐθεώρησεν ὁ κόμισιτα Ὀρλόβ καταλλήλους πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ, καὶ ἀπεφάσισε διὰ τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ μόνον νὰ ἐγείρῃ κατὰ τῶν Τούρκων τοὺς Μανιάτας, οἵτινες ἐγίνωσκον κάλλιστα τὸν πολεμικὸν ἐκείνων χαρακτήρα. Ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ τόπος συγκεντρώσεως τοῦ στόλου ὠρίσθη ὁ λιμὴν τῆς Οἰτύλου ἔνθα ὁ ναύαρχος Σπυρίδος ἦλθεν ἐκ Μεσσήνης τῇ 18 Φεβρουαρίου προσεγγίσας κατὰ τὸν διάπλου αὐτοῦ τῇ νήσῳ Μαγώνῃ πρὸς παραλαβὴν πρῶρων.

Οἱ Μανιάται ἦσαν ἐξάλλοι ὑπὸ χαρᾶς ἐπὶ τῇ ἐλεύσει τοῦ στόλου. Ἐχαιρέτιζον τὴν Ῥωσικὴν σημαίαν πυροβολοῦντες διὰ τινων μικρᾶς ὀκλής τηλεβόλων ἐστημένων ἐπὶ τοῦ τείχους μονῆς τινος. Ὅτε ὁ ναύαρχος ἀνταπεκρίθη δι' ἑννεὰ κανονοβολισμῶν, οἱ Μανιάται πρὸς ἔνδειξιν τῆς ἀφάτου χαρᾶς αὐτῶν ἐπυροβόλουν ὅλην τὴν ἡμέραν διὰ τῶν ὄπλων αὐτῶν καὶ τῶν πιστο-

λίω. Ἐν τῷ λιμένι τῆς Λιθόρνου¹ εὐρίσκετο ἔμπορικὸν πλοῖον φέρον ἐνετικὴν σημαίαν, κυβερνώμενον ὑπὸ τινος Σλαύου, ὅπερ συμπεριέλαβεν ὁ κόμισ Ὁρλόβ ἐν τῇ ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν λιμένα Οἰτύλου ἵνα ἀναμῆν τὸν κατάπλουον τοῦ στόλου. Ἦτο δὲ ὠπλισμένον δι' ἑκοσι τηλεβόλων καὶ αὐτὸ ἐχαιρέτισε καταπλεύσασαν τὴν ναυαρχίδα. Ὁ ναύαρχος προὐβίβασε τὸν κυβερνήτην τοῦτον ὀνομαζόμενον Πελεκούτιον, εἰς ὑποπλοίαρχον δευτέρας τάξεως, τὸ δὲ πλοῖον ὠνόμασεν Ἅγιον Νικόλαον, ὅπερ τῇ ἐπιούσῃ ἀνύψωσε ῥωσικὴν σημαίαν.

Τῇ 19 ἢ ἐπὶ τῶν πλοίων ξυλικὴ καὶ ἄλλη ὕλη μετεκομίσθη ἐπὶ τῆς ἀκτῆς πρὸς κατασκευὴν πλοίων καὶ τῇ 23 τρία πλοῖα ἦσαν ἐντελῶς ἑτοιμα καὶ καθειλκυσθήσαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐφ' ἑκάστου τῶν ὁποίων διωρίσθησαν 40 ἄνδρες· τῇ 25 κατέπλευσεν ἑλληνικὸν πλοίαριον 12 τηλεβόλων ὀνόματι Ἐρρίκος Καρρῶν τοῦ πλοίαρχου Ἀλεξάνδρου Ἀλεξικανοῦ, περιληφθὲν καὶ τοῦτο ἐν τῇ ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ τῇ ἐπιούσῃ ἀνυψώσαν ῥωσικὴν σημαίαν.

Ὁ κόμισ Θεόδωρος Γρηγ. Ὁρλόβ ἐλθὼν μετὰ τοῦ ναύαρχου Σπυρίδοβ ἐκ τοῦ λιμένος Μαχῶν εἰς Πελοπόννησον, διετάχθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, κόμιστος Ἀλεξίου Γρηγ. Ὁρλόβ νὰ ἐπιληφθῇ τῶν ἀναγκαίων προπαρασκευῶν εἰς τὴν κατὰ γῆν ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐκστρατείαν. Κατὰ τὴν ἐν τῷ λιμένι τῆς Οἰτύλου διαμονὴν τοῦ στόλου ἀπεστάλησαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἰσχυρὰ σώματα Μανιατῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ῥώσων ἀξιωματικῶν τοῦ πεζικοῦ συγκαταριθμηθέντων ἐν ἑκάστῳ ἀποσπάσματι καὶ ὑπαξιωματικῶν τινων, κατὰ τοῦ Μιστρᾶ (ἀρχαίας Σπάρτης), Καλαμῶν, Ἀρκαδίας καὶ ἐτέρων πόλεων.

Ὁ λιμὴν τῆς Οἰτύλου ἐκτεθειμένος ὦν τοῖς W καὶ SW ἀνέμοις, εἶνε γενικῶς κινδυνώδης καὶ οὐχὶ ἀσφαλῆς εἰς πλοῖα μεγάλης χωρητικότητος. Ἐπωφεληθέντες παντὸς ὃ τι ἠδυνήθησαν νὰ τύχωσιν ἐν Μάνῃ ἀπεφάσισεν ὁ ναύαρχος Σπυρίδοβ τῇ συναινέσει τοῦ κόμιστος Θεοδ. Γρηγ. Ὁρλόβ νὰ πλεύσῃ μετὰ τοῦ στόλου καὶ ἀπασῶν τῶν δυνάμεων εἰς Κορώνην πρὸς ἄλωσιν τοῦ φρουρίου καὶ τῆς πόλεως ταύτης. Ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ δὲ σκοποῦ ἀπεστάλη ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα Μανιατῶν, ὅπερ πορευόμενον παρὰ τὴν ἀκτὴν περίξ τοῦ κόλπου ἦλθεν εἰς Κορώνην ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ στόλου ἅμα τῷ κατάπλω αὐτοῦ.

Τῇ 27 Φεβρουαρίου ἄπας ὁ στόλος ἀπέπλευσεν ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Οἰτύλου πλέων πρὸς τὴν Κορώνην ἔνθα κατέπλευσε τῇ 28 καὶ ἠγκυροβόλησε περὶ τὰ τέσσαρα μίλια βορειότερον τῆς πόλεως Κορώνης, ἀναμῆνων ὄλην τὴν ἡμέραν τὴν ἀφίξιν τῶν ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Οἰτύλου ἐκκινήσαντων Μανιατῶν.

Τῇ 1 Μαρτίου ὁ στρατὸς καὶ μέρος τῶν ἀνδρῶν τοῦ πληρώματος ἀπεβί-

¹ Τὸ πρωτότυπον ἔχει Οἰτύλου κατὰ λάθος βεβαίως, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς συγγραφῆς.

θάσθη εἰς τὴν γῆν καὶ ἤρξατο τῆς πολιορκίας τῆς πόλεως. Οἱ Τοῦρκοι ἄνευ ἀξίας λόγου ἀντιστάσεως κατέλιπον τὰ περιχώρα αὐθωρεὶ καταληφθέντα ὑπὸ τῶν Μανιατῶν, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον. Ἀρχηγὸς τῆς πολιορκίας ὤρισθη ὁ λοχαγὸς Λέτσκιη ἀρχιστρατηγοῦντος τοῦ κόμιστος Ὁρλόβ.

Τὴν νύκτα τῆς 1 πρὸς τὴν 2 Μαρτίου οἱ ἡμέτεροι στρατοὶ ἔστησαν κανονοστοιχίας σκοπὸν ἔχοντες νὰ καταδομοβολήσασιν τὴν πόλιν. Περὶ τὴν 2 μ. μ. ὥραν ὁ στόλος ἀνεπέτασε τὰ ἱστία, ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων ἐκ θαλάσσης, καὶ δὴ τρία πλοῖα τῆς γραμμῆς προσήγγισαν εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ φρουρίου καὶ ἤρξαντο βομβοβολοῦντα αὐτὴν, ἐν ᾧ ταυτοχρόνως ἐκ τῆς γῆς αἱ ἡμέτεραι κανονοστοιχίαι ἐβομβοβόλουν τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς πόλεως. Ἡ φρουρὰ ἀπεκρίνετο δι' εὐστόχου πυρὸς καὶ κατὰ τῶν πλοίων καὶ κατὰ τῶν κανονοστοιχιῶν. Τοῦτο διήρκεσε μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου οὐδεμίαν ἀξίαν λόγου ζημίαν ἡμῖν προξενήσαν.

Τὴν ἐπιούσαν 3 Μαρτίου ὁ στόλος ἴστατο καθ' ὄλην τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας ἀναπεπταμένα ἔχων τὰ ἱστία ἀπέναντι μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἔξω βολῆς τηλεβόλου.

Τῇ 4 Μαρτίου ὁ στόλος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν ἔνθα καὶ ἠγκυροβόλησε. Κύριος δὲ σκοπὸς τῆς ἐπιθέσεως ταύτης ἦτο νὰ ἀποτρέψωμεν τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τῶν ἀνεγειρομένων κανονοστοιχιῶν ἡμῶν.

Τῇ 6 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς τὸ πλοῖον Ἐρρίκος Καρρῶν, προσαράξεν κατὰ τῆς ἀκτῆς κατασυνετρίβη.

Τῇ 18 προσῆλθεν ἑλληνικὸν πλοῖον πλοιαρχούμενον ὑπὸ τινος Δημητρίου Γιαμῆ καὶ ἀνύψωσε ῥωσικὴν σημαίαν.

Τῇ 19 προσῆλθεν ἕτερον ἑλληνικὸν πλοῖον προερχόμενον ἐκ Ζακύνθου.

Ἀνωτέρω εἴπομεν, ὅτι κατὰ τὴν ἐν τῷ λιμένι τῆς Οἰτύλου διαμονὴν τοῦ στόλου ἰσχυρὰ τινὰ ἀποσπάσματα ἐξ Ἑλλήνων συγκείμενα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ῥώσων ἀξιωματικῶν, ἀπεστάλησαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου πρὸς κατάκτησιν πόλεων ἢ φρουρίων. Τὸ πρῶτον ἀπόσπασμα Ἀνατολικῆ Ἀγέων ἐπονομασθὲν, ἀρχηγὸν εἶχε τὸν λοχαγὸν τοῦ πεζικοῦ Μπάρκοβ, ὅστις εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν τὸν ὑπολοχαγὸν Ψαρρὸν, Ἕλληνα τὸ γένος, ἕνα δεκανέα καὶ ἑκοσι ῥώσους στρατιώτας· τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ σώματος συνέκειτο ἐκ Μανιατῶν. Προσετάχθη δὲ παρὰ τοῦ κόμιστος Θεοδώρου Γρηγ. Ὁρλόβ νὰ πορευθῇ εἰς Πάσσοβον καὶ ἐκεῖ νὰ ἀθροίσῃ Μανιάτας καὶ ἐτέρους Ἕλληνας πρὸς συμπλήρωσιν τῶν τάξεων τῆς λεγεῶνος. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ εἰς Πάσσοβον ἦτοι τῇ 21 Φεβρουαρίου προσῆλθον αὐτῷ ἑπτὰ Μανιάται καὶ ἕτεροι Ἕλληνες ὀπλαρχηγοί, ὧν τὰ σώματα ἀνεβίβασαν τὸν ἀριθμὸν τῆς λεγεῶνος εἰς 1200 ἄνδρας.

Τῇ 26 Φεβρουαρίου ὁ λοχαγὸς Μπάρκοβ ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν εἰς Μιστρᾶν (ἀρχαίαν Σπάρτην). Μαθὼν καθ' ὁδὸν ὅτι ἐν τῷ μικρῷ χωρίῳ Μπερ-

δάνι, ὑπῆρχε τουρκικὸν σῶμα 1000 ἀνδρῶν, ἔσπευσε νὰ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτοῦ ἐξ ἀπροόπτου. Ἄλλ' ὅτε ὁμοῦς περὶ τὸ λυκαυγὲς προσήγγισεν εἰς τὸ χωρίον, ἅπαντες οἱ Τούρκοι ὅσοι ἠδυνήθησαν ἐξῆλθον εἰς τὴν πεδιάδα, οἱ δὲ ἐναπομείναντες ἔδραμον εἰς προϋπάντησιν αἰτοῦντες ἔλεος. Ὁ Μπάρκοβ μετὰ χαρᾶς συναινέσας εἰς τὴν αἴτησιν αὐτῶν ταύτην, ἐζήτησεν ὑπόσχεσιν μεθ' ὅρκου, ὅτι οὐδέποτε ἐν τῷ μέλλοντι θὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ βλάψῃ τοὺς ῥώσους καὶ καταλιπὼν τὸ χωρίον προὔχώρησε πρὸς τὸν Μιστρᾶν. Ἡ πρωτοπορεία αὐτοῦ συνέκειτο ἐκ 50 Μανιατῶν διοικουμένων ὑπὸ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ αὐτῶν Ζκννέτου ὅστις καταφθάσας τοὺς ὀπισθοφύλακας τοῦ τουρκικοῦ σώματος τοῦ ἐκ τοῦ χωρίου Μπερδάνι ἀποδράντος αὐθαρῶς ἐπέπεσε κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τοὶ οὗτοι ἦσαν πολυαριθμότεροι. Ἄμα δὲ τῆ ἀφίξει τῶν κυρίων δυνάμεων τῆς λεγεῶνος οἱ Τούρκοι ἤρξαντο ἐκ νέου φεύγοντες καὶ συνηώθησαν μετὰ τοῦ σώματος τοῦ ἐστρατοπεδευμένου παρὰ τῷ Μιστρᾶ ἐκ 3000 ἀνδρῶν συγκειμένου.

Προσελάσας ὁ λοχαγὸς Μπάρκοβ τῷ κυρίῳ σώματι τῶν Τούρκων διήρесе τὴν λεγεῶνά του εἰς δύο ἀποσπάσματα. Ὁ ὑπολοχαγὸς Ψαρρὸς μετὰ 500 Μανιατῶν καὶ ἐξ Ῥώσων προσετάχθη νὰ περιέλθῃ τάχιστα τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ προσβάλλῃ αὐτὸν ἐκ νώτων, ἐν ᾧ ταυτοχρόνως ὁ Μπάρκοβ μετὰ τοῦ ἑτέρου ὤφειλε βραδέως νὰ προχωρήσῃ κατὰ τοῦ μετώπου τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοπέδου. Ὁ ὑπολοχαγὸς Ψαρρὸς ἐξετέλεσε τὸ σχέδιον τοῦτο τόσον ταχέως καὶ ἐπιτυχῶς, ὥστε εἶχε προσβάλῃ ἤδη τὰ νώτα καὶ τὴν δεξιὰν πτέρυγα τοῦ ἐχθροῦ ὅτε ὁ λοχαγὸς Μπάρκοβ μόλις ἠτοιμάμαζέτο νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ κατὰ μέτωπον. Τοῦτο ἐνεποίησε τοιαύτην σύγκρισιν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν Τούρκων, ὥστε ἤρξαντο ὀπισθοχωροῦντες ἅπανταχοῦ καὶ ἐπὶ τέλους διηυθύνθησαν πρὸς τὰ περίχωρα τοῦ Μιστρᾶ καταδιωκόμενοι καὶ ἐκλείσθησαν ἐν τῷ φρουρίῳ πολιορκηθέντες ὑφ' ἡμῶν. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἐφανεύθησαν 100 ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ἐφανεύθησαν μὲν 30 ἐτραυματίσθησαν δὲ 11 πάντες Μανιάται.

Μετὰ ἐννέα ἡμερῶν πολιορκίαν οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι διακοπέισις τῆς συγκοινωνίας τοῦ ὕδατος. Εὐχαρίστως συνήνεσαν νὰ παραδώσωσι μὲν ἅπασαν τὴν περιουσίαν αὐτῶν νὰ κρατήσωσι δὲ τὰ ὄπλα ὑποχρεωθέντες νὰ μὴ ὑπηρετήσωσι κατὰ τὸν παρόντα ἀγῶνα, ἀπήτησαν δὲ ἐλευθέρων διόδον εἰς Πελοπόννησον. Δυνάμει τῆς παραδόσεως ταύτης τῆ 8 Μαρτίου 3500 ἔνοπλοι ἐξῆλθον ἐκ τοῦ Μιστρᾶ καὶ ἀπέθηκαν τὰ ὄπλα καὶ τὰς ἀποσκευὰς αὐτῶν. Ἄλλὰ μόλις περατωθέντος τοῦ ἀφοπλισμοῦ οἱ Μανιάται ἀγνοοῦντες τοὺς κανόνας τοῦ πολέμου, ἱερῶς τηρουμένους ὑπὸ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν καὶ μεθούοντες ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὀπλων αὐτῶν ἐπέπεσαν κατὰ τῶν ἀφοπλισθέντων Τούρκων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν καὶ παιδῶν μετὰ μεγίστης μανίας καὶ ἤρξαντο σφάζοντες αὐτούς. Ὁ λοχαγὸς Μπάρκοβ καὶ 12 Ῥῶσοι στρατιῶται μετὰ μεγίστης ἀφοσιώσεως προσεπάθουν νὰ

προστατεύωσι καὶ ὑπερασπίσωσι τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ μάτην. Οἱ Ἕλληνες ἔσφαξαν περὶ τοὺς 1000. Ἐπὶ τέλους ὁ Μπάρκοβ μετὰ μεγίστου κόπου καὶ κινδύνου ἠδυνήθη ν' ἀπαγάγῃ τοὺς λοιποὺς Τούρκους εἰς τὰ περίχωρα καὶ νὰ δώσωσιν αὐτοῖς ἄσυλον ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν Ἑλλήνων διέταξαν αὐτοὺς αὐστηρῶς νὰ κλείσωσι τὰς θύρας καὶ διέταξε τὴν εὐαρίθμον αὐτοῦ φρουρὰν νὰ περιπολῇ πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Ἡ μανία τῶν Μανιατῶν ὑπῆρξε τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε καὶ κατ' αὐτῶν τῶν Ῥώσων σκοπῶν ἤρξαντο πυροβολοῦντες. Τῷ Μπάρκοβ ἐναπελείπετο ἐν μόνον μέσον, ὅπως διεκφύγῃ τὴν ὄργην τῶν Μανιατῶν του τουτέστι νὰ παρχωρήσῃ αὐτοῖς ἐλευθέρως τὴν πόλιν πρὸς λεηλασίαν. Διὰ τοῦ μέσου τούτου ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τῶν δυστήνων Τούρκων, οἵτινες ἄλλως βεβαίως ἤθελον ἅπαντες ἀφανισθῆ.

Ἐν τούτοις ἐνῶ οἱ Μανιάται ἐληλάτουν τὴν πόλιν, οἱ Τούρκοι προφθάσαντες ἔφυγον, ἀλλὰ δυστυχῶς ὁμοῦς καὶ τὸ μέτρον τοῦτο ἀπέβη ἀνεπαρκές· ἀποσπάσματα Μανιατῶν προτιμῶντα τὴν ἐκδικήσιν καὶ τὸ αἶμα μᾶλλον ἢ τὴν πλουσίαν λείαν, ἐρρίφθησαν κατὰ τῶν ἀπερχομένων Τούρκων καὶ τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν κατεκρεουργήσαν καθ' ὁδόν. Ἀκριβὲς ἀριθμὸς τῶν φονευθέντων ἐνταῦθα Τούρκων εἶνε ἀγνωστος· βέβαιον εἶνε ὁμοῦς ὅτι πολλὰ ὀλίγοι ἐσώθησαν. Ὁ ἀριθμὸς ἅπας τῶν Τούρκων μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν ἀνήρχετο εἰς ὀκτακισχιλίας ψυχάς.¹

Τὴν τοιαύτην ἀπάνθρωπον τῶν Ἑλλήνων διαγωγὴν δύναται τις ν' ἀποδώσῃ εἰς τὴν ὀμότητα μεθ' ἧς ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς οἱ δεσπότες των. Ὅπως δὴποτε τὸ γεγονός τοῦτο ὀλέθριον καταστάν τοῖς Τούρκοις ἔβλαψεν οὐχ ἥττον καὶ τοὺς Ῥώσους καὶ ἐγένετο αἷτιον ἀπασῶν τῶν μετὰ ταῦτα κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἀποτυχιῶν αὐτῶν. Ἐὰν ἡ εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαγωγή ἐγένετο μετὰ τῆς δεούσης ἀκριβείας, ἦτο πιθανότατον ὅτι πάντα τὰ ἐν ταῖς χερσὶ τῶν Τούρκων εὐρισκόμενα λοιπὰ ὄχρωμάτα δὲν ἤθελον ἀντιτάξει τοσαύτην ἀντίστασιν, καθ' ὅτι οἱ Τούρκοι προὔτιθεντο ἤδη νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπόθουν μόνον νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν ἀσφαλῶς. Ναὶ μὲν ἡ Κορώνη ἀντίστατο εἰσέτι, ἀλλ' εἶνε γνωστότατον ὅτι ἡ φρουρὰ αὐτῆς ἀντίστατο οὐχὶ πρὸς διαφύλαξιν τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἐκ τοῦ φόβου, τρέμοντες νὰ διέλθωσιν ἀοπλοὶ χώραν μεστὴν ἰσχυρῶν ἀποσπασμάτων τῶν ἀνηλεῶν Ἑλλήνων. Ὅπως δὴποτε ἔκτοτε ἤρξαντο αἱ ἀποτυχίαι τῶν Ῥώσων ἐν Πελοποννήσῳ καίτοι αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἐπολλαπλασιάσθησαν καταπλευσάσης μετ' οὐ πολὺ τῆς ἐτέρας ναυτικῆς μοίρας.

Ἐπανέλθωμεν νῦν εἰς τοὺς περὶ τὸν Μπάρκοβ. Διαμένων ἐν Μιστρᾶ μέχρι τῆς 26 Μαρτίου προσεπάθει νὰ βελτιώσῃ τὰ ὄχρωμάτα τῆς πόλεως καθ' ὅσον ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο ἔχων ὑπὸ τὰς ὀδηγίας αὐτοῦ ἔθνος τοσαύτην ἀντιπάθειαν εἰς τὴν ἐργασίαν ὅσην συμπάθειαν τῆ λεηλασίᾳ. Θεωρῶν ἤδη

¹ Ἴδε καὶ τὴν ἐκ Κορώνης ἔκθεσιν τοῦ Θ. Ὁρλόβ πρὸς τὴν Αἰκατερίναν ἐν Παρνασσῷ Β', 459 (πρὸλ. Β', 708 σημ. 4).

τὴν πόλιν ἀρκούντως ὠχυρωμένην πρὸς ἀμυναν ἐν περιπτώσει αἰφνιδίας ἐπιθέσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἀφείκει ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἐκ 500 Ἑλλήνων συγκειμένην μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνδρῶν τῆς λεγεῶνος, τῇ 26 προῦχώρησε διὰ τῆς μεστῆς στενωπῶν ὀρεινῆς χώρας πρὸς τὴν ἀνόχυρον πόλιν Λεοντάρι ἐνθα εὔρε μόνον Ἑλληνας. Ἐκεῖ ὠσαύτως πρὸς μεγίστην αὐτοῦ χαρὰν εὔρεν ἀπόσπασμα Ῥώσων στρατιωτῶν ἀποσταλέντων ἐκείσε ὑπὸ τοῦ κόμιτος Θεοδώρου Γρηγ. Ὁρλόβ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ σώματός του. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο συνέκειτο ἐξ ὑπολοχαγοῦ, λοχαγοῦ καὶ εἴκοσι στρατιωτῶν, μετὰ δύο ἐλαφρῶν τηλεβόλων, λοχίου τοῦ πυροβολικοῦ, δεκανέως καὶ εἴκοσι ναυτῶν. Πάντα δὲ ταῦτα ἐθεωροῦντο ὡς πλείστου λόγου ἀξία ἐνίσχυσις.

Οἱ Ἕλληνες θεωρήσαντες τὴν ἐν Μιστρᾷ σφαγὴν τῶν Τούρκων ὡς σπουδαίαν τινὰ καὶ ἀποφασιστικὴν νίκην κατενεγκοῦσαν καίριον τραῦμα τῇ ἐν Πελοποννήσῳ ὀθωμανικῇ κυριαρχίᾳ, ἔδραμον πανταχόθεν πρὸς τὰς ῥωσικὰς σημαίας, ὥστε ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ἡ λεγεὼν τοῦ Μπάρκοβ συνέκειτο ἐξ ὀκτακισχιλίων ἀνδρῶν, καὶ δὴ μετὰ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ ἐξελαμβάνετο ὑπ' αὐτῶν ὡς ἀκαταμάχητός τις κατὰ τῶν Τούρκων δύναμις. Τούτου ἕνεκα ὁ Μπάρκοβ ἤρξατο προχωρῶν ἐσπευμένως διὰ τῶν ὀρέων καὶ στενωπῶν καὶ ἀνευ οὐδεμιᾶς παρακωλύσεως ἐφθάσεν πρὸ τῆς Τριπόλεως κειμένης ἐν ἐκτεταμένῃ καὶ εὐφύρῳ πεδιάδι καὶ θεωρουμένη ὡς μιᾶ τῶν πολυανθρωποτάτων πόλεων τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ τὰς ἀκριβεστάτας πληροφορίας ἃς ἠδυνήθη νὰ συλλέξῃ παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἔμαθεν ὅτι ἡ φρουρὰ τῆς Τριπόλεως συνέκειτο ἐξ ἐνόπλων Τούρκων ἑξακισχιλίων. Ἄμα δὲ τῇ ἀφίξει αὐτοῦ ἀπήτησε παρὰ τοῦ διοικητοῦ αὐτῆς Σαλίμ πασᾶ ἵνα καταθέσῃ τὰ ὄπλα. Οἱ Ἕλληνες μεθυσθέντες ἐκ τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν καὶ βλέποντες τὰς δυνάμεις αὐτῶν πολλαπλασιασθείσας δὲν ἠλπίζον νὰ εὐρωσιν ἀντίστασιν, φρονούντες ὅτι ὁ πασᾶς αὐθωρεῖ θὰ συναινέσῃ εἰς τοὺς προταθέντας ὅρους. Οἱ Τούρκοι μαθόντες τὴν τρομερὰν τύχην τῆς φρουρᾶς τοῦ Μιστρᾷ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων αὐτῆς, ἀπεφάσισαν ν' ἀποθάνωσιν ἔχοντες τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας καὶ προὔτιμησαν ν' ἀγωνισθῶσι μέχρι ἐσχάτων ἢ νὰ γείνωσι μάρτυρες τῶν δειῶν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν. Ἡ πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντιστῇ κατὰ τῆς πολιορκίας, καὶ τούτου ἕνεκα ἐξῆλθεν ἡ φρουρὰ συγκειμένη ἐκ πεζικοῦ καὶ ἵππικοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἐνόμιζον ὅτι οἱ Τούρκοι ἐξέρχονται ἵνα καταθέσωσι τὰ ὄπλα καὶ ἀνυπομονοῦντες ἠκόνων τὰ γκαταγάνια αὐτῶν προτιθέμενοι νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς σφαγὰς. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ λοχαγοῦ Μπάρκοβ καταφανὲς γίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς συνεμερίζετο τὴν ἀνωτέρω γνώμην, καὶ τούτου ἕνεκα προσεπάθει μᾶλλον νὰ προκαταλάβῃ τὴν ἐπανάληψιν τῶν ἐν Μιστρᾷ τρομερῶν σκηνῶν ἢ νὰ παρασκευάσῃ τὴν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐπίθεσιν. Ταχέως ὅμως αἱ κινήσεις τῶν Τούρκων ἐξήγαγον πάντας τῆς πλάνης, διότι ἤρξαντο ποιοῦντες ἐν τῇ πεδιάδι περιστροφὴν, προσπαθῶντες ν' ἀποφύγωσι τὴν συνάντησιν τῶν μικρῶν ῥωσικῶν ἀποσπασμάτων

τῶν κατὰ τὸ μέτωπον παρατεταγμένων μετὰ τῶν δύο μικρῶν τηλεβόλων, ἅτινα κατὰ διαταγὴν τοῦ Μπάρκοβ ἤρξαντο πυροβολοῦντα κατὰ τοῦ ἐπανερχομένου ἐχθροῦ. Οἱ Τούρκοι ἐπετέθησαν μεθ' ἀπάσης τῆς μανίας καὶ τοῦ ἀπελιπισμοῦ κατὰ τὰ πλάγια τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες πτοηθέντες ἕνεκα τῆς αἰφνιδίου ταύτης ἐπιθέσεως ἐρρίψαν τὰ ὄπλα καὶ ἐφυγον δρομαίως κατασφαιζόμενοι ἀνηλεῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων. Πᾶς δὲ Τούρκος δυνάμενος νὰ κρατῇ γλαταγάνιον ἢ ξίφος προσέδραμεν ἐκ τῆς πόλεως ἵνα συμμετάσχη τῆς νίκης. Ὁ λοχαγὸς Μπάρκοβ, ὁ ὑπολοχαγὸς Ψαρρὸς καὶ δρᾶξ Ῥώσων στρατιωτῶν ἴσταντο ἐν τῷ μέσῳ τῆς πεδιάδος ἐγκαταλειφθέντες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ταχέως πανταχόθεν περιεκυκλώθησαν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Τούρκοι καὶ τοὶ ἐνθαρρυθέντες ὑπὸ τῆς νίκης, δὲν ἐτόλμησαν ὅμως νὰ προσελάσσωσι κατὰ τοῦ μικροῦ τούτου ῥωσικοῦ ἀποσπάσματος ἕνεκα τῆς εὐσταθείας καὶ τῆς ἐπιδεξιοῦ ἐνεργείας αὐτοῦ. Περικυκλώσαντες δὲ τοὺς Ῥώσους ἤρξαντο καταπυροβολοῦντες αὐτοὺς πανταχόθεν προφυλαττόμενοι ὑπὸ τῶν θάμνων καὶ τῶν λίθων. Οἱ Ῥῶσοι ἀνθίσταντο εἰσέτι μέχρι οὐ ἀπώλεσαν ἕνα δεκανέα καὶ δέκα στρατιώτας φονευθέντας καὶ τραυματισθέντας. Παρατηρήσαντες δὲ ἔπειτα ὅτι οἱ Τούρκοι ἄμα ὡς ἔβλεπον τοὺς Ῥώσους προχωροῦντας ἐνέδιδον ὀπισθοχωροῦντες, ἀπεφάσισαν νὰ διασπάσωσι τὴν γραμμὴν αὐτῶν καὶ φθάσωσι πρὸς στενωπὸν τινα τῆς ὁδοῦ ἐλείνης δι' ἧς εἶχον ἔλθει. Ἄλλ' ἠναγκάσθησαν ὅμως νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰ δύο τηλεβόλα δι' ὧν ἐτρόμαζον τοὺς Τούρκους, καὶ τοὶ οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐχορήγουν αὐτοῖς ἀπανταχοῦ διέξοδον, ἀλλ' ἐξηκολούθουν ἐκτοξεύοντες τοσοῦτον ἰσχυρὸν πῦρ καὶ εὐστοχον, ὥστε ἐτραυματίσταν ἀπαντας σχεδὸν τοὺς ἀνδρας τοῦ ῥωσικοῦ ἀποσπάσματος. Μόνος ὁ Μπάρκοβ, ὁ Ψαρρὸς, εἰς δεκανεὺς καὶ δύο στρατιῶται προφθάσαντες ἤλθον εἰς τὴν στενωπὸν δι' ἧς ὀπισθοχώρουν, καὶ ἐνθα οἱ Τούρκοι ἐσπευσαν καταδιώκοντες αὐτοὺς ἤδη. Ὁ ὑπολοχαγὸς Ψαρρὸς ἐστάλη εἰς Μιστρᾷ πρὸς φρούρησιν αὐτοῦ, τὸν δὲ Μπάρκοβ μετέφερον ἐφ' ἵππου (καθ' ὅτι δις ἐτραυματίσθη καιρίως) εἰς Καλαμάκιον καὶ ἐκεῖθεν ἐπεβίβασαν ἐπὶ πλοίου. Οὕτως ἔληξεν ἡ ἐκστρατεία τῆς ἀνατολικῆς λεγεῶνος.

Τὸν Μιστρᾷ κατεῖχον ἤδη οἱ Μανιάται μέχρι τῆς ὀλοσχεροῦς ἐκ Πελοποννήσου ἀποχωρήσεως τῶν Ῥώσων. Τότε δὲ ἐγκαταλιπόντες τὴν πόλιν ταύτην ἐπανῆλθον εἰς τὰ ὄρη αὐτῶν, παραλαβόντες πᾶν ὅ τι εὐρον ἐν αὐτῇ, ἣν εἶχον λεηλατήσει κατὰ τὸ διάστημα τῆς κατοχῆς.

Ἡ ἀρχηγία τοῦ δευτέρου σώματος ὀνομασθέντος *δυτικῆ λεγεῶν* ἀνετέθη τῷ πρίγκιπι Πέτρῳ Δολγοροῦκοβ ἀντισυνταγματάρχῃ τοῦ πεζικοῦ, μεθ' ἑνὸς δεκανέως καὶ εἴκοσι στρατιωτῶν Ῥώσων. Τῇ 2 Φεβρουαρίου ἐξεκίνησεν ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Οἰτύλου ταυτοχρόνως μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Μπάρκοβ, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶχεν ἐντολὴν νὰ προχωρήσῃ μέχρι Ἀρκαδίας καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ γείνη κύριος τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους. Ὁ Δολγοροῦκοβ λίαν ἐπιτυχῶς διεξῆγε τὸ ἀνατεθὲν αὐτῷ ἔργον, ἀλλ' ἕτερα

περιστάσεις παρεκώλυσαν τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐγκαταλίπη τὴν ἐπαρχίαν ταύτην.

Ὁ ναύαρχος Σπυρίδης καὶ ὁ κόμης Θεόδ. Γρηγ. Ὁρλόβ ἐνόμισαν ἐπάναγκες νὰ καταλάβωσιν ἤμερον καὶ ἀσφαλές καταφύγιον διὰ τὸν στόλον, ἐπειδὴ δὲ καταλληλότατον καὶ ἀσφαλέστατον ἐθεωρεῖτο καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον ὁ λιμὴν τῆς Πύλου, ἀπεφάσισαν νὰ κυριεύσωσι τὸ ὁμώνυμον φρούριον. Τούτου ἕνεκα προσετάχθη ὁ πρίγκιψ Δολγοροῦκος νὰ ἐγκαταλίπη τὴν Ἀρκαδίαν μεθ' ἀπασῶν αὐτοῦ τῶν δυνάμεων καὶ νὰ φθάσῃ ταχέως εἰς Πύλον πρὸς ἄλλωσιν αὐτῆς. Ἄλλ' ἅμα ἀφικόμενος, ἰδὼν ὅτι ἡ πόλις ἦτο πληρέστατα ὠχυρωμένη καὶ ὅτι ἡ ἐξ ἐφόδου ἄλλωσις αὐτῆς καθίστατο ἀδύνατος, πρὸς τούτοις δὲ μαθὼν ὅτι ὁ φρούραρχος προτίθεται νὰ ἀντιστῆ μέχρι ἐσχάτων, ὁ πρίγκιψ ἀνήγγειλε τῷ ναυάρχῳ ὅτι ἀδύνατος εἶνε ἡ ἄλλωσις τοῦ φρουρίου ἄνευ πυροβολικοῦ καὶ τακτικῆς πολιορκίας. Διὸ ὁ ναύαρχος τῇ 24 Μαρτίου ἀπέστειλεν εἰς Πύλον τὰ πλοῖα Ἄγιον Ἰαρουάριον, Τρεῖς Ἱεράρχας καὶ τὴν φρεγάταν Ἄγιον Νικόλαον, ἧς ἐπέβαιναν ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ πυροβολικοῦ Γαννιβᾶλ¹ πρὸς διεξαγωγὴν τῆς πολιορκίας. Τὰ πλοῖα ταῦτα εἰσερχόμενα εἰς τὸν λιμένα ἐδέχθησαν ὑπὸ σφοδροῦ τουρκικοῦ πυρὸς εἰς ὃ ἀνταπεκρίθησαν μετὰ τῆς αὐτῆς σφοδρότητος, καὶ ἠγκυροβόλησαν ἐν τῷ κόλπῳ ἔξω βολῆς τηλεβόλου. Μετὰ ταῦτα ὁ Γαννιβᾶλ μὴ χάνων καιρὸν ἀνήγειρεν ἐπὶ ὑψώματος κειμένου πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως κανονοστοιχίαν ἐκ δέκα τηλεβόλων καὶ ἑτέραν ἐκ δύο τηλεβόλων ἐπὶ ὑψώματος κειμένου πρὸς δυσμὰς τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου κυριαρχοῦντος ἀπάσης τῆς πόλεως. Αἱ κανονοστοιχίαι ἤρξαντο ταυτοχρόνως, ἐξερρυγόμεναι καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀνέφραξεν εὐρεῖαν ὀπὴν ἐν τῷ τείχει τοῦ φρουρίου, ἐμποιήσαντες σπουδαίας ζημίας ἐν τῇ πόλει. Ὁ φρούραρχος φοβούμενος τὴν ἔφοδον συγκατένευσεν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου καὶ συνεφώνησε μετὰ τοῦ Γαννιβᾶλ καὶ τοῦ πλοιάρχου Μπορίσοβ νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα, μεθ' ὃ τῇ 10 Ἀπριλίου ὁ ῥωσικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον. Κατὰ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς πολιορκίας ταύτης, ἠτις ἠνάγκασε τόσον ταχέως τὸν ἐχθρὸν νὰ κλίνη γόνυ ὁ Γαννιβᾶλ ἔδειξε μεγίστην δεξιότητα καὶ τέχνην. Δυνάμει δὲ τοῦ ὄρου τῆς τῶν ὄπλων καταθέσεως οἱ Τοῦρκοι ὑπεχρεοῦντο ἅπαντα τὰ ὄπλα καὶ πολεμοφόδια αὐτῶν νὰ παραδώσωσι, καὶ μετὰ τῶν γυναικῶν δὲ καὶ τῶν παιδῶν νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς Χανία τῆς Κρήτης. Ἡ ἐκ τῶν πλοίων ἐκφόρτωσις τῶν τηλεβόλων καὶ ἡ μέχρι τῶν ὠχυρωμάτων μεταφορὰ αὐτῶν διὰ χώρας βραχῶδους καὶ ὀρεινῆς ἀνετέθη τῷ πλοιάρχῳ Ροκεμβούργ ὅστις ἐξετέλεσε τοῦτο δραστηρίως καὶ ἀκριβῶς.

Νῦν ἀναγκαζόμεθα ἐκ νέου νὰ στραφῶμεν καὶ παρατηρήσωμεν τί συνέβη

¹ Πρόγονος τοῦ ποιητοῦ Α. Σ. Ποῦσκιν. Ὁ πατὴρ τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου ἦτο μαῦρος ἐξ Ἀφρικῆς ἀγορασθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥώσου πρεσβευτοῦ διὰ τὸν Πέτρον τὸν Μέγαν.

ἐν Κορώνῃ ἐν ᾧ χρόνῳ ἐγίνοντο ἐν τῇ ἄλλῃ Πελοποννήσῳ ὅσα διηγήθημεν ἀνωτέρω. Εἶπομεν ἤδη ὅτι κατὰ τὴν νύκτα τῆς 1 πρὸς τὴν 2 Μαρτίου ἐστήθη κανονοστοιχία ἐλαφρῶν τινων τηλεβόλων καὶ ὅτι τῇ 2 Μαρτίου μ. μ. ὁ στόλος προσέπλευσε πρὸς τὸ φρούριον καὶ ἤρξατο καταπυροβολῶν αὐτὸ ὅπως ἀποτρέψῃ τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τῶν κατασκευαζομένων κανονοστοιχιῶν, αἵτινες σχεδὸν ἦσαν ἤδη ἑτοιμαί. Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ ὀθωμανικὴ φρουρὰ οὐδόλως παρεκώλυε τὸν ῥωσικὸν στρατὸν ν' ἀνεγείρῃ τὰς κανονοστοιχίας ταύτας, οὐδεμίαν δὲ σφαιρὰν ἔριψε κατ' αὐτῶν μέχρι οὗ πρῶτοι οὗτοι ἤρξαντο πυροβολοῦντες· τότε δὲ μόνον οἱ Τοῦρκοι ἀντεπυροβόλησαν μετὰ μεγίστης ὀρμῆς.

Πρὸ δὲ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν καὶ τῆς ἀποπερατώσεως τῆς κανονοστοιχίας ἔλλην τις ἐκτελῶν ἔργα προξένου τῆς Ἀγγλίας ἐν Κορώνῃ, ἐστάλη πρὸς τὸν Πασᾶ φρούραρχον προτείνων αὐτῷ τὴν κατάθεσιν τῶν ὄπλων. Ὁ δὲ Πασᾶς ἀπεκρίθη, ὅτι σκοπὸν ἔχει νὰ ἀντιστῆ μέχρι ἐσχάτων. Ἡ πρώτη αὕτη κανονοστοιχία ἀρκούντως μακρὰν τῆς πόλεως κειμένη ἐξωπλίσθη δι' ἐλαφρῶν πεδινῶν τηλεβόλων, καὶ τούτου ἕνεκεν ἠδυνάτει νὰ ἐπιφέρῃ σπουδαίαν βλάβην κατὰ τοῦ τείχους. Ὅθεν ἐκρίθη ἐπάναγκες ἡ ἀνεγερσις ἰσχυροτέρας καὶ ὅσον οἷόν τε πλησιέστερον ταῖς ἐπάλλεσι τοῦ φρουρίου κειμένης.

Τὴν νύκτα τῆς 8 πρὸς τὴν 9 Μαρτίου οἱ ἡμέτεροι κατέλαβον ὕψωμα κείμενον εἰς ἀπόστασιν δέκα ὀργυῶν μακρὰν τοῦ τείχους. Μέρος τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ ἐπελάβετο τῆς κατασκευῆς προχωμάτων καὶ ἀνεγέρσεως κανονοστοιχιῶν· ἐπειδὴ δὲ οἱ τοῦρκοι οὐδεμίαν σπουδαίαν ἀντίστασιν ἐδείκνυον, ἡ κανονοστοιχία ἐξωπλίσθη δι' ἐξ μικρῶν τηλεβόλων καὶ ἦτο ἐτοιμὴ τῇ πρώτῃ τῆς 10 Μαρτίου. Μετὰ ταῦτα ἤρξαντο σφοδρῶς καταβομβολοῦντες τὴν πόλιν, οἱ δὲ τοῦρκοι καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας ἀντεπυροβόλουν μετὰ τῆς αὐτῆς ζέσεως. Ὁ ἀντιπυροβολισμὸς οὗτος ἐξηκολούθει μετὰ τινων διακοπῶν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας μέχρι οὗ τὸ τουρκικὸν πῦρ ἤρξατο ἐξασθενούμενον καὶ ἐλλείπει βεβιαίως σφαιρῶν καὶ πυρίτιδος ἐρίπτοντο μόνον 15—20 βολαὶ τὴν ἡμέραν καὶ τοῦτο ἀπλῶς ἵνα φανῶσιν, ὅτι ἀνθίστανται. Ἐβλεπον καλῶς, ὅτι ἡ κανονοστοιχία ἡμῶν ἔμελλε νὰ ἐπιφέρῃ σπουδαίαν βλάβην τῷ τείχει τοῦ φρουρίου. Ὁ ῥώσος ἀρχηγὸς ὁ διευθύνων τὴν πολιορκίαν ἐθεώρησεν ἐπὶ τέλους ἐπάναγκες νὰ κατασκευασθῇ ὑπόνομος, ἵνα διὰ τῆς ἀναφλέξεως αὐτῆς καταστραφῶσιν αἱ ἐπάλλεσι τοῦ φρουρίου.

Τὴν κατασκευὴν τῆς ὑπόνομου ἤρξαντο τῇ 14 καὶ διεξήγαγον μετ' ἀκαμάτου ζέσεως καὶ μεγίστου μόχθου. Κατασκευάζοντες τὴν ὑπόνομον ἐν τῷ στερεῷ καὶ πετρώδει στρώματι τῆς γῆς ἐπὶ τέλους τῇ 1 Ἀπριλίου εἰσέδυσαν μέχρι τῶν θεμελιῶν τοῦ τείχους ἅτινα αὐθωρεὶ διέσπασαν καὶ ἐπελάβοντο τῆς κατασκευῆς θαλάμου. Ὁ θάλαμος οὗτος ἤδη ἦτο ἑτοιμὸς σχεδὸν ὅτε τῇ 2 τοῦ μηνὸς παρετήρησαν ὅτι καὶ οἱ τοῦρκοι κατασκευάζουσι

άνθυπόνομον, μετά τινος δὲ στιγμὰς εἰς τοῦρκος κατέπεσε· καὶ τοὶ δὲ ἐφ' οὐθεν ὑπὸ τινος σκαπανέως, οἱ ἡμέτεροι ὅμως ἐπὶ τέλους ἐξεδιόχθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν ὑπόνομον. Ὑπὸ τῆς ἐπιτυχίας δὲ ταύτης ἐνθαρρυνθέντες οἱ τοῦρκοὶ ἐτόλμησαν καὶ ἐποίησαν ἕξοδον πρὸς τὰ περὶχωρα, ἀλλὰ ταχέως ὅμως ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὴν πόλιν. Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ μόνη ἕξοδος αὐτῶν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας. Οὕτω μέχρι τῆς 13 πλὴν ἀσημάντου ἀντίπυροβολισμοῦ μεταξύ τῆς πόλεως καὶ τῆς κανονοστοιχίας, οὐδὲν ἄξιον σημειώσεως ἐγένετο. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ ναύαρχος καὶ ὁ Θεόδ. Γρηγ. Ὁρλόβ ἀπεφάσισαν μὴ χρονοτριβοῦντες νὰ ἄρῳσι τὴν πολιορκίαν καὶ διευθυνθῶσι πρὸς τὴν Πύλον, ἧς ἡ ὑπὸ τοῦ ῥωσικοῦ στρατοῦ ἄλωσις, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω, ἐγένετο τῇ 10 τοῦ αὐτοῦ μηνός.

Εἶχον λάβει ὡσαύτως εἰδήσεις περὶ τοῦ ὅτι ὁ ἀνώτατος πασᾶς τῆς Πελοποννήσου μετὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν πορεύεται ὅπως βοηθήσῃ τὴν φρουρὰν τῆς Κορώνης· τοῦτο δὲ ἔτι μᾶλλον συντέμνειν εἰς τὴν ταχεῖαν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ αὐτῶν. Ὅθεν διετάχθησαν νὰ παραλάβωσι τὸ πυροβολικὸν καὶ τὰς κανονοστοιχίας εἰς τὰ πλοῖα, τὸ ὅποιον αὐτῆμερον ἐξετελέσθη. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἦτοι τῇ 14 Ἀπριλίου ὁ κόμισ Ἀλέξιος Γρηγ. Ὁρλόβ ἀρχιστράτηγος τῆς ἐκστρατείας καὶ ἀρχηγὸς τῶν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δυνάμεων ἀφίκετο ἐξ Ἰταλίας εἰς Κορώνην ἐπιβαίνων τοῦ πλοίου τῶν *Τριῶν Ἱεραρῶν*, συνοδευομένου ὑπὸ τῆς φρεγάτας *Ἐλπίδος* τοῦ καταδρομικοῦ *Ταχυδρομείου* καὶ τινος ἑλληνικοῦ προσληφθέντος ἐν τῇ ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ· καὶ τῇ προτάσει τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ κόμιτος Θεοδ. Γρηγ. Ὁρλόβ συνήνεσεν εἰς τὴν ἄρσιν τῆς πολιορκίας καὶ τὴν μετάβασιν ἀπασῶν τῶν δυνάμεων εἰς Πύλον, ἵνα ὀχυρώσωσι τὴν θέσιν ταύτην ὡς ἀσφαλὲς ὀρμητήριον κυρίως διὰ τὸν στόλον ἕνεκα τοῦ λαμπροῦ λιμένος αὐτῆς, μάλιστα δὲ ἵνα ἐπιφέρωσι τάξιν καὶ πειθαρχίαν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν Μανιατῶν καὶ λοιπῶν Ἑλλήνων, καὶ διδάξωσιν αὐτοὺς τὴν στρατιωτικὴν τέχνην καὶ τὸν χειρισμὸν τῶν πυροβόλων, ἐνὶ λόγῳ ἵνα δοκιμάσωσιν ἂν εἶνε δυνατὸν νὰ σχηματίσωσιν ἐξ αὐτῶν σῶμα τακτικοῦ στρατοῦ, καθ' ὅτι μέχρι τοῦδε οὐδεμίαν γνῶσιν τῆς πειθαρχίας ἐγίνωσκον, ἕκαστοι διάγοντες κατὰ βούλησιν.

Ὁ κόμισ Ὁρλόβ προϋτίθετο ὡσαύτως διὰ τῶν μετὰ τῶν Ῥώσων συναφθεισῶν ἤδη σχέσεων νὰ ὑποδείξῃ τοῖς Ἑλλῆσι τὴν στρατιωτικὴν ἀνδρείαν καὶ ἐξαλείψῃ τὴν τοῖς δούλοις ἀρμόζουσαν δειλίαν ἣν ἐδείκνυον ἐνώπιον παντὸς Τούρκου καὶ δὴ καὶ αἰχμαλώτου. Οἱ αἰχμαλῶτοι οὗτοι ἀείποτε φέρονται τοῖς Ἑλλῆσι μετὰ τινος ὑπεροπτικῆς καταφρονήσεως οἱ δὲ Ἑλληνες ὑποφέρουσι τοῦτο καὶ κλίνουσιν ἐνώπιον αὐτῶν τὸν αὐχένα. Ἀλλ' ὀφείλομεν ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι μεταξύ τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρχον ἐξαιρέσεις καὶ διεκρίθησαν ἄνδρες δείξαντες ἄκραν καὶ παραδειγματικὴν ἀνδρείαν ἐπαξίαν τῶν διαστημῶν προγόνων αὐτῶν οἵτινες ἐπόθουν τὴν δόξαν ἀψηφῶντες τοὺς κινδύνους.

Τῇ 13 Ἀπριλίου ἄπαν τὸ πυροβολικὸν μετὰ τῶν ἀποσκευῶν ἐπεβιβάσθη ἐπὶ τοῦ στόλου. Ὁ κόμισ Ὁρλόβ διέταξεν ἵνα παραλάβωσιν εἰς τὰ πλοῖα ἄπαντας τοὺς γέροντας καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά τῶν ἐν Κορώνῃ Ἑλλήνων, φοβούμενος τὴν ἐκδίκησιν τῶν Τούρκων, καὶ διότι δὲν ἠδύναντο ν' ἀκολουθήσωσι τὸν στρατὸν κατὰ τὴν ἐκ Κορώνης εἰς Πύλον διὰ ξηρᾶς μετάβασιν αὐτοῦ.

Τῇ πρώτῃ τῆς 16 ὁ στρατὸς ἐξεκίνησε συγχρόνως δὲ καὶ ὁ στόλος ἦρε τὰς ἀγκύρας καὶ τῇ ἐπιούσῃ αἰσίως ἀφίκετο εἰς Πύλον. Τὸ φρούριον τοῦτο τῇ ἐπιμελείᾳ τοῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Γαννιβᾶλ διορισθέντος φρουράρχου ἐκαθαρίσθη καὶ παρεσκευάσθη εἰς ἀμυναν. Ὁ κόμισ Ὁρλόβ ἐξετάσας λεπτομερῶς τὴν κατάστασιν τοῦ φρουρίου, ἐπιθεώρησε τὸν στρατὸν τὸν ἀθροισθέντα παρὰ τῇ Πύλῳ Ῥώσους τε καὶ Ἑλληνας, καὶ μετὰ προηγουμένην ἐξέτασιν τῆς θέσεως εὗρεν ὅτι εἶνε δύσκολον καὶ δὴ ἀδύνατον νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σχέδιόν του περὶ συγκροτήσεως ἐξ Ἑλλήνων τακτικοῦ στρατοῦ, ἐφ' ὅσον ἡ πόλις Μεθώνη κειμένη εἰς ἀπόστασιν μόλις δέκα μιλίων ἠθέλην ὑπάρχει εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, διότι οἱ Ῥῶσοι ἀείποτε θὰ ἠνωχλοῦντο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἔχοντος ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἰσχυρὰς δυνάμεις. Τούτου ἕνεκεν ὁ κόμισ Ὁρλόβ συνεκάλεσε στρατιωτικὸν συμβούλιον ἐκ τῶν στρατηγῶν, σημαιοφόρων (*φλαγματόβ*) καὶ ἰλάρχων. Συζητήσαντες ἐν τῷ συμβουλίῳ τὰς προμνημιουθεσίας περιστάσεις ἀπεφάσισαν νὰ γείνη ἐπίθεσις κατὰ τῆς Μεθώνης καὶ εἰ δυνατὸν ἡ ἄλωσις αὐτῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ προσετέχθησαν πεντακόσιοι Ῥῶσοι καὶ δισχίλιοι Ἑλληνες ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀντιστρατήγου πρίγκιπος Γεωργ. Βλαδμηῆρου Δολγοροῦκοβ, ἐλθόντος ἐξ Ἰταλίας μετὰ τοῦ κόμιτος Ὁρλόβ. Τὸ σῶμα τοῦτο ἀπῆλθε νύκτωρ τῇ 18.

Ὁ πρίγκιψ Δολγοροῦκοβ προϋτίθετο νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς πόλεως ἐξ ἀπροόπτου καὶ νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ἐξ ἐφόδου. Ἀμ' ἀφικόμενος περὶ τὸ λυκαυγὲς εὗρε τοὺς Τούρκους ἐτοιμοὺς πρὸς ἰσχυρὰν ἀντίστασιν, διότι ἐγίνωσκον ἤδη τὸ κατ' αὐτῶν τεκταινόμενον σχέδιον. Εἰς τοῦτο δ' ἐχρησίμευσαν αὐτοῖς Ἑλληνες κατάσκοποι ἐπιβλέποντες τὰς κινήσεις τοῦ Δολγοροῦκοβ καὶ δίδοντες ἀκριβεῖς πληροφορίες. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ν' ἀναβάλλῃ τὴν ἐφοδον, καὶ τῇ ἐπαύριον κατασκοπήσας τὴν θέσιν, εὗρεν ἐπάναγκας νὰ πολιορκήσῃ τὸ φρούριον τακτικῶς. Αὐθρῆι ἀνήγγειλε τούτῳ τῷ κόμιτι Ὁρλόβ ὅστις διώρισε τὸν πλοίαρχον Γρέυγ¹ ἐπιβαίνοντα τοῦ πλοίου *Τρεῖς Ἱεράρχαι* καὶ συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς φρεγάτας *Ἀγίου Νικολάου*, νὰ σπεύσῃ εἰς Μεθώνην καὶ χορηγήσας τῷ πολιορκουμένῳ σώματι πυροβολικὸν καὶ σφαῖρας μετάσχῃ καὶ αὐτὸς κατὰ θάλασσαν τῆς πολιορκίας.

Τῇ πρώτῃ τῆς 26 ὁ πλοίαρχος Γρέυγ ἦρε τὰς ἀγκύρας καὶ περὶ τὴν μεσημβρίαν κατέπλευσεν εἰς Μεθώνην. Οἱ Τοῦρκοὶ ἤρξαντο ἐκπέμποντες κατ'

¹ Τὸν συντάκτην τοῦ Ἡμερολογίου τούτου γενόμενον ἔπειτα ναύαρχον. Ἴδε ἀνωτέρω σελ. 34 σημ. 1.

αὐτοῦ πῦρ εἰς ὃ ἀνταπήντησεν οὗτος διὰ δύο ἢ τριῶν βολῶν καὶ ἠγκυροβόλησεν ἔξω βολῆς τηλεβόλου. Συσκεφθεὶς δὲ μετὰ τοῦ πρίγκιπος Δολγοροῦκος τῇ αὐτῇ νυκτὶ ἀπεβίβασεν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμὸν τῶν τηλεβόλων καὶ σφαιρῶν τὸ πυροβολικὸν συνίστατο ἐξ ὀκτώ καὶ δέκα μεγάλων τηλεβόλων καὶ δύο μικρῶν (ἀνηκόντων τοῖς πλοίοις) καὶ δύο μεγάλης ὀκτῆς ὄλων μετὰ 50 βλημάτων δι' ἕκαστον.

Ὁ πρίγκιψ Δολγοροῦκος ἄμ' ἀφικόμενος παρὰ τῇ Μεθώνῃ ἐπελάβετο τῆς κατασκευῆς κανονοστοιχιῶν καὶ μέχρι τοῦ κατὰ πλοῦ τῆς ναυτικῆς μοίρας παρεσκεύασε σχεδὸν δύο, μίαν ὀκτῶ καὶ ἑτέραν 5 τηλεβόλων ἀμφοτέρως ἀπεχοῦσας βολὴν πιστολίου ἀπὸ τῶν προχωμάτων τοῦ φρουρίου. Κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν κανονοστοιχιῶν οἱ Τούρκοι οὐδεμίαν ἐδειξάν ἀντίστασιν, ἀλλὰ καθήμενοι ἐπὶ τῶν ἐπέλξεων καὶ καπνίζοντες μετὰ μεγίστης ἀδιαφορίας ἐθεῶντο τοὺς Ῥώσους ἐργαζομένους, ἐν ᾧ ἀναμφισβητήτως ἠδύναντο νὰ παρακωλύσωσιν αὐτοὺς καὶ δι' ἀπλοῦ ὄπλου πυροβολοῦντες. Ἀκατανόητος ἡ ἀδιαφορία καὶ καταφρόνησις αὐτῶν αὕτη πρὸς τὰς καταστρεπτικὰς ἐκείνας παρασκευάς.

Οἱ Ῥῶσοι ἐν τούτοις εἰργάζοντο νυχθημερὸν μετ' ἄκρας ἐπιμελείας καὶ ἐπιμονῆς. Τὸ πολιορκητικὸν πυροβολικὸν καὶ αἱ σφαῖραι μετηνέχθησαν ὑπὸ τῶν ναυτῶν βοηθούτων καὶ τινῶν Ἑλλήνων, δι' ἀποτόμων καὶ βραχυδῶν στενωπῶν, καθ' ὅτι ἡ ἀπόκρημος ἀκτὴ παρεκώλυε τὴν μεταφορὰν τῶν τηλεβόλων πλησιέστερον πρὸς τὴν πολιορκητικὴν ἐργασίαν. Τῇ 28 ἄπαντα τὰ τηλεβόλα ἐτέθησαν ἐπὶ τῶν οἰκείων θέσεων. Ἐν ᾧ δ' ἐγένοντο ταῦτα ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, τὸ λοιπὸν πλήρωμα τοῦ πλοίου καὶ τῆς φρεγάτας κατεσκευάζον κανονοστοιχίαν ὀκτῶ τηλεβόλων ἐπὶ τῆς μικρᾶς νήσου τῆς κειμένης πρὸς ἀνατολὰς τοῦ φρουρίου.

Τῇ δὲ πρωτῆ τῆς 29 ὁ κόμισ Ὁρλόβ μαθὼν παρὰ τοῦ πρίγκιπος Δολγοροῦκος ὅτι τὰ πάντα ἦσαν ἔτοιμα, ἤλθεν ἐκ Πύλου ὅπως παραστῆ κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ κανονοβολισμοῦ ὃς καὶ ἐγένετο μετὰ μεγίστης σφοδρότητος καὶ εὐστοχίας. Οἱ Τούρκοι τέως δεικνύοντες πλήρη ἀπάθειαν πρὸς τὰς παρασκευὰς τῆς ἀποφασιστικῆς ταύτης κατ' αὐτῶν ἐπιθέσεως, ἀφυπνισθέντες τρόπον τινὰ ἀφῆνης ἐκ βαθέως ὕπνου, ἔδραμον πρὸς τὰ τηλεβόλα αὐτῶν καὶ μετὰ σφοδρότητος ἤρξαντο ἀπαντῶντες ἡμῖν ἐξ ἀπασῶν τῶν πλευρῶν τοῦ φρουρίου ἐξ ὧν ἠδύναντο νὰ προσβάλλωσι τὰς κανονοστοιχίας ἡμῶν. Ἀλλ' ἔνεκα τῆς μικρᾶς ἀποστάσεως ἐν ἧ ἔκειντο αἱ ἡμέτεραι κανονοστοιχίαι ἐξ ὧν ἡ τῆς νήσου προὔξει σπουδαίαν θραύσιν, καὶ τῆς δεξιότητος τοῦ ῥωσικοῦ πυροβολικοῦ, ἄπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ τηλεβόλα τῶν Ὀθωμανῶν πλὴν τριῶν μόνον μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου ἐθραύσθησαν. Τὴν δ' ἐπιούσαν πρωτῆν καταστραφέντων καὶ τῶν τριῶν τούτων αἱ τῆς ξηρᾶς κανονοστοιχίαι ἤρξαντο ἀνοίγουσαι ὀπὴν ἐν τῷ τείχει καὶ τόσον ἐπιτυχῶς ὥστε τῇ 4 Μαΐου ἡ ὀπὴ ἦτο ἤδη ἐτοιμη.

Τῇ 3 Μαΐου ὁ πρίγκιψ Δολγοροῦκος ἔλαβεν ἀγγελίαν, ὅτι ἰσχυρὸν σῶμα Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀνωτάτου πασᾶ τῆς Πελοποννήσου ὁδεύει πρὸς βοήθειαν τῆς Μεθώνης. Τοῦτου ἔνεκα ἀπέστειλεν ἰσχυρὸν σῶμα Ἑλλήνων, ὅπως καταλάβωσι στενωπὸν τινα, ἣν οἱ Τούρκοι ἠδύναντο νὰ διέλθωσι καὶ νὰ παρακωλύσωσι τὴν διάβασιν τοῦ ἔχθρου. Καίτοι στερούμεθα ἀκριβῶν εἰδήσεων περὶ τῶν συμβάντων ἐν τῇ στενωπῷ ταύτῃ, καθ' ὅτι ἐν τῷ ἀποσπάσματι τῷ ἀποσταλέντι ἐκεῖ οὐδεὶς ὑπῆρχε ῥώσος εἴτε στρατιώτης εἴτε ἀξιωματικὸς, ἀναγκάζομεθα νὰ υποθέσωμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἄμα ἐμφανισθέντων τῶν Τούρκων ἐγκαταλιπόντες τὰς θέσεις αὐτῶν διεσκορπίσθησαν, χωρὶς καὶ νὰ υποχωρήσωσιν ἵνα ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ πρίγκιπος Δολγοροῦκος ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἀναγγείλωσιν αὐτῷ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰλειψιν τῆς διόδου. Μόλις τῇ πρωτῆ τῆς 4 τοῦ μηνὸς ὁ πρίγκιψ Δολγοροῦκος ἔμαθεν, ὅτι οἱ Τούρκοι διήλθον ἤδη τὴν διόδον καὶ οὐ μακρὰν ἀπέχοντες ὁδεύουσι κατ' αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ ἐποίησε τὰς δεούσας παρασκευὰς ὅπως ὑποδεχθῆ τοὺς Τούρκους δεόντως. Περὶ ὥραν 1 μ. μ. οἱ Τούρκοι ἐνεφανίζοντο ἤδη, ἀπετέλουν δὲ τρία σώματα ἐκ πεντακισχιλίων ἢ ἑξακισχιλίων ἀνδρῶν πεζῶν τε καὶ ἰππέων. Ἐν δὲ τῶν σωμάτων τούτων ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν κατὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ῥώσων, οἵτινες οὔτε καιρὸν εἶχον οὔτε ἠδύναντο νὰ τὸ ὀχυρώσωσι, καθ' ὅτι αἱ πολιορκητικαὶ ἐργασίαι καὶ ἄνευ τούτου ἀπῆλθον πολλὰς χεῖρας. Ἐτέρον σῶμα κατηυθύνθη πρὸς τὰ περιχώρα σκοπὸν ἔχον νὰ τὰ καταλάβῃ καὶ ἐκδιώξῃ τοὺς Ῥώσους. Τὸ τρίτον ἀποτελούμενον κυρίως ἐξ ἰππέων διηυθύνθη κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν πόλιν ὅπως εἰσελάσῃ εἰς τὸ φρούριον. Περὶ τὴν 2 μ. μ. ἤρξατο ἡ κατὰ τοῦ στρατοπέδου ἔφοδος, ἔνθα ὑπῆρχον οὐχὶ πλείονες τῶν διακοσίων ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν αὐτοῦ τοῦ πρίγκιπος. Τὸ τρίτον τοῦτο σῶμα ὑπερεῖχε μεγάλως τῶν λοιπῶν καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ τρισχιλίων περίπου ἀνδρῶν. Ταχέως περιεκύκλωσε τὸ στρατόπεδον πανταχόθεν καὶ ἤρξατο σφοδροῦ πυροβολισμοῦ ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ τῶν θάμνων. Ἐνθα δὲ οἱ Ῥῶσοι προὔχωρον, οἱ Ὀθωμανοὶ αὐθαρῆ ἐνέδιδον, ταυτοχρόνως ὁμως ἤρξαντο πιέζοντες τοὺς πρώτους ἐκ τῶν ὄπισθεν. Αὐτὸς δὲ ὁ πρίγκιψ Δολγοροῦκος τραυματισθεὶς τὴν χεῖρα καὶ τὸν πόδα ὑπὸ δύο σφαιρῶν, ἀπολέσας μέγαν ἀριθμὸν τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ φονευθέντων καὶ τραυματισθέντων κατὰ τὸν ἄνισον τοῦτον ἀγῶνα ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ διασπῶν τὰς τάξεις τοῦ ἔχθρου πρὸς τὴν Πύλον μετὰ τῶν ἐναπομεινάντων ἀνδρῶν αὐτοῦ.

Τούτων δὲ γινομένων ἐν τῷ στρατοπέδῳ, τὰ δύο ἕτερα τουρκικὰ σώματα ἐπέπεσαν κατὰ τῶν περιχώρων καὶ τῶν κανονοστοιχιῶν. Ταυτοχρόνως δὲ ἡ ἐξ ὀκτακοσίων ἀνδρῶν φρουρὰ ἐποίησεν ἔξοδον. Οἱ Ῥῶσοι ὑπερήσπιζον τὰς κανονοστοιχίας μετ' ἀπεγνωσμένης ἀνδρείας ἀπολέσαντες πολλοὺς φονευθέντας καὶ τραυματισθέντας καὶ ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτάς καὶ διασπῶντες τὰς τάξεις νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ πρίγκιπος Δολγοροῦ.

κοβ κατευθυνομένου πρὸς τὴν Πύλον, ἔνθα οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐσκόπουσαν νὰ κατὰ-διώξωσιν αὐτοὺς θριαμβεύοντες ἐπὶ τῇ νίκῃ καὶ καταλαβόντες τὸ στρατόπεδον ἡμῶν καὶ τὰς κανονοστοιχίας. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἀπώλεσαμεν ἑκατὸν πεντήκοντα ἀνδρας φονευθέντας, ἐν οἷς τὸν συνταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ Βνοῦκοβ διοικητὴν τῶν κανονοστοιχιῶν, διακοσίους πεντήκοντα τραυματισθέντας, ἄπαν τὸ πυροβολικὸν πλὴν ἑνὸς τηλεβόλου καὶ τὸ στρατόπεδον ὅλον.

Ὁ πρίγκιψ Δολγοροῦκοβ συνενωθείς τῷ λοιπῷ στρατῷ τῷ διασωθέντι ἐν ταῖς κανονοστοιχίαις καὶ τοῖς περιχώροις, ἀφίκετο ἄνευ μειζόνων ἀπωλειῶν εἰς Πύλον μετὰ τοῦ ἡττηθέντος αὐτοῦ ἀποσπάσματος. Αὕτη ἡ μάχη ὑπῆρξεν ἡ μάχιστα πασῶν ἀτυχῆς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος. Ἐν τούτοις ἐχρησίμευσεν ὡς πρόλογος τρόπον τινὰ, πιθανὸν δὲ κατέστη καὶ ἡ κυρία αἰτία ἐτέρας μάχης ἐκ τῶν ἐνδοξοτάτων, ἐφ' ἣ δύνανται νὰ ὑπερφανεύωνται οἱ ἱστοριογράφοι τῆς Ῥωσικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ δὴ ἀπάντων τῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, ὡς θὰ ἴδωμεν προσεχῶς ¹.

Οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὸ κατενεχθῆναι τοῦτο καθ' ἡμῶν κείριον τραῦμα, ἐνεπλήσθησαν ἀφάτου χαρᾶς. Ἄρα δὲ καταλαβόντες τὰς κανονοστοιχίας ἡμῶν αὐθωρεὶ ἀπετέφρωσαν τὰ πάντα καὶ αὐτὰ τὰ περίχωρα. Ὁ πλοίαρχος Γρέυγ παρέλαθεν ἐκ τῆς νήσου τὰ ἐπ' αὐτῆς εὕρισκόμενα τηλεβόλα καὶ ἀπέπλευσε μετὰ τοῦ ἀποσπάσματος πρὸς τὴν Πύλον ἔνθα ἀφίκετο τὴν 1 Μαΐου.

Νῦν ἴδωμεν τί ἐγένετο ἐν Πύλῳ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ταύτην. Ὁ κόμισ Ὀρλόβ πάραυτα προσέταξε νὰ μεταφέρωσι τοὺς τραυματίας συμποσομένους εἰς 250 ἀνδρας ἐπὶ τῆς νήσου ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ κόλπου τῆς Πύλου κειμένης. Ἐκεῖ ἐστήθησαν σκηναὶ καὶ πρὸς νοσηλείαν τῶν τραυματιῶν ἐστάλησαν ἰατροί. Ταῦτοχρόνως μεγίστην προσπάθειαν κατέβαλε πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀμυντικῶν ἔργων τοῦ φρουρίου, καθ' ὅτι ἐφφώνει ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ τῆς νίκης δὲν θέλουσι παραμείνει ἐν Μεθώνῃ ἐπὶ πολὺ ἄργοι, ἔνθα αἱ δυνάμεις αὐτῶν καθ' ἑκάστην ἐπολλαπλασιάζοντο.

Ἐν τούτοις ὁ ὑπολοχαγὸς Ψαρρὸς ὀρισθεὶς νὰ διοικῇ τὸν Μιστρᾶν ἔκρινεν ἀδύνατον μετὰ τὰς ἐν Τριπόλει καὶ Μεθώνῃ μάχας καὶ μετὰ τὴν ἄρσιν τῆς πολιορκίας τῆς Κορώνης νὰ μένη ἐν Μιστρᾷ. Τούτου ἕνεκα ἐγκατέλιπε τὴν πόλιν ταύτην καὶ μετ' εὐαρίθμου σώματος Ἑλλήνων λίαν καταλλήλως ἀφίκετο συνενωθείς μετὰ τῶν Ῥώσων εἰς Πύλον. Ταῦτοχρόνως δὲ οἱ Μανιάται λεηλατήσαντες ἐξ ὀλοκλήρου τὰ περίχωρα τοῦ Μιστρᾶ ἐπέστρεψαν μετὰ τῆς λείας αὐτῶν εἰς τὰ ἀπρόσιτα αὐτῶν ὄρη καὶ οὕτω οὗτοι μόνον ὠφελήθησαν μεγάλως ἐκ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκστρατείας.

Οἱ Ἕλληνες, κυρίως δὲ οἱ Μανιάται οἵτινες μετὰ τοσαύτης προθυμίας προσῆλθον τοῖς Ῥώσοις κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐμφάνισιν καὶ ἐπιτυχίαν

¹ Ἐννοεῖ τὴν παρὰ τῷ Γεσμε ναυμαχίαν, ἴδε καὶ τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἡμερολογίου τοῦτου σημείωσιν 1, ἀνωτέρω σελ. 34.

ἐν Πελοποννήσῳ, βλέποντες ὅτι τὰ πράγματα ἔλαβον ἀλλοίαν τροπὴν, ἀπέδουσαν εἰς τὰς ἐλπίδας αὐτῶν, κύριον μέλημα εἶχον νῦν τὴν σωτηρίαν καὶ προσωπικὴν ἀσφάλειαν καὶ τούτου ἕνεκεν ἢ παρεδίδοντο τοῖς Τοῦρκοις ἢ ἀπήρχοντο εἰς τὰ ὄρη. Ἐν Πύλῳ αἱ τάξεις αὐτῶν καθ' ἑκάστην ἡραιούντο, καὶ τοῖ οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ πᾶσαν κατέβαλλον προσπάθειαν, ὅπως ἀναχαιτίζωσιν αὐτοὺς. Αὐτοὶ δὲ οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἕνεκα τοῦ σπουδαίου μέρους, ὑπερ ἔλαβον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως, οὐδόλως ἠδύναντο νὰ σκέπτανται περὶ τῆς ἐπιστροφῆς αὐτῶν εἰς τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν, καὶ ἐπομένως παρέμενον παρὰ τῇ Ῥωσικῇ στρατιᾷ μετὰ τῶν συγγενῶν καὶ ὀπαδῶν αὐτῶν. Ὀφείλομεν δ' ὅμως νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἐπειδὴ ἠνώθησαν μετὰ τῶν Ῥώσων ἀπώλεσαν ἄπασαν τὴν περιουσίαν αὐτῶν. Ἐν τοῖς πρωτίστοις δυνάμεθα νὰ μνημονεύσωμεν τοῦ Μπενάκη (Benadhey) ὅστις ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μανιατῶν καὶ ἐκέκτητο ἐν τῇ πατρίᾳ αὐτοῦ γῆ ἀπειρα πλούτη, καὶ τοῦ Ζαίμη ὅστις ἐκέκτητο ὡσαύτως μεγάλη πλοῦτη καὶ κτήματα ἐν Ἡλείᾳ, ² πρὸ τῆς ἀφίξεως δὲ τῶν Ῥώσων παρασκευάσαν ἰδίους ἀναλώμασι μεγάλας παρακαταθήκας διπύρων καὶ λοιπῶν τροφίμων ἄτινα ἐζήρηκεσαν πρὸς διατροφήν τοῦ στρατοῦ ἐν διαστήματι πολλῶν μηνῶν. Πηραλείπομεν πολλοὺς ἐτέρους. Ἄπαντες οὗτοι μετὰ τὸ πέρας τοῦ ἀγῶνος τῇ προτάσει τοῦ κόμισ Ὀρλόβ ἀντημείφθησαν ὑπὸ τῆς Αὐτῆς Μεγαλειότητος διὰ μισθοδοσίας ἀναλόγως τῶν ὑπ' αὐτῶν ὑπὲρ τῶν Ῥώσων χρηρηθέντων. Οὕτω δὲ ἐν διαστήματι δύο μηνῶν καὶ ἡμίσεως ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν Πελοποννήσῳ αὐτῶν ἐμφανίσεως οἱ Ῥῶσοι κατέλαβον τὰ δύο τρίτα τῆς χερσονήσου ταύτης· ἀλλ' αἱ ἐπελθοῦσαι ἀποτυχίαι πάλιν ἠνέγκασαν αὐτοὺς νὰ περιορισθῶσιν ἐν τῇ κατοχῇ τῆς πόλεως καὶ τοῦ λιμένος τῆς Πύλου. Ὁ κόμισ Ὀρλόβ βλέπων ὅτι μετὰ τοῦ ἀσθενοῦς ὑπολοίπου τοῦ στρατοῦ τῆς Ξηρᾶς δὲν ἠδύναντο νὰ προβῇ εἰς τι ἄξιον λόγου ἐν Πελοποννήσῳ διέβημα, ἤρξατο σκεπτόμενος περὶ τῆς ἐκ Πύλου ἀποχωρήσεως καὶ τῆς ὀλοσχεροῦς ἐκκενώσεως τῆς χερσονήσου. Πρὸς τοῦτο διέταξε νὰ ἐτοιμασθῶσι τρία φορητὰ πλοῖα πρὸς μεταφορὰν τῶν ἀσθενῶν καὶ τραυματιῶν εἰς τὸν λιμένα Μαῶνα συνοδευόμενα ὑπὸ τῆς φρεγάτας Ἑλλάδος. Ἡ ἀρχηγία τῆς ναυτικῆς ταύτης μοίρας ἀνετέθη τῷ ὑποναυάρχῳ Ἑλμάνοβ.

Τῇ 9 Μαΐου Ἕλληνας ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος συγκείμενος ἐκ 12 πλοίων τῆς γραμμῆς, μίξ φρεγάτας καὶ ἐτέρων μικρῶν πλοίων κατέπλευσεν εἰς Νάυπλιον καὶ προτίθεται νὰ περιέλθῃ τὴν Πελοπόννησον ὅπως ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Ῥώσων ἐν τῷ ὄρμῳ τῆς Πύλου, ἐν ᾧ συγχρόνως οἱ Τοῦρκοι λαβόντες ἐπικουρίας ἐν Μεθώνῃ ἤθελον ποιήσει ἔφοδον κατὰ τῆς πόλεως. Πράγματι οἱ Τοῦρκοι ἤρξαντο ἐμφανιζόμενοι ἐν ἰσχυροῖς σώμασιν οὐδεμίᾳ δὲ μὴ ἔχθροπραξίας ἐπιλαμβανόμενοι.

Ἐκτὸς τούτων πάντων μετὰ τὴν ὀλοσχερῆ διακοπὴν τῆς συγκοινωνίας

¹ Τὸ πρωτότυπον λέγει Ἄραδίᾳ κατὰ λάθος βέβαια.

μετά τοῦ ἐπωτετικοῦ τῆς χερσονήσου, ἡ ἔλλειψις τροφῶν, ἦν ἤδη ἠσθάνοντο ἐν μέρει ἐν τῷ στόλῳ, καθίστατο λίαν ἐπαχθῆς τοῖς ἐν τῷ φρουρίῳ διαμένουσι, καθ' ὅτι ἡ ῥωσικὴ στρατιὰ ἦτο σχεδὸν ἀποκεκλεισμένη. Οἱ Τοῦρκοι διέκοψαν τὴν συγκοινωνίαν τοῦ ὕδατος ὅπερ ἤρχετο ἐκ τῶν ὀρέων δι' ὑδραγωγείου. Τούτου ἕνεκεν ἐπάναγκες ἦτο ἡ ταχίστη ἐκκένωσις τῆς πόλεως καὶ τοὶ ἡ μόνη τῆς ἐπιτυχίας ἐγγύησις συνίστατο ἐν τῇ ἀποστολῇ τῶν ἀσθενῶν καὶ τραυματιῶν καὶ ἡ κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐπίθεσις ἐν ἀναπεπτημένῳ πεδίῳ.

Ἐν ζ' δὲ προσέβαινον εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τούτου, ἀφίκετο τῇ 15 ἐκ τῶν ὀρέων Ἑλλην ἀγγέλων ὅτι ὁ ὑποναύαρχος Ἐλμάνος ἠγκυροβόλησεν ἐν τῷ ὄρμῳ Κολοκύνθης, ἀπεβίβασεν ἐκεῖ τὸν ἐπὶ τῆς ναυτικῆς αὐτοῦ μοίρας στρατὸν τῆς ξηρᾶς καὶ παραχρῆμα ἀπέπλευσε πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Ὁ ὑποναύαρχος Ἐλφινστον ἀπεβίβασεν ὡσαύτως ἐν τῇ κωμοπόλει Ἡλάῳ ἢ Ῥαπύλου(;) παρὰ τῷ Μιστρά τὸν στρατὸν τῆς ξηρᾶς καὶ τοὺς θωρακοφόρους οὓς ἔφερον ἐν τοῖς πλοίοις διατάξας αὐτοὺς ὅπως πορευθέντες ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ κόμιτος Ὁρλόβ ἐν Πύλῳ. Μαθὼν δὲ παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι ὁ ὀθωμανὸς ναύαρχος μετὰ τοῦ στόλου ἦτο ἀπὸ τῆς 12 τοῦ μηνὸς ἐν Ναυπλίῳ ἀπέπλευσε μεθ' ὅλης τῆς ναυτικῆς αὐτοῦ μοίρας πρὸς συνάντησιν αὐτοῦ.

Ἐν Ὁδησσῷ

(Ἐκ τῆς Ῥωσικῆς)

Κ. Α. ΠΑΛΛΙΟΛΟΓΟΣ.

Σελ. 37, στίχ. 34 καὶ 36 γραπτ. Πασσαβὰ ἀντὶ Πάσσοβον.

ΠΟΙΚΙΛΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ

ὑπο

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Σ. ΚΟΝΤΟΥ.

§ 28.*

Βιβλίον ἀντὶ τοῦ ἀντιγράφου.

Πολλάκις ὑπὸ τῶν συγγραφέων τοῦ μεταγενεστέρου ἑλληνισμοῦ γίνεται χρῆσις τοῦ ὀνόματος *βιβλίον* καὶ πληθυντικῶς *βιβλία* ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας, ἐφ' ἧς παρὰ τοῖς παλαιότεροις παρακλαμβάανεται τὸ ἀντίγραφον καὶ ἀντίγραφα.

Γαλην. Τόμ. ΙΕ', σελ. 679 « νυνὶ δὲ βούλομαι περὶ τῆς γραφῆς τῆς ἐν πολλοῖς τῶν *βιβλίων* εἰπεῖν ». Τόμ. ΙΖ', β', σελ. 25 « καίτοι τὴν γραφὴν αὐτὴν οὔτε *βιβλίον* τι παλαιὸν οὔτ' ἐξηγητῆς οἶδεν ». Πρβ. καὶ Τόμ. ΙΕ', σελ. 569 « οὐ μὴν ἐν ἄσασί γε τοῖς ἀντιγράφοις εὐρήσεις τὴν τοιαύτην

* Συνέχεια ἐκ τοῦ Β' τόμου.

γραφὴν, ἀλλ' ἐναντίως μὲν καὶ ἀλλήλοις, ἐτέρως δὲ ἐν ἄσασι σχεδὸν τι τοῖς *βιβλίοις* ἐστὶν εὐρεῖν γεγραμμένην τὴν ῥῆσιν αὐτὴν.

Πολυδεύκ. Θ', 156 « καὶ οὕτως ἐγγράπτο ἐν πλείοσι *βιβλίοις* ».

Στέφ. Βυζάντ. σελ. 26, 19 « καὶ τὰμοῦ *βιβλία* Ἄδουλι δίχα τοῦ Σ' σφάλμα δὲ ἐστίν ». σελ. 159, 20 « τινὰ τῶν *βιβλίων* Βανίσαι ἔχουσι τρισυλλάβως ».

Ἰππαρχ. εἰς Ἄρατ. σελ. 181, δ' Πεταβ. « ἐν πᾶσι τοῖς *βιβλίοις* γράφεται ». Πρβ. σελ. 224, δ' « ἐν πᾶσι τοῖς ἀντιγράφοις ».

Ῥήτ. Οὐαζ. Τόμ. Β', σελ. 366, 22 « τινὰ τῶν *βιβλίων* νοσήσασαν ἔχει, τινὰ δὲ νοσήσαντα, ἀλλὰ κρείττων ἢ πρώτη γραφὴ ». σελ. 393, 30 « τῶν δὲ *βιβλίων* τὰ πλείω τὴν τοῦ πράξαντος διάνοιαν ἔχει, καὶ ἔστι κρείττων ἢ τοιαύτη γραφὴ » (Πρβ. καὶ σελ. 451, 22. σελ. 462, 25 καὶ 28. σελ. 469, 10. σελ. 531, 9. σελ. 550, 6 καὶ 20. σελ. 556, 12). Τόμ. Γ', σελ. 83, 23 « ὅθεν οἶμαι μὴ εἶναι τοῦ τεχνικοῦ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀλλὰ τινος τῶν τὰ *βιβλία* ἀνατρεπόντων ».

Βεκι. Ἄν. σελ. 677, 17 « ἐν πολλοῖς δὲ *βιβλίοις* εὐρίσκεται καὶ ὕγιης, ἕνα πρὸς τὴν τάσιν ἀναφέρεται ».

Σχολ. Αἰσχύλ. σελ. 404, 12 « εὐρηται δὲ καὶ ἐν παλαιῷ *βιβλίῳ* ». σελ. 438, 30 « οὕτως γὰρ ἐν πᾶσι τοῖς παλαιοῖς *βιβλίοις* εὐρηται διὰ τῆς Ο καὶ Ι διφθόγγου γραφόμενον » (Πρβ. καὶ σελ. 448, 33). σελ. 475, 30 « εὐρηται δὲ ἐν πολλοῖς καὶ καλοῖς *βιβλίοις* οὕτω ».

Σχολ. Ἀριστοφ. σελ. 95, 3 Δυβ. « τοῦτο δὲ ἐν οὐδενὶ τῶν ἀρχαίων *βιβλίων* εὐρηται ».

Σχολ. Δημοσθ. σελ. 442, 13 Δινδ. « ἐν δὲ τοῖς ἀρχαιοτέροις *βιβλίοις* εὐρίσκεται τὸ πρόσωπον ».

Σχολ. Ἰπποκρ. καὶ Γαλ. Τόμ. Β', σελ. 81 « ἀλλὰ πολλὰ *βιβλία* ἔχουσι πιτυρώδεσι » (Πρβ. καὶ σελ. 82, 5). σελ. 163 « πολλὰ τῶν *βιβλίων* τοῦτον ἔχουσι τὸν λόγον πρὸ τοῦ προειρημένου » (Πρβ. καὶ σελ. 187, 10. σελ. 193, 3. σελ. 439, 8. σελ. 447, 29).

Σχολ. Ἀριστείδ. σελ. 115, 12 « τὰ πάντα σχεδὸν τῶν *βιβλίων* ἀλλήλους ἔχουσιν, ὅπερ ἐστὶ σόλοικον κατὰ σύνταξιν καὶ μοι δοκεῖ σφάλμα εἶναι τῶν ἀντιγράφων (Γρ. ἀντιγραφῶν) εὐρηται γὰρ ἐν τινὶ *βιβλίῳ* παλαιῷ κτέ. ».

Κατ' ἔλλειψιν τῆς ἐνικῆς δοτικῆς ἀντιγράφῳ ἢ *βιβλίῳ* καὶ τῆς πληθυντικῆς ἀντιγράφοις ἢ *βιβλίοις* εὐρίσκεται γεγραμμένον ἐν ἄλλῳ ἢ ἐν ἄλλοις, ἐν τισιν ἢ ἐν ἐνίοις, κτλ.

Γαλην. Τόμ. ΙΓ', σελ. 102 « ἐν ἄλλῳ καὶ ὀπίου καὶ μανδραγοῦ ».

Στέφ. Βυζ. σελ. 463, 1 « ἐν τισὶ δὲ τῶν Ἡρωδιανοῦ γράφεται διὰ Γ Γυργετῶν κακῶς ». σελ. 471, 4 « ἐν τισὶ Λέανδρος γράφεται διὰ τοῦ Α κακῶς ».

Ἄρποκρατ. σελ. 54, 2 Δινδ. « ἐν τισὶ δὲ γέγραπται ὡς περὶ παρνόπων ». σελ.

109, 9 «ρήτεον ὅτι βέλτιον ἐν ἐνίοις γέγραπται διὰ τοῦ Ρ Ἐλάτρεια» (Πρβ. καὶ σελ. 164, 10. σελ. 198, 1. σελ. 248, 3 καὶ 9. σελ. 271, 9). Ἄλλὰ σελ. 296, 14 «ἐν ἐνίοις μέντοι ΤΩΝ ΑΝΤΙΓΡΑΦΩΝ παρὰ τῷ ῥήτορι γέγραπται ὑπόκοιλοι».

Ἀλέξ. Ἀφροδισ. εἰς Ἀριστοτ. τὰ μετὰ τὰ Φυσ. σελ. 34, 29 Βον. «γράφεται ἐν τισιν ἀντὶ τοῦ μοναχώτερον μορυχώτερον». σελ. 44, 17 «φέρεται ἐν τισι γραφῇ τοιαύτη» (Πρβ. καὶ σελ. 66, 30. σελ. 149, 25. σελ. 230, 9. σελ. 300, 18). Ἄλλὰ σελ. 56, 19 «γράφεται δὲ ἐν τισιν ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΙΣ ἀντὶ τοῦ ἀδικίαν ἀνικίαν» καὶ σελ. 107, 2 «γράφεται δὲ ἐν τισιν ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΙΣ κτέ.».

Ἡρωδιαν. π. Μον. Λέξ. σελ. 39, 25 «εἰσι μέντοι οἱ καὶ διὰ τοῦ Γ γράφουσιν ἐν τισιν ἐν Μαλθακοῖς Κρατίνου παρεφύλαξε Σύμμαχος» (Πρβ. Λέρσιον Ἡρωδ. σελ. 138 καὶ Ἰλλήρον Ἐρατοσθ. σελ. 29).

Σχολ. Ἰλ. Β, 141 «οὗτος ὁ στίχος ἀναίρει τὴν ἀμφιβολίαν διὸ ἐν τισιν οὐ φέρεται». Ζ, 241 «ἡ διπλῆ ὅτι ἐν τισι γράφεται πᾶσι μάλ' ἐξείης» (Πρβ. καὶ Ε, 786. Μ, 435. Σ, 441). Ν, 480 «ἐν πολλοῖς οὐ φέρεται». Υ 269 «ἐν ἐνίοις δὲ οὐδὲ ἐφέροντο». Ι, 246 «ἐν ἄλλοις φθεῖσθαι». Υ, 451 «ἐν ἄλλοις ὁ στίχος οὗτος οὐ κεῖται», κτλ. Πρβ. καὶ Ν, 224 «ἐν τισι ΤΩΝ ΑΝΤΙΓΡΑΦΩΝ διὰ τοῦ ΔΕ» καὶ Θ, 131 «ἐν τισι ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΩΝ φέρονται δύο στίχοι», κτλ. (Ἴδε καὶ Σμιδίτιον Διδύμ. σελ. 212 καὶ Λαρόχην *Hom. Textkr.* σελ. 50). Κατὰ τινὰς τῶν φιλολόγων τὸ μὲν ἐνικὸν ἐν ἄλλῳ, ἀνθ' οὗ κακῶς ἐνίοτ' ἀνεγνώσθη ἐν ἄλλοις, δηλοῖ ἐν ἄλλῳ ἀντιγράφῳ ἢ βιβλίῳ, τὸ δὲ πληθυντικὸν ἐν ἄλλοις σημαίνει ἐν ἄλλοις τόποις ἢ χωρίοις (Ἴδε Ὀφμαννὸν *Eiundzw. und zweiundzw. Buch der Ilias* σελ. 162 καὶ Δινδόρφιον *Σχολ. Ἰλ. Τόμ. Α'*, σελ. ΙΧ).

Σχολ. Σοφοκλ. Τόμ. Α', σελ. 313 «ἐν τισιν ὑπόκειται ἀντὶ τοῦ ἀδικῶς ἀεικῶς». σελ. 319 «ἐν τισι κεῖται ἀνάνομος — κεῖται δὲ καὶ ἀνήριθμος» (Πρβ. καὶ Δινδόρφιον *Σχολ. Σοφ. Τόμ. Β'*, σελ. LI).

Σχολ. Θεοκρ. σελ. 217, 11 Ἄρ. «ἐν ἐτέροις δὲ ῥοδάκισσος γράφεται ἐν μέρος λόγου».

Σχολ. Πλάτ. Νόμ. σελ. 888, ε' «ἐν ἄλλῳ δὲ τέχνην». Πρβ. σελ. 885, γ' «ἐν ἄλλῳ βιβλίῳ θεοὺς οὐ θεοὺς».

Εὐκαιρον δ' εἶνε, νομιζόμεν, νὰ ἐλεγχθῇ ἡ γνώμη ἣν ὁ μακαρίτης Οἰκονόμος προητέγκατο ἐν τῷ περὶ Ἑβδομήκοντα συγγράμματι (Τόμ. Β', σελ. 792) περὶ τῆς χρήσεως τοῦ ἐν ἄλλοις σημειούμενος ὅτι κατ' ἄλλω τῶν χειρογράφων εἶνε εἰρημένον· ἔχει δ' οὕτως ὁ λόγος τοῦ Οἰκονόμου· «Ἐπειτα δὲ τούτοις προσετέθη καὶ τὸ τεσσαράκοντα, καὶ τὸ τεσσαρακοστῆ, ὡς δῆλον ἐκ τοῦ παρενθέτου σημειώματος, τοῦ, Ἐν ἄλλοις τεσσαράκοντα γράφεται. Ἄλλὰ τοῦτ' αὐτὸ πάλιν τὸ ἐν ἄλλοις (ἐλλειπτ. χειρογράφοις) δείκνυσιν, ὅτι

ἦσαν καὶ ἄλλα χειρογραφα τοῦ Ἰουστίνου ἔχοντα τεσσαράκοντα τρεῖς, καὶ τεσσαρακοστῆ τρίτη».

Ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γλώσσῃ εἶνε σύνηθες τὸ χειρόγραφον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸ τύποις ἐκδεδωμένον καὶ οὕτως εἶπεῖν τυπόγραφον. Ἄλλὰ παρὰ τοῖς παλαιοῖς, παρ' οἷς ἡ τυπογραφία ἦτο ἀγνωστος, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τοιαύτην ἔννοιαν, μεγάλως δ', ὡς εἰκός, σφάλλεται ἂν τις ἐν ῥήσει παλαίου προσυπακούῃ τὴν προκειμένην λέξιν κατὰ τὴν παρ' ἡμῶν συνήθειαν ἀντὶ τῆς μόνης ἀρμοζούσης ἀντίγραφον ἢ βιβλίον. Τὸ ὄνομα χειρόγραφον, οὐδέτερον κυρίως ἂν τοῦ ἐπιθέτου χειρόγραφος, παρελαμβάνετο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ πρὸς δῆλωσιν τοῦ γεγραμμένου τῇ χειρὶ ἦτοι τῇ ἰδίᾳ χειρὶ, οὗ ἐναντίον νοεῖται τὸ μεταγεγραμμένον ἢ καθ' ὑπαγόρευσιν γεγραμμένον. Ἰκανῶς τὴν δύναμιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ὀνόματος παριστᾷ ὁ Πολυδεύκης λέγων Β', 152 «Ἵπερείδης δὲ ἐν τῷ ὑπὲρ Λυκόφρονος καὶ τὸ ὑπὸ τῶν πολλῶν ὀνομαζόμενον χειρόγραφον χεῖρα ὠνόμασεν εἰπὼν· οὔτε γὰρ τὴν ἑαυτοῦ χεῖρα δυνατόν ἀρνήσασθαι». Φέρεται δὲ καὶ παρὰ Σουῖδα «Χεῖρα· τὸ χειρόγραφον. Ἵπερείδης» (Πρβ. καὶ Βαχμ. Ἄν. Τόμ. Α', σελ. 414, 24). Καὶ ἐν τοῖς Ὀνειροκριτικοῖς τοῦ Ἀρτεμιδώρου ἀναγινώσκειται Α', 42 «χειρογραφα δὲ ὅτι καὶ αὐτὰ χεῖρες λέγονται». Τοῖς δοκίμοις ἦτο ἡ λέξις χειρόγραφον ἢ χειρογραφα ἀγνωστος, εὐρίσκειται δ' ὁμοῦ παρὰ τε τῷ Πολυβίῳ Α', η', 4 «ἐλεγχόμενοι γὰρ κατὰ πρόσωπον ὑπὸ τῶν ἰδίων χειρογράφων καὶ τῶν ὑπουργῶν κτέ.» καὶ παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασσεῖ Ῥωμ. Ἀρχ. σελ. 860 «ὡς εὖρε τὰς ὑπὸ τῶν υἱῶν γραφείσας ταῖς σφραγῖσιν ἑκατέραν γνωρίσας καὶ μετὰ τὸ λύσαι τὰ σημεῖα τοῖς χειρογράφοις».

Σημαίνει δ' ἡ προκειμένη λέξις καὶ τὸ συμβόλαιον, κυρίως δὲ τὴν ἰδίαν χεῖρὶ γεγραμμένην ὁμολογίαν περὶ χρέους ἢ ὀφειλήματος. Ἡσύχ. «Χειρόγραφον· συμβόλαιον, γραμματεῖον». Κύριλλ. Λέξ. «Χειρόγραφον· συμβόλαιον, γραμματεῖον χρέους ὁμολογητικόν». Πλούταρχ. Ἠθικ. σελ. 829, α' «παρὰ πλεονασμῶν οὗτοι τῶν χειρογράφων καὶ συμβολαίων, ὥσπερ πεδῶν, ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα κομίζοντες ἀγγεῖα μεστὰ κτέ.» (Πρβ. Βυττεμβάχιον *Εὐναπ. Τόμ. Β'*, σελ. 143). Ἀρτεμίδωρ. Γ', 40 «δάνειον προαγορεύει καὶ τὴν ἐπὶ χειρογράφῳ λύπην». Τωβίτ Ε', 1 κέξ. «Καὶ ἀποκριθεὶς Τωβίας εἶπεν αὐτῷ — ἀλλὰ πῶς δυνήσομαι λαβεῖν τὸ ἀργύριον, καὶ οὐ γινώσκω αὐτόν; Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον» (Πρβ. καὶ Θ', 5). Λέγεται δὲ καὶ χειρογράφημα, οἷον Φώτ. Βιβλ. σελ. 31, 17 «καὶ περὶ τῶν ἐκδανεισθέντων αὐτῷ χρημάτων ὑπὸ Μαυρικίου καὶ περὶ τοῦ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ χειρογραφήματος». Περὶ τοῦ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Παύλου πρὸς Κολοσσαεῖς Β', 14 «ἐξελείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν» ἴδε Meyer *Krit. exeg. Komm. ü. d. Neue Testam.* Τόμ. Θ', σελ. 328 ἐκδ. δ'.

Η ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΩΝ ΖΩΩΝ

Ἀναδιψῶν τις τὰς σοφὰς συγγραφὰς τῶν πρώτων μυθολόγων καὶ ἀνεχνεύων τὰ χρονικὰ καὶ τὰς παραδόσεις τῶν χρόνων ἐκείνων, θέλει ἀναμφερίστως πεισθῆ, ὅτι ὑπῆρξε χρόνος καθ' ὃν ἅπαντα ἀνεξαιρέτως τὰ ζῶα ἐλάλουν, ἀπὸ τοῦ ἄφρου τοῦ ἐπιγείου παραδείσου μέχρι τῆς ὄνου τοῦ Βαλαάμ.

Ὑπὸ τοιούτων κατεχόμενος σκέψεων, εὐρέθην αἴφνης ἐντὸς πυκνοῦ καὶ σκιεροῦ δάσους. Καταπεπονημένος ἐκ τοῦ καμάτου καὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ καύσωνος, ἐξηπλώθην ἐπὶ δροσερᾶς χλόης ὑπὸ τοὺς πόδας γηραιᾶς δρυός, ἐνθα ὁ ὕπνος δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπικαθήσῃ τῶν βλεφάρων μου. Εἶδον τότε συρρέοντα πανταχόθεν ζῶα παντὸς εἴδους, ἅτινα ἀφ' οὗ κατέλαβον ἕκαστον τὴν οἰκίαν αὐτῶν θέσιν, προελθὼν ὁ ἐλέφας, πρόεδρος δικαιοῦματι ἡλικίας, ἀνέπτυξε διὰ βραχέων τοὺς λόγους τοὺς συναθροίσαντας ἐν συμβουλίῳ τὰ πλάσματα τοῦ θεοῦ.

«Ζῶα, ἀδελφοί μου, εἶπε· συνήλθομεν ἐνταῦθα ὅπως συζητήσωμεν καὶ ἀποφασίσωμεν περὶ τοῦ μεγάλου ζητήματος τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Ὁ ἀπηνέστατος, ὁ ἀφρονέστατος, ὁ μάλιστα πάντων ἡμῶν αἰμοδιψής, ὁ ἄνθρωπος διατείνεται λέγων, ὅτι τὸ πᾶν μεθ' ἡμῶν ἀπόλλυται, ἐνῶ αὐτὸς ἐπιζῆ τοῖς πᾶσιν.

Ἀλέγει ὅτι ἡ ψυχὴ του εἶναι ἄυλος ἐκ φύσεως καὶ μοιραίως ἀθάνατος. Τὸ πιστεύω, διότι ἄλλως θὰ ἦτο μέγα ἀδίκημα ὁ δεσπότης οὗτος τῆς πλάσεως νὰ μὴ δίδῃ λόγον τῶν κακουργιῶν καὶ καταχρήσεών του ἐν ἄλλῃ τινὰ ζωῆν.

Ἐκενοδοξώτατος τῶν συγγραφέων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ὁ Φενελῶν, λέγει ὅτι τὸ ἐνστικτον καθοδηγεῖ τὰ ζῶα, εἶναι δὲ τοῦτο δύναμις μὴ ἐνυπάρχουσα ἐν τῷ ζῴῳ, ἀλλ' ἐν τῇ ὑπερτάτῃ σοφίᾳ ἣτις τὸ διέπει.

«Οὕτω δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀρνούμενος εἰς ἡμᾶς ψυχὴν, ἀναγνωρίζει τὴν ὑπεροχὴν μας παραδεχόμενος ὅτι πάντοτε ὀδηγοῦμεθα ὑπὸ ὑπερτάτης τινὸς σοφίας.

«Εἰρήσθω δ' ἐν παρόδῳ ὅτι οἱ ἄνθρωποι θέλοντες ν' ἀποδώσωσιν ἐνδοξάν τι ἐπιθετον εἰς τὸν Φενελῶνα, ἀπεκάλεσαν αὐτὸν *Κύκρον*. Ὄνόματα δὲ ζῴων δίδουσι πάντοτε εἰς τοὺς διακρινομένους μεταξὺ αὐτῶν. Οὕτως ὠνόμασαν τὸν Βουσουέτον *ἀετόν*, τὸν *Ῥιχάρδον* *Λεοντόκαρδον*. Ὁμιλοῦντες περὶ ἀγνῆς καὶ ἀσπίλου παρθένου λέγουσιν «ἀθῶα ὡς ἡ περιστέρα». Συνελόντι δ' εἰπεῖν ἐξ ἡμῶν πάντοτε λαμβάνουσι τὰ κάλλιστα τῶν παραδειγμάτων.

»Ἴνα δὲ μὴ περιτολογοῦντες ἀπομακρυνόμεθα τοῦ θέματος τῆς συγε-

λεύσεώς μας, ἂς ἐκθέσῃ καθαρῶς καὶ σαφῶς, ὅστις πιστεύει εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς, τοὺς λόγους οἵτινες τὸν πείθουσιν εἰς τοῦτο.

Μέλισσα. Ἡμεῖς μόναι ἀποτελοῦμεν ὅλην κοινωσίαν. Ἡ ἐργάτις μέλισσα εἶναι ὁ λαός, ἡ ζωσα αὕτη δύναμις τοῦ ἔθνους. Ἐχομεν βασιλίссαν ἣτις μόνον πρὸς ὠτοκίαν χρησιμεύει· τὴν περιποιούμεθα προσηκόντως· γνωρίζει καὶ ἐκτελεῖ τὰ καθήκοντά της· οὐδέποτε συνομολογεῖ δάνεια· δι' οὐδένα δὲ λόγον ἀποπνίγεται. Ἀπὸ πρώτας μέχρι ἐσπέρας τὸ πᾶν ἐργάζεται περὶ τὴν κυψέλην. Ἐκατοντάδες ἐργατίδων εἰσέρχονται φέρουσαι λείαν, ἄλλαι δὲ τόσαι ἐξέρχονται πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Φρουροὶ ἐξετάζουσι πᾶσαν εἰσερχομένην, ὀλίγον δ' ἀπωτέρω φύλακες ἀπομακρύνουσι πᾶν τὸ παρακαλῶν τὴν κυκλοφορίαν. Γνωρίζομεν νὰ οἰκοδομῶμεν εἴμεθα οἰκονόμοι καὶ προβλεπτικαί. Καὶ ἐπειδὴ ἔπρεπε τὸ πᾶν νὰ σὰς εἶπω, μάθετε ὅτι ἔχομεν καὶ ἡμεῖς τὰς μονομαχίας μας καὶ τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἐν τούτοις ὑπερέχωμεν τῶν ἀνθρώπων, διότι ὁσάκις ὑπάρχει ἐπαύξεισι κατοίκων εἰς τινὰς τῶν πόλεων μας, σῶμα ἡμῶν ἀπέρχεται ὅπως ἰδρύσῃ ἀποικίαν θαλαρᾶν. . . .

Μύρμηξ. Εἰς τὰς ἀπαραμίλλους δημοκρατίας μας ἕκαστος ἔχει ὠρισμένα καθήκοντα τὰ ὁποῖα τῷ ὑπαγορεύει τὸ αἶσθημα καὶ οὐχὶ ἡ βία. Πρὸς πάντας τοὺς πολίτας ἐμπιστευθεῖσα ἡ ἐξουσία ἐνεργεῖ ὑπὲρ ὅλων ἐξ ἴσου. Τί εἶναι ἐν συγκρίσει τῆς σμικρότητος τῶν ἐργατῶν μας τὰ μέγαρα τῶν ἀνθρώπων παραβαλλόμενα πρὸς τὰς κατοικίας μας; Ἀΐθουσαι καὶ δωμάτια διατεθειμένα κατὰ πατώματα, λαβύρινθος πανταχόθεν ἐσκαμμένος, πρόδρομοι καὶ προαύλια ὑποβασταζόμενα ὑπὸ κίονων. Δὲν εἶναι γελοῖον; Ὁ ἄνθρωπος ἐχρειάσθη ἐξακισχίλια ἔτη ἵνα εὕρῃ τὴν τέχνην τοῦ οἰκοδομεῖν. Ἐχομεν τροφούς, αἵτινες φροντίζουν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν τέκνων μας. Ὅταν κίνδυνός τις ἐπαπειλῇ τὴν φωλεάν μας, ἀπερχόμεθα ἀποκομιζόμενοι τὰ ὠά μας, τὰς νύμφας μας, τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς γέροντας.

Ψιττακός. Εἶμαι διδάκτωρ τῆς νομικῆς· οὐδέποτε δικομαχῶ διότι ἡ δικαιοσύνη παρ' ἡμῖν ἀποδίδεται μόνῃ· τοῦ ἡλίου μόνον ἔχει ἀνάγκη ὅπως φωτισθῇ.

Ἀηθῶν. Ἦκουσα ὅτι οἱ ἄνθρωποι πληρόνουσιν ἕως διακοσίας χιλιάδας φράγκων τοὺς ἄδοντας ὡς ἐμέ.

Κόραξ. Οἱ ἱερεῖς ἀκολουθοῦσι τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων μέχρι τῆς τελευταίας κατοικίας. Εἶμαι ὁ ἱπτάμενος κλῆρος, καθαρῶς τὰς πεδιάδας καὶ χρησιμεύω ἕνα ὡς τάφος, ὡς τυμβωρύχος καὶ ὡς ψάλτης τῶν νεκρῶν.

Χελιδών. Διηγοῦνται τὰ ταξίδια τοῦ Κούκ, τοῦ Χριστοφόρου Κολόμβου, τοῦ Λιβιγκστῶνος, εἰς Αὐστραλίαν, Ἀφρικὴν καὶ Ἀμερικὴν. Οὐδεὶς ὅμως αὐτῶν ἐταξίδευσεν ὡς ἐγώ, οὐδ' εἶδε τὰ πράγματα ἐκ τοσοῦτου ὕψους ὡς ἐγώ.

Πιθήκος. Ὁ ἄνθρωπος μᾶς ἀποκαλεῖ πιθήκος ἡμεῖς δὲ τὸν ἀποκαλοῦμεν ἄνθρωπον, ἰδοὺ ποῦ ἔγκειται πᾶσα ἡ διαφορά. Ὁ Θεὸς μας ἔπλασεν

ὁμοίους. Ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι εἰδεχθέστεροι τῶν πιθήκων, ὡσαύτως δὲ καὶ πίθηκοι εἰδεχθέστεροι τῶν ἀνθρώπων. Τί τὸ παράξενον; Τὸ τριχωτὸν μόνον δέρμα τοῦ λείπει ὅπως εἶναι καθ' ὅλα ὅμοιος ἡμῶν. Ἦναγκασμένος νὰ ὑπερникῆ τὴν ἔλλειψίν του ταύτην ἐφεῦρε τὰ ἐνδύματα, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα τὸν καθιστᾷ γελοιωδέστατον. Δὲν ἔχει οὔτε τὴν εὐκνησίαν οὔτε τὴν δεξιότητά μας. Πᾶν ὅ,τι κατασκευάζομεν ἄνευ ἐργασίας αὐτὸς μόνον δι' αὐτῶν καὶ τῶν μηχανισμῶν του κατορθοῖ. Εὐχαριστούμεθα εἰς τὸν ἀνετον βίον, εἰς τὸν καθαρὸν ἀέρα, εἰς τὴν ἐλευθερίαν. Οἱ ἄνθρωποι ἐπισωρευθέντες ἐντὸς τῶν πόλεων, ἔθνα ὃ μὲν ἀπὸ εἶναι διεφθαρμένοι, ὃ δὲ χῶρος περιορισμένος. Ὁ ἄνθρωπος ἐφεῦρεν ἤλους τινὰς ἐξ ὧν παρήγαγε γλώσσα. Ἡ γλώσσα δὲ αὕτη δὲν εἶναι πάντοτε ἡ αὐτή. Ἐξ ἐναντίας ἡμεῖς ἔχομεν τὸ ἐνιαῖον τῆς ἐκφράσεως, ὅπου δὲ συναντώμεθα εὐκόλος εἶναι πᾶσα ἡμῶν συνάντησις. Ἐλησμώνησα ν' ἀναφέρω ὅτι ὑπάρχει καὶ μικρά τις διαφορὰ μεταξύ ἡμῶν. Εἶναι δηλαδὴ ὑψηλότερος τὸ ἀνάστημα καὶ ἰσχύος ἀνωτέρως τῆς ἰδικῆς μας. Ἡ ὀνομασία ζῶα, τὴν ὁποίαν παρεδέχθημεν εἶναι ἡ μόνη ἣτις μᾶς σώζει τοῦ δεσποτισμοῦ του. Οἱ πίθηκοι δὲν λαλοῦσι καὶ τοῦτο ἵνα ἀποφεύγῃ τὴν ἐργασίαν. Θεωρῶ ἄσκοπον πᾶσαν περαιτέρω συζήτησιν. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἔχει ψυχὴν ἔχει βεβαίως καὶ ὁ πίθηκος.

Κάστωρ. Δὲν εἴμεθα ἐχθροὶ τῆς κοινωνίας. Τὰ χωρία μας ἐναργῶς μαρτυροῦσι περὶ τοῦτο. Συνερχόμεθα περὶ τοὺς διακοσίους ἢ τριακοσίους καὶ σχηματίζομεν χωρίον. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν καταλλήλου θέσεως ἀρχόμεθα τοῦ ἔργου. Προτιμῶμεν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰς ὄχθας τῶν ποταμῶν, τὰς λίμνας καὶ τὰ βυθία, ἵνα δ' ἀποφεύγωμεν τὰ ἐκ τῆς πλημμύρας δεινὰ, ἀνεγείρομεν στερεὰ προχώματα δυνάμενα εὐκόλως ν' ἀντιστῶσι κατὰ πάσης τοῦ ὕδατος ὀρμῆς. Πρὸς τοῦτο λαμβάνομεν μεγάλους κλάδους δένδρων, τοὺς ὁποίους τοποθετοῦμεν παραλλήλως τοῦ ρεύματος. Τούτου γενομένου, ἐμπήγομεν πασσάλους εἰς τὴν κοίτην τοῦ ποταμοῦ καὶ ἐφαρμόζομεν αὐτοὺς ἐπὶ τῶν κλάδων οὕτως ὥστε δι' αὐτῶν σχηματίζομεν ἰσχυρότατον καὶ ἀδιάσπαστον σύμπλεγμα. Εὐθὺς ὡς οἱ ξυλουργοὶ παύονται τοῦ ἔργου, ἀρχονται οἱ κτίσται τῆς ἀπερατώσεως αὐτοῦ. Μεταφέρουσι δηλονότι ἱκανὴν ποσότητα λίθων δι' ὧν ἐμφράσσοσι πᾶσαν τυχόν ὀπήν μεταξύ τῶν πασσάλων ὑπάρχουσιν· σκάπτουσι μετέπειτα τὴν γῆν καὶ κωνοποιοῦντες αὐτὴν διὰ τῆς ἰδίας οὐρᾶς, μεταφέρουσιν ἐπὶ τοῦ προχώματος καὶ ἐπιστρωνύουσι τὸ ξύλινον ἔδαφος. Ἐκάστη τότε οἰκογένεια ἐπιδίδεται εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ἰδίας καλύβης. Οἱ οἰκίσκοι, πλησίον πάντοτε τοῦ προχώματος, ὑψοῦνται ἐπὶ πασσάλων, συνίστανται δὲ ἐκ δύο ἢ τριῶν ὀρόφων. Τὸ κάτω μέρος χρησιμεύει ὡς ἀποθήκη. Ἡ καλύβη μας καταλήγει εἰς στέγην σχῆμα ἔχουσαν ὕλου. Οἱ τοῖχοι μετὰ προσοχῆς κτισθέντες καθίστανται ἀδιάβροχοι. Πᾶσα οἰκογένεια ἔχει ἴδιον ἐνδιαίτημα. Ὁμόνοια πλήρης καὶ ἁρμονία ἐπικρατεῖ καθ' ἅπασαν τὴν κοινότητα. Ἡ κλοπὴ, ἡ μοιχεία, ἡ δολοφονία εἶναι πράγματα ἄγνωστα παρ'

ἡμῖν. Ἀφοῦ οἱ Ὀλλανδοὶ ἔχουσι ψυχὴν, πῶς εἶναι δυνατόν οἱ κάστορες νὰ μὴ ἔχωσιν;

Φάλαινα. Περιπλέον τὴν γῆν εἰς τεσσαράκοντα ἑπτὰ ἡμέρας ὁ ἄνθρωπος ὁμολογεῖ ὅτι τῷ χρειάζονται ὄγδοήκοντα. Παρ' ἡμῖν συνοικέσια δὲν ὑπάρχουσιν, ἀμοιβαία συμπάθεια ἐννοεῖ τὰ δύο ζεύγη. Ὅπότεν πλήρης συνεννόησις ὑπάρχει μεταξύ τοῦ θήλεος καὶ τοῦ ἄρρενος, ἀποχωρίζονται τῶν λοιπῶν συντρόφων, καὶ μακρὰν παντὸς βασκάνου ὀφθαλμοῦ ἑορτάζουσι τοὺς γάμους αὐτῶν. Ἡ φάλαινα μήτηρ δύναται νὰ δώσῃ μαθήματα τῆς μητρικῆς στοργῆς εἰς τὰς ἀρίστας τῶν μητέρων τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Λαμβάνει ἐνίοτε θανάσιμον πληγὴν, ὅπως σώσῃ τὸ τέκνον τῆς προσβαλλόμενον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων.

Λέων. Ὁ ἄνθρωπος τιτλοφορεῖται ἐνίοτε ὁ βασιλεὺς τῶν ζῴων. Ἄλλοτε ὅμως εἰς στιγμὰς εἰλικρινείας, εἰς μόνον τὸν λέοντα ἀποδίδει τὸν τίτλον τοῦτον. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ἦτο ὁ βασιλεὺς τῶν ζῴων, ὁ βασιλεὺς μου θὰ ἦτο λίαν δειλὸς ἐνώπιόν μου, διότι μόλις μὲ βλέπει καὶ ἀμέσως τρέπεται εἰς αἰσχροτάτην φυγὴν. Ἐὰν δὲ πρὸς διασκέδασίν μου εἶνα μόνον μυκηθμὸν ἀφήσω, τρόμος τὸν καταλαμβάνει καθ' ὅλα τὰ μέλη. Κατ' ἐμὴν γνώμην ὁ ἄνθρωπος εἶναι πίθηκος κενοδοξώτερος τῶν ἄλλων διὰ μόνης δὲ τῆς πλεκτάνης καὶ τῆς ἀπάτης κατορθοῖ ν' ἀρχῇ τῶν λοιπῶν ζῴων, τὰ ὁποῖα ἐγὼ θεωρῶ ἀνώτερα αὐτοῦ.

Ἐλέφας. Νομίζω ὅτι ἀρκετὰ ἠκούσαμεν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Ἴνα δὲ μὴ τις ἡμῶν δυσανασχετήσῃ λέγων ὅτι δὲν ἐξητηλήθη καθ' ὅλα τὸ ζήτημα, δίδω ἀκόμη τὸν λόγον εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἔχουσι τι νὰ προσθέσωσι.

Νῆσσα (εἰρωνικῶς). Οἱ ἄνθρωποι προσπαθοῦσι νὰ ἐφεύρωσι τὸν ἐν τῷ αἰθερί πλοῦν. Ἡμεῖς τὸν εὐρομεν.

Πρόβατον. Ὅταν ἔχη ἀνάγκην συμβόλου ἀθωότητος, οὐδέποτε μεταχειρίζεται παρθένον ἀλλ' ἡμᾶς.

Ἄετός. Ὅμιλεῖ περὶ τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ὁποῖον μακρόθεν μόνον βλέπει, ἐν ᾧ ἐγὼ ζῶ ἐν αὐτῷ.

Κόραξ. ἔχει ἱατροὺς καὶ φαρμακοποιούς, ὁ μέσος δὲ ὄρος τῆς ζωῆς του εἶναι τριάνκοντα ἐξ ἔτη. Ζῶ ἑκάτον καὶ ἐπέκεινα, οὐδέποτε δὲ προστρέχω εἰς φάρμακα.

Ἐμεταξοσκόληξ. Δι' ἐμοῦ αἱ γυναῖκες ἐνδύονται τόσον πλουσίως.

Τὸ μαργαριτοφόρον ὄστρακον. Συγγνώμην! μετ' ἐμὲ, παρακαλῶ.

Ἐλέφας. Ἡ συνεδρίασις ἔληξεν. Ὁ ἄνθρωπος ἄνευ τῶν ἄλλων ζῴων δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ, ἐνᾷ πάντα τὰ ζῶα δύνανται νὰ ὑπάρξωσι καὶ ἄνευ αὐτοῦ. Οἱ πάντες ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ἐπλάσθημεν, δὲν ἐννοῶ δὲ διατὶ τὸ πνεῦμά μας νὰ μὴ ἐπιζῆ ὡς ἡ ψυχὴ τοῦ σώματός του. Ἴνα κολάσῃ τὴν ὀμότητά του ὁ ἄνθρωπος, ἡμᾶς μὲν θέλει νὰ κρατήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης ἐνᾷ αὐτὸς πρὸς τὰ νέφη πετᾷ. Μὴ δυνάμενος νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ὑπεροχὴν του ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου, ἠθέλησε νὰ μεταφέρῃ αὐτὴν

εις ἄλλην τινὰ ζωὴν, τὴν ὁποίαν οὔτε ἡμεῖς οὔτε αὐτὸς ὁ ἴδιος γνωρίζει. Ἄς ἐμπιστευθῶμεν εἰς τὸν Πλάστην μας, ἀδελφοί μου, καὶ ἄς ἀναθέσωμεν εἰς αὐτὸν τὴν ἰδίαν μας ἐκδίκησιν. Καὶ ἐπειδὴ εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀπολέσωμεν τὴν μέλλουσαν ζωὴν, ἄς προσπαθήσωμεν νὰ καταστήσωμεν ὅσον ὀδόν τε εὐχάριστον τὴν παροῦσαν».

Μετὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ προέδρου τὰ ζῶα ἀπεχωρίσθησαν μυριάκις μετ' ἀλλαλαγμῶν ἐπαναλαμβάνοντα: *Κάτω ὁ Φερελῶν.*

(Ἐκ τῆς ἀγγλικῆς)

ΙΩ. Δ. ΜΑΡΙΝΑΚΗΣ.

ΚΑΤΑΔΙΩΓΜΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΡΑΣ ΚΟΜΗΣ ΕΝ ΡΩΣΙΑ *

Ἐν Ῥωσίᾳ ἀπὸ τίνος ἤρξατο διωγμὸς κατὰ τῆς μακρᾶς κόμης τοῦ ἱερατείου καὶ ἐν γένει τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς τῶν ῥώσων ἱερέων. Ἀρκούντως περιέργον εἶνε τὸ κατωτέρω ἀρθροῖδιον τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ κοινοτικοῦ Ἀγγελιοφόρου (Ἰζερειθνο-Ὀπσέστθεννοῦ Βέστνικ) δι' οὗ ζητεῖ ν' ἀποδείξῃ τὸ δυνατὸν τῆς βραχείας κόμης τῶν ἱερέων. «Ὁ ἀπόστολος Παῦλος, λέγει, ἀπαγορεύει εἰς τοὺς ἄνδρας νὰ ἔχωσι μακρὰν κόμην, καθότι ἀτιμᾶζει τὴν γυναῖκα. Κατὰ τὸ διάστημα τῶν πρώτων ἐξ αἰώνων τοῦ Χριστιανισμοῦ ὁ κληρὸς οὐδαμῶς εἶχε μακρὰν κόμην. Οἱ ἅγιοι Πατέρες τῆς ἐκκλησίας τῶν πρώτων αἰώνων μέχρι τοῦδε ἀπεικονίζονται φέροντες οὐχὶ μακρὰν κόμην. Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι συνφθὰ ταῖς διατάξεις τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἀπηγόρευον εἰς τοὺς ἱερεῖς νὰ φέρωσι μακρὰν κόμην καὶ διέταττε αὐτοὺς νὰ κείρωσιν αὐτήν, καὶ δὴ περισσότερον καὶ τῶν λαϊκῶν. Μακρὰν κόμην οὐδ' αὐτοὶ οἱ μοναχοὶ ἔφερον. Ὁ δεῦτερος κανὼν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει δευτέρας Συνόδου, καταδεικνύει ὅτι οἱ μοναχοὶ ἔκειρον τὴν κόμην πλέον καὶ αὐτῶν τῶν λαϊκῶν. Ὁ ΜΒ' κανὼν τῆς Σ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου διατάσσει νὰ ἐκδιώκωσι εἰς τὴν ἐξοχὴν τοὺς μακρὰν τὴν κόμην φέροντας μακρὰν τῆς κοινωρίας τῶν πεπολιτισμένων ἀνθρώπων. Γνωστὸν ὅτι ἡ ἐν Τρούλλῳ Σ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἀπηγόρευσε τὴν χειροτονίαν ἐπίσκοπων λαμβανομένων ἐκ τοῦ λαϊκοῦ κληροῦ, διατάξασα ὅπως χειροτονῶνται ἐπίσκοποι μόνον οἱ ἀνήκοντες εἰς μοναχικὰ τάγματα, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ ἐρημίται οἱ ἔχοντες μακρὰν κόμην, ἀλλ' οἱ μοναχοὶ οἱ ἔχοντες αὐτὴν βραχεῖαν. Μεταγενέστερον ὅτε ἐπίσκοποι ἐχειροτονοῦντο καὶ ἐκ τῶν ἐρημιτῶν τῶν φερόντων μακρὰν κόμην, οἱ τελευταῖοι ταχέως κατέρωθσαν νὰ καταλάβωσιν ἀπάσας σχεδὸν τὰς ἐπισκοπικὰς ἑδρας τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἠνάγκασαν οὐχὶ μόνον τοὺς μοναχοὺς ἀλλὰ καὶ τὸν λαϊκὸν κληρὸν νὰ φέρωσι κόμην μακρὰν. Ὡστε ὁ κληρὸς ἔχει πλήρες δικαίωμα νὰ κείρῃ

* Ὁμοῖον καταδιωγμὸν ἐν Ῥωσίᾳ κατὰ τοῦ γενεῖου τῶν λαϊκῶν ἴδε ἐν Παρνασσῶ τὸμ. Α', σελ. 779.

τὴν κόμην. Οὐχὶ μόνον συγχωροῦσιν αὐτοῖς τοῦτο ἀλλὰ καὶ διατάσσωσιν ὁ Ἀπόστολος Παῦλος καὶ αἱ Σύνοδοι. Ἡ μήπως αἱ ἐντολαὶ τοῦ Ἀποστόλου καὶ οἱ κανόνες τῆς οἰκουμενικῆς Συνόδου δύνανται νὰ ᾄσιν αὐτοῖς μὴ ὑποχρεωτικαί; Πῶς λοιπὸν κηρύσσωσιν ἡμῖν ὅτι ἐν πᾶσι ὀφείλομεν ν' ἀκολουθῶμεν ταῖς γραφαῖς τῶν Ἀποστόλων καὶ τοὺς κανόνας τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων;»

K. A. Π.

Ο ΑΠΕΞΗΡΑΜΕΝΟΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΔΜΟΝΔΟΥ ΑΜΠΟΥ

ΙΔ' *

Ἔρωσ καὶ σπάθη.

(συνέχεια).

Ἄφ' οὗ ἡ μὲν Κλημεντίνα μετὰ τῆς θείας Βιργινίας εἰσηλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν, οἱ δὲ δύο νέοι ἀπέμειναν μόνον ἐν τῇ ὁδῷ, ὁ Λέων χωρὶς νὰ εἴπῃ τίποτε προὔχρησε μέχρι τοῦ πλησίον φανοῦ καὶ ἐκεῖ ἐστάθη, καὶ ἀποταθεὶς πρὸς τὸν Φουγάν εἶπεν εὐτόλμως.

«Ἄ, κύριε συνταγματάρχα, ἄς ἐξηγηθῶμεν τώρα ὅπου εἴμεθα μόνον. Δὲν εἰξεύρω οὐδ' ἐξετάζω διὰ τίνος φίλτρου ἢ μαγείας κατορθόνεις νὰ ἔχῃς ἐπὶ τῆς μνηστῆς μου τόσην ἐξουσίαν, τοῦτο μόνον εἰξεύρω ὅτι τὴν ἀγαπῶ καὶ μ' ἀγαπᾷ πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, καὶ δὲν θὰ ὑποχωρήσω ἐνώπιον οἴου δήποτε κινδύνου διὰ νὰ τὴν διατηρήσω καὶ τὴν ὑπερασπίσω.

— Φίλε μου, ἀπεκρίθη ὁ Φουγάς, ὅσον θέλεις δύνασαι νὰ με περιφρονῇς ἢ χεῖρ μου εἶνε δεσμευμένη ὑπὸ τῆς εὐγνωμοσύνης. Οὐδέποτε θὰ γράψῃ ἡ ἱστορία: ὁ Φουγάς ὑπῆρξεν ἀχάριστος!

— Καὶ περισσότερα ἀχαριστία εἶνε νὰ με σφάζῃς καὶ νὰ σε σφάζω παρὰ νὰ μου κλέψῃς τὴν γυναῖκά μου;

— ὦ, εὐεργέτα μου! μάθε νὰκούης καὶ νὰ συγχωρῇς! Μὴ γένοιτο νὰ στεφανωθῇ τὴν Κλημεντίναν παρὰ τὴν θέλησίν σου καὶ παρὰ τὴν θέλησίν της. Ἐκείνη καὶ σὺ θέλω νὰ μού τὴν δώσετε. Σκέφθητι ὅτι μ' εἶνε προσφιλὴς οὐχὶ ὅπως εἰς σὲ πρὸ τετραετίας, ἀλλὰ σχεδὸν πρὸ ἡμίσεως αἰῶνος. Ἴδὲ ὅτι εἶμαι μόνος ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ὅτι μόνη μου παραμυθία εἶνε τὸ γλυκὺ πρόσωπόν της. Σὺ ὅστις μ' ἔδωκας τὴν ζωὴν, μ' ἀπαγορεύεις νὰ ζήσω εὐτυχῆς; Μ' ἀνέστησες μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ με λυπήσῃς; . . . Τίγρις! λάβε λοι-

* Ἴδε Παρνασσῶ τὸμ. Β' σελ. 549, 643, 712, 797, 886, 958.

πὸν ὀπίσω τὴν ἡμέραν τὴν ὁποῖαν μ' ἔδωκες, ἀφ' οὗ δὲν θέλῃς νὰ τὴν ἀφιερῶς εἰς τὴν ἀξιολάτρευτον Κλημεντίναν!

— Ἄ μὰ τὸ ναί, ἀγαπητέ μου, εἶσαι θαυμάσιος ἄνθρωπος! Ὡς φαίνεται ἡ συνήθεια τῶν κατακτιήσεων διέστρεψεν ἔντελως τὸν νοῦν σου. Ὁ πῖλός μου εἶνε ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου, τὸν ἐπῆρες μόνος σου, ἔστω! Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ μνηστή μου σ' ἐνθυμίζει ἀορίστως πῶς νεάνιδά τινα ἐκ Νανσοῦ, πρέπει ἐγὼ νὰ σοῦ τὴν παραχωρήσω; Ὡς ἐδῶ καὶ μὴ παρέκει!

— Φίλε μου, θὰ σ' ἀποδώσω τὸν πῖλόν σου ἂν μ' ἀγοράσῃς ἄλλον, ἀλλὰ μὴ ἐπιμένῃς νὰ παραιτήσω τὴν Κλημεντίναν. Καὶ εἰξεύρεις τάχα ἐὰν καὶ ἐκείνη θέλῃ;

— Εἶμαι βέβαιος!

— Ἄλλὰ μὲ ἀγαπᾷ.

— Εἶσαι τρελός!

— Τὴν εἶδες πῶς ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας μου.

— Τί σημαίνει; Τὸ ἔκαμεν ἐκ φόβου, ἐκ σεβασμοῦ, ἐκ δεισιδαιμονίας, ἐκ διαβολικῆς συνεργίας, ἀλλ' ὄχι ὁμῶς ἐξ ἔρωτος!

— Ὁ καιρὸς θὰ το δείξῃ. Ἄς παρέλθωσιν ἐξ μῆνες μετὰ τὸν γάμον καὶ ἔπειτα βλέπομεν.

— Ἄλλὰ, ἀνεφώνησεν ὁ Λέων, τίني δικαιώματι ὀρίζεις τὰ πράγματα μόνος σου; Ὑπάρχει ἄλλη Κλημεντίνα, ἡ ἀληθής, ἣτις τὰ πάντα ἐθυσίασεν εἰς σέ. Ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς εἶνε λοιπὸν κωφὸς εἰς τὴν φωνὴν τῆς τιμῆς;

— Περιπαίζεις; ... Ἐγὼ νὰ νυμφευθῶ γράκιαν ἐβδομήκοντα τεσσαράκων ἐτῶν;

— Ὄφείλεις νὰ τὴν νυμφευθῆς ἂν μὴ χάριν αὐτῆς, ἀλλὰ τοῦλάχιστον χάριν τοῦ υἱοῦ σου.

— Ὁ υἱός μου εἶνε παλληκᾶρι τώρα· εἶνε τεσσαράκοντα ἐξ ἐτῶν καὶ δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην τῆς προστασίας μου.

— Ἐχει ἀνάγκην τοῦ ὀνόματός σου.

— Θὰ τον υἱοθετήσω.

— Ἄλλ' ὀνόμος ἀπαγορεύει! σὺ δὲν εἶσαι πεντηκοντούτης, ὁ δὲ υἱός σου δὲν εἶνε δεκαπέντε ἔτη νεώτερός σου, τὸναντίον μάλιστα!

— Λοιπὸν θὰ τον νομιμοποιήσω νυμφευόμενος τὴν νέαν Κλημεντίναν!

— Καὶ πῶς θέλεις νὰναγνωρίσῃ ἡ Κλημεντίνα τέκνον ἔχον ἡλικίαν διπλασίαν τῆς ἡλικίας τῆς;

— Ἄλλὰ τότε δὲν δύναμαι οὐχ ἤττον νὰ τον ἀναγνωρίσω καὶ δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ νυμφευθῶ τὴν γράκιαν! Καὶ ἔπειτα ὄρεξιν ἔχω καὶ ἐγὼ νὰ σκάζω τὸν νοῦν μου διὰ ἓνα υἱόν, ὅστις εἶνε ἴσως ἀποθαμμένος... τί λέγω; ὅστις ἴσως δὲν ἐγεννήθη καὶ καθόλου. Ἀγαπῶ καὶ ἀγαπῶμαι τοῦτο εἶνε τὸ ἀσφαλές καὶ βέβαιον καὶ σὺ θὰ γείνης παράνομός μου!

— Ὅχι δὲ! Ἡ Κλημεντίνα εἶνε ἀνήλιξ καὶ ὁ πατήρ μου εἶνε κηδεμῶν τῆς.

— Ὁ πατήρ σου εἶνε ἔντιμος ἄνθρωπος, καὶ δὲν θὰ φανῆ τόσο χαμηρπῆς ὥστε νὰ μού τὴν ἀρνηθῇ.

— Ἄλλὰ τοῦλάχιστον θὰ σ' ἐρωτήσῃ ποία εἶνε ἡ θέσις σου, ποῖον τὸ ἀξίωμά σου, ποία ἡ περιουσία σου τὴν ὁποῖαν ἔχεις νὰ προσφέρῃς εἰς τὴν κηδεμονουομένην του;

— Θέσις; εἶμαι συνταγματάρχης, ἀξίωμα; συνταγματάρχης, περιουσία; ὁ μισθὸς τοῦ συνταγματάρχου. Καὶ τὰ ἑκατομύρια τῆς Δανσίκης! μὴ τα λησμονῶμεν... Δός μοι τὴν διαθήκην τοῦ καλοῦ ἐκείνου γέροντος μὲ τὴν μελιτζανόχρουν φενάκην, δός μοι καὶ διάφορα ἱστορικὰ βιβλία πολλὰ βιβλία, ὅλα ὅσα πραγματεύονται περὶ τοῦ Ναπολέοντος!

Ὁ νέος Ῥενάλτος ὑπήκουσε περίλυπος εἰς τὸν αὐτοχειροτόνητον κύριον του. Ὡδήγησεν τὸν Φουγᾶν εἰς καλὸν δωμάτιον, τῷ ἔδωκε τὴν διαθήκην τοῦ Μάιζερ καὶ μίαν ὅλην σειρὰν τῆς βιβλιοθήκης καὶ ἀπῆλθεν εὐχόμενος τῷ θανασίμῳ ἐχθρῷ του καλὴν νύκτα. Ἄλλ' ὁ συνταγματάρχης ὀρμήσας κατεφίλησεν αὐτὸν διὰ τῆς βίας καὶ τῷ εἶπεν:

« Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω ὅτι εἰς σέ ὀφείλω τὴν ζωὴν καὶ τὴν Κλημεντίναν. Καλὴ σου νύκτα! εὐγενὲς καὶ γενναῖον τέκνον τῆς πατρίδος μου! Καλὴ σου νύκτα! »

Ὁ Λέων καταβάς εἰς τὸ ἰσόγειον διῆλθε τὸ ἐστιατόριον, ἐν ᾧ ἡ Γοθῶ ἐσπύγγιζε τὰ ποτήρια καὶ ἐταξιδέθει τὰ ἀργυρᾶ σκευῆ, καὶ ἤλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν ἔθλα ἀνέμενον αὐτὸν ὁ πατήρ καὶ ἡ μήτηρ του. Οἱ προσκεκλημένοι πάντες εἶχον ἀποχωρήσει καὶ τὰ κηρία ἦσαν ἐσβεσμένα, μία δὲ μόνη λυχνία ἐφώτιζε τὴν ἐρημίαν τῆς αἰθούσης, καὶ οἱ δύο γύψινοι μανδαρίνοι οἱ ἀκίνητοι ἰστάμενοι ἐν τῇ σκοτεινῇ γωνίᾳ των, ἐφαίνοντο συμμελετῶντες μετ' ἐμβριθείας τὰς ἀπροσδοκῆτους μεταβολὰς τῆς τύχης.

« Ἀ, τί καλὰ μὰς φέρεις; ἠρώτησεν ἡ μήτηρ.

— Τὸν ἄφησα εἰς τὸ δωμάτιόν του τρελώτερον καὶ αὐθαδέστερον παρ' ἄλλοτε. Ἐσκέφθη ὁμῶς κάτι τι.

— Τόσῳ καλλίτερον! εἶπεν ὁ πατήρ, διότι ἡμεῖς δὲν εἰμποροῦμεν πλέον τίποτε νὰ σκεφθῶμεν. Ἡ λύπη μὰς ἀπεμῶρανε. Ἄλλὰ πρόσεχε πρὸ πάντων μὴ λογομαχίας, ἀκούεις; Εἰξεύρεις τί θηρία ἦσαν οἱ στρατιῶται τοῦ Ναπολέοντος.

— Ὡ! δὲν τον φοβοῦμαι! Ἡ Κλημεντίνα μὲ τρομάζει. Μετὰ πόσης εὐφροσύνης καὶ ὑποταγῆς ἤκουε τὰς φλυαρίας τοῦ ἀχρείου!

— Ἄβυσσος ἀνεξιχνίαστος τῆς γυναικὸς ἡ καρδιά! Τέλος πάντων τί σκοπεύεις νὰ κάμῃς;

Ὁ Λέων ἀνέπτυξε διὰ μακρῶν τί ἐσκέφθη καθ' ὁδὸν συνδιαλεγόμενος μετὰ τοῦ Φουγᾶ.

« Τὸ μάλιστα κατεπεῖγον εἶνε, εἶπε, νὰ λυτρώσωμεν τὴν Κλημεντίναν ἀπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ συνταγματάρχου. Ἄς φύγῃ ἐκεῖνος αὔριον, νὰ εἰδῇ

εις τὸν νοῦν της καὶ ἐκεῖνη, καὶ μεθαύριον γίνονται οἱ γάμοι. Τοῦτου γενόμενου ἀναδέχομαι ἐγὼ τὰ λοιπά.

— Ἀλλὰ πῶς νὰπομακρύνωμεν τὸν λυσσαλέον τοῦτον ἄνθρωπον;

— Ἐνα μόνον τρόπον βλέπω, ὅστις ὅμως εἶνε καὶ σχεδὸν ὁ ἀσφαλέστατος, τουτέστι νὰ καλλιεργήσωμεν τὸ πάθος τὸ ὁποῖον τὸν κυριεύει. Οἱ τοιοῦτοι ἄνθρωποι φαντάζονται ἐνίοτε ὅτι ἀγαπῶσιν, ἀλλὰ κατὰ βῆθος μόνον τὴν πυρίτιδα ἀγαπῶσι. Πρόκειται λοιπὸν νὰ στρέψωμεν τὴν προσοχὴν καὶ τὸν νοῦν τοῦ Φουγᾶ εἰς τὰ πολεμικά. Καὶ καλὴ προοπτασκευὴ εἰς τοῦτο θὰ εἶνε τὸ γεῦμα τὸ ὁποῖον θὰ τῷ προσφέρῃ αὖριον ὁ συνταγματάρχης τοῦ 23ου συντάγματος. Σήμερον τῷ ὑπέδειξα ὅτι πρέπει πρὸ πάντων νὰ παιτήσῃ τὸν βαθμὸν του καὶ τὰς ἐπωμίδας του καὶ ἔπεσεν εἰς τὴν παγίδα. Κατ' αὐτὰς λοιπὸν ἀπέρχεται εἰς Πικρισίους καὶ ἐκεῖ ἴσως εὖρη τί ποτε φαύλους παλαιούς γνωρίμους μου. Ὅπως δὴποτε θὰ καταταχθῇ πάλιν εἰς τὸν στρατόν, ὁ νοῦς του θὰ πέσῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν καὶ θὰ λησμονήσῃ τὴν Κλημεντιάν, τὴν ὁποίαν ἐγὼ θὰ ἔχω ἐξητφαλισμένην. Ἡμεῖς πρέπει νὰ τῷ δώσωμεν τὰ μέσα νὰ φύγῃ ἀπ' ἐδῶ. Ἀλλὰ πᾶσα οἷα δὴποτε χρηματικὴ Οὐσία εἶνε μηδὲν πρὸς τὴν εὐτυχίαν μου ἢν θέλω νὰ διασώσω.»

Ἡ κυρία Ῥενάλτου κατ' ὃ γυνὴ τῆς τάξεως δὲν ἐπεδοκίμαζε τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ υἱοῦ της.

«Ὁ συνταγματάρχης εἶνε ἀχάριστος, ἔλεγε. Εἶνε καὶ πολὺ του ὅτι τὸν ἀνεστήσαμεν, ἀς κάμῃ καλὰ ἐκεῖνος πλέον.»

— Ὅχι, ὑπέλαβεν ὁ πατήρ. Δὲν ἔχομεν δικαίωμα νὰ τον ἀποπέμψωμεν ὀλόγυμον. Ἀφ' οὗ τὸν εὐηργετήσαμεν εἴμεθα ἠναγκασμένοι καὶ νὰ φροντίσωμεν περὶ αὐτοῦ.»

Ἡ συνδικάστεις αὕτη διακρίεσασα πέντε ὄλα τέταρτα τῆς ὥρας, διεκόπη αἴφνης ὑπὸ φοβεροῦ τινος κρότου, ὡς ἐὰν ἡ οἰκία ὄλη κατεκρημνίζετο.

«Ἐκεῖνος εἶνε πάλιν! ἀνεφώνησεν ὁ Λέων. Ἀνυμφιβόλως τὸν ἔπιασε τὸ δαιμόνιό του!»

Καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῶν γονέων του ἔδραμεν ἔξω τῆς αἰθούσης καὶ ἀνέβη τὰς βαθμίδας τῆς κλίμακος ἀνὰ τέσσαρας. Παρὰ τὸν οὐδὸν τοῦ δωματίου ἔκαιε κηρίον, ὅπερ λαβὼν ὁ Λέων ἀπώθησε τὴν ἡμιάνοικτον θύραν καὶ εἰσώρησεν εἰς τὸ δωμάτιον.

Νὰ το ὁμολογήσωμεν; Ἡ ἐλπίς καὶ ἡ χρεὰ ἐλάλουν εἰς αὐτὸν μάλλον ἢ ὁ φόβος. Ἐνόμιζε δὲ ὅτι ἀπηλλάγη πλέον τοῦ συνταγματάρχου διὰ παντός. Ἀλλὰ τὸ θέαμα ὅπερ παρέστη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἀπέτρεψεν αἰφνιδίως τὴν φορὰν τῶν σκέψεών του, καὶ ὁ ἀπαρηγόρητος οὗτος ἐρωτόληπτος ἤρξατο γελῶν ὡς παράφρων διότι ἤκουσε πάταγον λακτισμάτων, γρονθοκοπημάτων καὶ βραχισμάτων καὶ εἶδεν ἀμορφὸν τινα ὄγκον κατακυλιόμενον ἐν τῷ δωματίῳ κατὰ γῆς μετὰ σπασμωδικῶν κινήσεων ἀπεγνωσμένης πάλης. Παρευθὺς δὲ ὁ Φουγᾶς φωτισθεὶς ὑπὸ τοῦ ὑπερύθρου φωτὸς τοῦ κηρίου παρετήρησεν

ὅτι ἐπάλαμε μετὰ τῆς γηραιᾶς Γοθῶς ὡς ὁ Ἰακώβ μετὰ τοῦ ἀγγέλου, καὶ κατησχυμένος καὶ οἰκτρός ἐχώθη ταχέως εἰς τὴν κλίνην του.

Ἰδοὺ δὲ τί συνέβη. Ὁ συνταγματάρχης ἀναγινώσκων τὴν ἱστορίαν τοῦ Ναπολέοντος ἀπεκοιμήθη στηρίξας τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τοῦ βιβλίου χωρὶς νὰ σβέσῃ τὸ φῶς. Ἡ δὲ Γοθῶ ἀποπερατώσασα τὴν ἐργασίαν της εἶδεν ὅτι ἔφεγγε τὸ δωμάτιον τοῦ συνταγματάρχου καὶ ἐνθυμηθεῖσα τὸν Μπατίσταν της ἀνέβη εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Φουγᾶ νὰ τον ἐρωτήσῃ περὶ τοῦ καλοῦ της. Καὶ ἔκρουσε τὴν θύραν ἐπανειλημμένως πρῶτον μὲν ἐλαφρῶς, ἔπειτα δὲ ἰσχυρότερον. Ἐκ τῆς σιωπῆς δὲ τοῦ συνταγματάρχου καὶ τοῦ ἀνημμένου κηρίου ὑπόπτυσεν ἡ θεράπαινα κίνδυνόν τινα, διότι τὸ πῦρ ἠδύνατο κάλλιστα νὰ μεταδοθῇ εἰς τὰ παραπετάσματα καὶ ἐκεῖθεν εἰς ὄλην τὴν οἰκίαν. Ἀπέθηκε λοιπὸν κατὰ γῆς τὸ φῶς της, καὶ ἀνοίξασα τὴν θύραν εἰσέδυσεν ἀκροποδητικῶς καὶ ἔσβεσε τὸ κηρίον τοῦ συνταγματάρχου. Οὗτος δὲ, εἴτε ἐπειδὴ ἠσθάνθη σκιὰν διελθοῦσαν πρὸ τῶν κεκλεισμένων ὀφθαλμῶν του, εἴτε ἐπειδὴ ἡ Γοθῶ ὡς ἦτο παχεῖα καὶ ἄξεστος παρεπάτησε καὶ τούτου ἕνεκα ἔτριξε τὸ ἔδαφος, ἀφυπνίσθη αἴφνης καὶ ἀκούσας τὸν θροῦν γυναικείας ἐσθῆτος ὠνειροπόλησε τίς οἶδεν ὁποῖόν τι συμβᾶν ἐξ ἐκείνων ἄτινα ἐνεψύχουν τὸν στρατιωτικὸν βίον ἐπὶ Βοναπάρτου, ἐξέττεινε τοὺς βραχίονας καὶ ψηλαφῶν ἐκάλει τὴν Κλημεντιάν! Ἡ Γοθῶ συλληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Φουγᾶ ἀπὸ τῆς κόμης καὶ τοῦ στήθους, ἀπεκρίθη διὰ βραχίονατος τοσοῦτον ἀρρενωποῦ, ὥστε ὁ ἐχθρὸς ἐνόμισεν ὅτι προσεβλήθη ὑπὸ ἀνδρός. Ἀμυνόμενοι δὲ κατὰ μικρὸν κατῶρθωσαν μετ' οὐ πολὺ νὰ συμπλακῶσι καὶ τέλος κατεκυλίσθησαν ἀμφοτέρω εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ δωματίου.

Τίς τῶν δύο ἠρρυθρίασεν ὑπὸ αἰσχύνης; Βεβαίως ὁ κύρ Φουγᾶς. Καὶ ἡ μὲν Γοθῶ ἀπῆλθεν εἰς τὸν θάλαμόν της νὰ κοιμηθῇ, ἡ δὲ οἰκογένεια Ῥενάλτου ἐλάλησεν εἰς τὸν συνταγματάρχην μετὰ τοσαύτης πειθοῦς, ὥστε οὗτος ὑπεσχέθη νὰπέλῃ τὴν ἐπιούσαν, λαμβάνων ὡς δάνειον τὸ προσφερόμενον αὐτῷ ἀργύριον. Ὡμοσε δὲ ὅτι δὲν θὰ ἐπανέλθῃ ἐὰν μὴ πρῶτον ἀναλάβῃ τὰς ἐπωμίδας του καὶ ἀποταμιεύσῃ τὴν ἐκ Δανσίκης κληρονομίαν.

«Καὶ τότε πλέον, εἶπε, θὰ νυμφευθῶ τὴν Κλημεντιάν.»

Ἦτο περιττὸν νὰ συζητήσῃσι τὴν προκατάληψιν ταύτην τοῦ συνταγματάρχου. Διὰ τοῦτο οὐδὲν εἰπόντες ἀπῆλθον ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια καὶ μετ' οὐ πολὺ τὴν οἰκίαν Ῥενάλτου κατέλαβεν ὕπνος βαθύτατος. Καὶ οἱ μὲν οἰκοδεσπότηαι ἅμα κατακλιθέντες ἀπεκοιμήθησαν, διότι τρεῖς ὄλας νύκτας διενυκτέρευσαν, ὁ δὲ Φουγᾶς καὶ ἡ Γοθῶ διότι τὰ σώματά των ἦσαν ἐλεεινὰ ἕνεκα τῶν νυκτερινῶν λακτισμάτων καὶ τῶν γρονθοκοπημάτων, ὁ δὲ ὑπῆρθε διότι ἔπει πάντων τῶν ποτηρίων τὰ ὑπολείμματα.

Τὴν ἐπιούσαν ὁ συνταγματάρχης Ῥολλῶν ἐλθὼν ἠρώτησεν ἐὰν ὁ Φουγᾶς ἠδύνατο νὰ προγευματίσῃ παρ' αὐτῷ, δὲν ἤλπιζε δὲ ὅτι θὰ τον εὖρη καλῶς ἔχοντα μετὰ τὰ χθεσινὰ. Ἀλλὰ ὁ τῆς χθὲς παράφρων ἦτο σήμερον φρονι-

μύτατος και ευθυμώτατος. Κατεγίνετο δὲ ξυρῶν τὸ γένειον διὰ τῶν ξυραφίων τοῦ Λέοντος καὶ τερετίζων παμπάλαιόν τι ἀσμάτιον. Προσηνέχθη δὲ ἀξιόλογα πρὸς τοὺς ξενίζοντας αὐτὸν καὶ εἶπεν εἰς τὴν Γοθῶ ὅτι θά τη κληροδοτήσῃ ποσὸν τι ἐκ τῆς κληρονομίας τοῦ Μάξιερ.

Ἄμ' ἀπελθόντος τοῦ Φουγᾶ εἰς τὸ πρόγευμα, ὁ Λέων ἔδραμεν εἰς τῆς μνηστῆς του καὶ εἶπε :

«Τὰ πράγματα βαίνουνσι κατ' εὐχὴν. Ὁ συνταγματάρχης ἦλθε κάπως ἀπὸ χώρα, καὶ ὑπεσχέθη σήμερον εὐθὺς νάπέλθῃ εἰς Παρισίους, ὥστε γίνεται ὁ γάμος αὔριον».

Ἡ γηραιὰ παρθένος, ἡ Βιργινία Σαμπούκκου ὑπερεπήνεσε τὸ σχέδιον τοῦ Λέοντος, οὐ μόνον διότι πάντα τὰ τοῦ γάμου ἦσαν ἤδη παρασκευασμένα μετὰ πολλῆς λαμπρότητος, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ ἀναβολὴ τοῦ γάμου ἰδίως θά ἐγίνετο ὁ γέλως τῆς πόλεως ὅλης. Καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ ὁ γάμος ἐγένετο γνωστός εἰς τὴν δημορχίαν, τὰ προσκλητήρια διενεμήθησαν καὶ ὁ ἐνοριακὸς ναὸς τῆς Παναγίας παρηγγέλθη νά παρασκευασθῇ εἰς τὴν τελετήν. Ἡ δὲ ἀναστολὴ τῶν παρασκευῶν χάριν ἀνθρώπου παράφρονος, θά ἦτο προσβολὴ μεγάλῃ κατὰ παντὸς θείου τε καὶ ἀνθρωπίνου.

Ἡ Κλημεντίνα ἀπεκρίθη δακρύουσα, ὅτι ναὶ μὲν ἄνευ τοῦ Λέοντος οὐδὲως δύναται νά εἶνε εὐτυχής, ἀλλ' ὅμως προετίμα, ἔλεγε, τὸν θάνατον μᾶλλον ἢ νά δώσῃ τὴν χεῖρά της ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ κυρίου Φουγᾶ. Ὑπέσχετο δὲ ὅτι θά τον καθικετεύσῃ γονυκλινῆς ἵνα τον πείσῃ νά δώσῃ τὴν ποθητὴν ἄδειαν.

«Καὶ ἐὰν εἶπῃ ὄχι! ὅπερ καὶ πιθανώτατον;

— Ὅχι τον παρακαλέσω, ἕως ὅτου τὸν καταπέισω νά εἶπῃ τὸ ναί.»

Πάντες δ' ὁμοθυμῶς συνελθόντες τὴν ἔλεγον παράφρονα, καὶ ἡ θεία της καὶ ὁ Λέων καὶ ὁ κύριος καὶ ἡ κυρία Πενάλτου, καὶ ὁ ἱατρὸς Μαρτοῦ καὶ ὁ συμβολαιογράφος Βονιβέτος καὶ πάντες οἱ τῶν δύο οἰκογενειῶν φίλοι. Καὶ πῶς εἶχε καταπεισθῆ, ὅτε ὁ ἀρχιτέκτων Ἰδρέτης εἰσώρμησεν εἰς τὴν αἴθουσαν ἀναφωτῶν.

Ἄμᾶθετε τὰ νέα! Αὔριον μονομαχεῖ ὁ Φουγᾶς καὶ ὁ Μαρνέ».

Ἡ νεᾶνις ἄμ' ἀκούσασα τὴν θλιβερὰν ἀγγελίαν κατέπεσεν ὡς κεραυνό-πληκτος εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Λέοντος.

«Ὁ Θεὸς μὲ τιμωρεῖ! ἀνεφώνησε. Τὰ βλέπετε; ἐπιμένετε ἀκόμη βιάζοντές με νά σας ὑπακούσω; Ὅχι με σύρετε λοιπὸν εἰς τὸν ναὸν παρὰ τὴν θέλησίν του, καθ' ἣν ὥραν ἐκεῖνος θά κινδυνεύῃ τὴν ζωὴν του;»

Οὐδεὶς ἐτόλμησε νάποκριθῇ τί ποτε βλέπων αὐτὴν ἐν οὕτως ἐλεεινῇ καταστάσει. Ἄλλ' ὁ Λέων ἠύχθη εἰλικρινῶς ὑπὲρ τῆς νίκης τοῦ συνταγματάρχου τῶν θωρακοφόρων. Καὶ ναὶ μὲν εἶχεν ἄδικον, τὸ παραδέχομαι, ἀλλὰ τίς ἐραστής θά εἶνέ ποτε τοσοῦτον ἐνάρετος ὥστε νά βάλῃ κατ' αὐτοῦ λίθον;

Ἰδωμεν γῦν πῶς ὁ καλὸς Φουγᾶς μετεχειρίσθη τὴν ἡμέραν του.

Τὴν 10 π.μ. ἐλθόντες ἐν στολῇ οἱ δύο νεώτατοι λοχαγοὶ τοῦ 23ου συντάγματος παρέλαβον αὐτὸν καὶ τον συνώδευσαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ συνταγματάρχου Ῥολλών, ὅστις μετὰ τοῦ ἀντισυνταγματάρχου, τοῦ ταγματάρχου, τῶν τριῶν διοικητῶν τῶν ταγμάτων, τοῦ ἱατροῦ καὶ δέκα ἢ δώδεκα ἀξιωματικῶν, ἀνέμενε κατὰ τὰ πρόθυρα τῆς οἰκίας ἐν ὑπαίθρῳ τὴν ἀφίξιν τοῦ ἐνδόξου ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος. Ἡ σημαία ἴστατο ὀρθία ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς περιστοιχισμένη ὑπὸ τοῦ σημαιοφόρου καὶ ἀποσπάσματος ὑπαξιωματικῶν ἐξεπίτηδες ἐκλεχθέντων. Ἐν τῷ ἄκρῳ δὲ τῆς εἰκόνας ταύτης ἦτο ἡ μουσικὴ τοῦ συντάγματος παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ κήπου. Ὅκτῳ δὲ τρόπαια ἐξ ὄπλων τὴν πρῶταν ἐκείνην παρασκευασθέντα ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν τοῦ συντάγματος, κατεκόσμουσαν τοὺς τοίχους καὶ τὰς κιγκλίδας. Λόχος δὲ γρεναδιέρων «παρὰ πόδα» ἐχόντων τὰ ὅπλα ἦτο παρατεταγμένος καὶ περιέμενε.

Εἰσερχομένου τοῦ Φουγᾶ ἡ μουσικὴ ἐπικαίανισε τὸν περίφημον τῆς εἰς Συρίαν ἀναχωρήσεως θούριον, οἱ γρεναδιέροι «ἐπαρουσίασαν» ὅπλα, τὰ τύμπανα ἔκρουσαν τὸ ἐμβατήριον, ὑπαξιωματικοὶ τε καὶ στρατιῶται ἀνεφώνησαν «Ζήτω ὁ συνταγματάρχης Φουγᾶς!» καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ προσήλθον ἐν σώματι ὑποδεξόμενοι τὸν παλαιὸν τοῦ συντάγματός των. Ταῦτα δὲ πάντα δὲν ἦσαν μὲν πολὺ σύμφωνα πρὸς τὴν στρατιωτικὴν τάξιν καὶ πειθαρχίαν, ἀλλ' ὀφείλομεν νά συγχωρήσωμεν καὶ τινὰς παρατυπίαις εἰς ἀνδρείους στρατιώτας ἀνευρίσκοντας ἓνα τῶν προγόνων των. Ἐγένετο καὶ ἐνταῦθα τρόπον τινὰ ἀσωτεία δόξης.

Ὁ ἦρωας τῆς πανηγύρεως ἔσφιγξε τὴν δεξιὰν τοῦ συνταγματάρχου καὶ τῶν ἀξιωματικῶν μετὰ πλείστης ὄσης προθυμίας ὡς ἐὰν ἐπανέβλεπεν ἀρχαίους συναδέλφους. Ἐχαιρέτισε φιλοφρόνως τοὺς ὑπαξιωματικούς καὶ τοὺς στρατιώτας, ἐλθὼν δὲ πλησίον τῆς σημαίας ἔκλινε τὸ γόνυ καὶ ἀνεγερθεὶς ἔπειτα μετὰ μεγαλοπρεπείας ἔλαβε τὸ δόρυ αὐτῆς καὶ στραφεὶς πρὸς τοὺς περιστάτας εἶπε·

«Φίλοι, ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς σημαίας ἐπανευρίσκει σήμερον τὴν οἰκογενεϊάν του στρατιώτης τῆς Γαλλίας μετὰ ἐξ καὶ τεσσαράκοντα ἐτῶν ἐξορίας. Χαῖρε, ὦ ἐνδοξὸν σύμβολον τῆς Πατρίδος, παλαιὰ σύντροφος τῶν ἀνδραγαθῶν μας, ἡρωϊκῶν τῶν δυστυχῶν μας στήριγμα! Ὁ αἰετὸς σου ἀκτινοβολῶν ὑπερίπτατο τοσοῦτον χρόνον ὑπεράνω τῆς κατεπτομένης καὶ τρεμούσης Εὐρώπης! Ὁ αἰετὸς σου καὶ καταβληθεὶς ἐξηκολούθει παλαίων μετὰ καρτερίας κατὰ τῆς τύχης καὶ κατὰ τῶν δυνατῶν τῆς γῆς! Χαῖρε, ὦ ἐνδοξὸς ὀδηγέ, ἡ ὀδηγήσασα ἡμᾶς εἰς τὴν δόξαν καὶ παραμυθήσασα ἐν ἡμέραις δυσθυμίας καὶ ἀπογνώσεως! Σὲ εἶδον αἰετοπετὴν ὀρθομένην ἐν ταῖς ἐσχάτοις κινδύνοις, ὦ μεγαλοπρεπῆς τῆς Πατρίδος μου σημαία! Οἱ ἄνδρες ἐπιπτον πέριξ σοῦ ὡς οἱ στάχτες οἱ ὑπὸ τοῦ θεριστοῦ θεριζόμενοι, μόνη δὲ σὺ εἶχες πρὸ τῶν ἐχθρῶν ὑψωμένον τὸ ἀκαμπτον καὶ ὑπερήφανον μέτωπόν σου! Αἱ σφαῖραι σὲ κατεσπάραιξαν καὶ σε μετέβαλον εἰς κόσκινον, ἀλλ' οὐδέποτε ὁ θρασὺς ξένος ἤπλωσε

εις σέ τήν χεῖρά του! Ἐῖθε τὸ μέλλον νὰ περιβάλλῃ τὴν κορυφήν σου διὰ δαφνῶν νέων! Ἐῖθε νὰ κατακτήσῃς νέα καὶ ἀπέραντα βασίλεια, ἅτινα δὲν θὰ μας ἀφαιρέσῃ ἡ Μοῖρα πλέον! Ἡ μεγάλη ἐποχὴ θάναγεννηθῆ, καί! πίστευσον τὴν φωνὴν στρατιώτου ἐξεληθόντος τοῦ τάφου καὶ λέγοντος· «Ἐμπρός!» Καί μὰ τὴν ψυχὴν τοῦ διοικοῦντος ἡμᾶς ἐν Βαγράμη! Ἡ Γαλλία θὰ ἔχῃ καλὰς ἡμέρας ἐφ' ὅσον οὐ διὰ τῶν ἐνδόξων πτυχῶν σου θὰ ἐπισκιαῖζῃς τὴν τύχην τοῦ ἀνδρείου εἰκοστοῦ τρίτου συντάγματος!»

Ἡ στρατιωτικὴ αὕτη καὶ φιλόπατρις εὐγλωττία ἐνεθουσίασε τὰς καρδίας πάντων, οἵτινες ἐπευφημοῦντες κατεφίλησαν τὸν Φουγάν καὶ σχεδὸν ἐκόμισαν αὐτὸν ἀνάρπαστον καὶ θριαμβεύοντα εἰς τὴν αἴθουσαν.

Κατὰ τὸ πρόγευμα ὁ Φουγάς καθήμενος ἀπέναντι τοῦ Ῥολλῶν ὡς ἄλλος οἰκοδεσπότης, ἔφαγε καλῶς, ἐλάλησε πολὺ καὶ ἔπιε περισσότερον. Θὰ εὗρητε μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων πολλοὺς οὐδόλως πίνοντας καὶ μεθύοντας. Ἄλλ' ὁ Φουγάς δὲν ἦτο ἐκ τῶν τοιούτων. Τρεῖς φιάλας ἔπινε καὶ μόλις ἐμέθυε· πολ- λάκις δὲ ἔβαινε καὶ περαιτέρω χωρὶς νὰ καταπέσῃ.

Αἱ διάφοροι προπόσεις ἦσαν μεστὰι ζωηρότητος καὶ φιλοφροσύνης. Ἐπεθύμουν νὰ τὰς παρατάξω ἐναυθὰ πάσας, ἀλλὰ καὶ τόπον πολὺν προβλέπω ὅτι θὰ καταλάβωσι, καὶ τινες τούτων, μάλιστα δὲ αἱ τελευταῖαι αἱ καὶ συγκινητικώταται, δὲν διεκρίνοντο ἐπὶ καθαρότητι ὕφους.

Περὶ τὴν 2 μ. μ. κατέλιπον τὴν τράπεζαν καὶ πάντες ὁμοῦ μετέβησαν εἰς τὸ στρατιωτικὸν καφενεῖον ἔνθα οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ 23ου συντάγματος προσήνεγκον πούρσιον εἰς τοὺς δύο συνταγματάρχας. Φυλάσσοντες δὲ τὸ πρέπον προσεκάλεσαν καὶ τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς τοῦ συντάγματος τῶν θαυρακοφόρων.

Ὁ Φουγάς αὐτὸς μόνος μεθύων ὅσον τάγμα ὄλον Ἐλβετῶν, ἐδεξιούτο ἐπανειλημμένως τοὺς πάντας λίαν φιλοφρόνως. Ἄλλὰ διὰ τοῦ νέφους τοῦ σκιαζόντος τὸν νοῦν του διέκρινε τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Μαρνέ καὶ διέστρεψε τὸ πρόσωπόν του. Μεταξὺ ἀξιωματικῶν καὶ μάλιστα διαφόρων ὄπλων ἡ φιλοφροσύνη εἶνε πως ὑπερβολικὴ, ἡ ἐθυμοτυπία αὐστηρὰ καὶ ὁ ἐγωισμὸς ὀξύθυμος καὶ εὐερέθιστος. Ὅθεν ὁ Μαρνέ, ἀνὴρ ἀξιολογώτατος, κατενόησεν ἐκ τῶν τρόπων τοῦ Φουγά ὅτι ἀπέναντί του εἶχεν ἄνδρα οὐχὶ φίλον.

Τὸ πούρσιον ἐνεφανίσθη, ἀνεφλέχθη καὶ ἐκενώθη διὰ μεγάλων κοχλιαρίων εἰς ἐξηκοστὸν ποτηρίων. Ὁ Φουγάς συνέκρουσε τὸ ποτηρίον του μετὰ πάντων πλὴν τοῦ Μαρνέ. Ἡ δὲ συνδιάλεξις ποικίλη καὶ θορυβώδης περιῆλθεν ἀφρόνως εἰς τὸ ζήτημα περὶ διαφορᾶς ἐπαγγέλματος. Διοικητὴς τις τοῦ ἵππικοῦ ἠρώτησε τὸν Φουγάν ἐὰν εἶδε τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ἔφοδον τοῦ Βορδεσούλη, ὅστις διὰ τοῦ ἵππικοῦ κατεκρήμνισε τοὺς Αὐστριακοὺς εἰς τὴν κοιλάδα Πλάουεν. Ὁ Φουγάς ἐγίνωσκε κάλλιστα τὸν στρατηγὸν Βορδεσούλην καὶ ἐγένετο μάρτυς αὐτόπτης τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης ἀνδραγαθίας τοῦ

ἵππικοῦ, ἧτις ἔκρινε τὴν μάχην τῆς Δρέσδης. Ἄλλὰ θέλω νὰ δυσαρ- στήσῃ τὸν Μαρνέ ὑπεκρίθη ἀγνοίαν ἢ ἀδιαφορίαν καὶ εἶπεν·

«Εἰς τὸν καιρὸν μας τὸ ἵππικὸν ἐχρησίμευε πρὸ πάντων μετὰ τὴν μάχην, διότι τὸ μετεχειριζόμεθα νὰ συλλαμβάνῃ τοὺς ἐχθροὺς τοὺς ὁποίους ἡμεῖς εἴχομεν διασκορπίσει.»

Κραυγαὶ ἠκούσθησαν πανταχόθεν ὑπὲρ τοῦ ἵππικοῦ καὶ ὡς ἀπόδειξις προὔ- τάθη τὸ ἐνδοξον ὄνομα τοῦ Μυρᾶ.

«Ἀναμφιβόλως, κύριοί μου, ἀπεκρίθη ὁ Φουγάς κινῶν τὴν κεφαλὴν. Ὁ Μυρᾶ ἦτο καλὸς στρατηγὸς ἐν τῇ περιορισμένῃ σφαίρᾳ του καὶ ἄριστα συνετέλει εἰς πᾶν ὅ τι ἔπρεπε. Ἄλλ' ἐὰν τὸ ἵππικὸν εἶχε τὸν Μυρᾶ, τὸ πεζικὸν ὅμως εἶχε τὸν Ναπολέοντα.»

Ὁ συνταγματάρχης Μαρνέ παρετήρησε λίαν ὀρθῶς ὅτι, ἐὰν θελήσῃ τις νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Ναπολεὼν ἀνήκει εἰς ἐν μόνον ὄπλον, ὀφείλει νὰ τον κατατάξῃ εἰς τὸ πυροβολικόν.

«Ἀδιόφορον, ἀπεκρίθη ὁ Φουγάς, ὅπως δῆποτε ἐγὼ ἐὰν ἤμην ἀρχιστρά- τηγος ἤθελον ἀφήσει τὸ ἵππικὸν κατὰ μέρος ὡς ἄχρηστον.»

Πολλοὶ τῶν ἀξιωματικῶν ἔσπευσαν νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὴν συζήτησιν, ἀλλ' ὁ Μαρνέ τοὺς ἀνεχαίτισε νεύσας ὅτι θέλει νὰ ἀποκριθῇ εἰς τὸν Φουγάν.

«Καὶ διατί λοιπόν, σᾶς παρακαλῶ, ἠθέλετε ἀφήσει τὸ ἵππικὸν κατὰ μέ- ρος ὡς ἄχρηστον;

— Διότι ὁ ἵππεὺς εἶνε στρατιώτης ἀτελής.

— Ἀτελής!

— Μάλιστα, κύριε, καὶ ἀπόδειξις ὅτι τὸ Κράτος ὑποχρεοῦται νὰγοράσῃ ἀντὶ τετρακοσίων ἢ πεντακοσίων φράγκων ἵππον πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἵπ- πέως. Καὶ ἐὰν ὁ ἵππος πάθῃ τι ὑπὸ σφαίρας ἢ ὑπὸ λόγχης, τετέλεσται, ὁ ἵππεὺς δὲν ἀξίζει τίποτε. Εἶδετέ ποτε ἵππέα ἀνευ ἵππου; Τί εὐμορφον πρᾶγμα!

— Ἐγὼ καθ' ἡμέραν περιπατῶ πεζὸς καὶ ὅμως οὐδὲν γελοῖον βλέπω ἐ- πάνω μου.

— Ἡ εὐγένεια δὲν μ' ἐπιτρέπει νὰ σας ἀντικρούσω.

— Καὶ ἐγὼ, κύριε, χάριν τῆς δικαιοσύνης δὲν ἀντιπᾶττω παραδοξολογίαν εἰς παραδοξολογίαν. Ἄλλὰ τί θὰ ἐλέγετε περὶ τῆς λογικῆς μου, ἐὰν σας ἔλεγον (καὶ ἡ γνώμη αὕτη δὲν εἶνε ἰδική μου τὴν ἀνέγνωσα εἰς βιβλίον), ἐὰν σας ἔλε- γον «Τιμῶ τὸ πεζικόν, ἀλλ' ὁ πεζὸς στρατιώτης εἶνε ἀτελής, εἶνε ἀπόκλη- ρος, εἶνε ἀνάπηρος καὶ ἐστερημένος τοῦ φυσικοῦ συμπληρώματος τοῦ πολε- μικοῦ ἀνδρὸς ὅπερ καλεῖται ἵππος. Θαυμάζω τὴν ἀνδρείαν του, ἀναγνωρί- ζω ὅτι εἶνε χρήσιμος εἰς τὰς μάχας, ἀλλὰ τί τα θέλετε, ὁ ταλαίπωρος ἔχει μόνον δύο πόδας εἰς τὴν διάθεσίν του, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἔχομεν τέσσαρας. Λέγετε ὅτι ἵππεὺς πεζὸς εἶνε τι γελοῖον, ἀλλὰ μήπως ὁ πεζὸς εἶνε καλλίτερος ὅταν τοῦ χώνουν τὸν ἵππον μεταξὺ τῶν σκελῶν του; Εἶδον ἐξαιρέτους λοχαγοὺς

τοῦ πεζικοῦ, τοὺς ὁποίους ὁ ὑπουργὸς ἐνέβαλεν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν διορίσας αὐτοὺς διοικητὰς τάγματος. Οἱ δὺσμοῖροι ἔλεγον ἀμηχανοῦντες: «Δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀναβῆς εἰς τὸν βαθμὸν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναβῆς καὶ εἰς τὸν ἵππον!»

Ἡ ἀπηρχαιωμένη αὐτὴ ἀστεϊότης διεσκέδασεν ὅπως οὖν τὸ ἀκροατήριον, ὅπερ ἀπὸ καρδίας ἐγέλασε πρὸς μεγίστην δυσαρέσκειαν τοῦ Φουγᾶ, ὅστις πλήρης ὀργῆς εἶπε.

«Εἰς τὸν καιρὸν μου ὁ πεζὸς ἐγένετο ἵππεὺς εἰς εἰκοσιτέσσαρας ὥρας, καὶ ὅστις θέλει νὰ μου δείξῃ τὴν τέχνην τοῦ ἔφιππος καὶ μὲ γυμνὴν τὴν σπάσθη, ἄς κοπιᾷ νὰ του δείξω ἐγὼ τί ἐστὶ πεζικόν!»

— Κύριε, ἀπεκρίθη ἀτάραχος ὁ Μαρνέ, ἐλπίζω ὅτι τοιαῦται εὐκαιρίαι δὲν θὰ μας λείψωσιν ἐν ὄρχ πολέμου. Ἐκεῖ ὁ ἀληθὴς στρατιώτης δεικνύει τὴν τέχνην καὶ τὴν ἀνδρείαν του. Πεζοὶ τε καὶ ἵππεῖς ἀνήκομεν ὅλοι εἰς τὴν Πατρίδα καὶ ὑπὲρ αὐτῆς προπίνω, κύριε, ἐλπίζω ὅτι δὲν θάρνηθῆτε νὰ συγκρούσωμεν τὰ ποτήριά μας. Προπίνω ὑπὲρ τῆς Πατρίδος!»

«Ὅτι ὁ Μαρνέ καὶ ἐλάλησε καλῶς καὶ συνεπέρανε καλῶς, ἀπέδειξαν αἱ συγκρούσεις τῶν ποτηρίων. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Φουγᾶς ἐλθὼν πρὸς τὸν ἀντίπαλόν του συνέκρουσε τὸ ποτήριόν του μετ' εἰλικρινείας, ἀλλὰ κύψας τῷ εἶπεν εἰς τὸ οὖς τραυλίζων.

«Καὶ ἐγὼ ἐλπίζω, κύριε, ὅτι δὲν θὰ ποιοιθῆτε τὸ παιγνίδιον ὅπερ ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ σας προτείνω πρὸ ὀλίγου.

— Ὅπως θέλετε» ἀπεκρίθη ὁ συνταγματάρχης τῶν θωρακοφόρων.

Ὁ Φουγᾶς εἰπὲρ ποτε μεθῶν ἐξῆλθε λαβὼν κατὰ τύχην δύο ἀξιωματικούς. Ἐδήλωσεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐθεώρει ἑαυτὸν προσεβλημένον ὑπὸ τοῦ Μαρνέ, ὅστις καὶ συνήνεσε νὰ δώσῃ τὴν αἰτηθεῖσαν ἱκανοποίησιν.

«Καθ' ὅσον μάλιστα, προσέθηκε μετὰ ἐχεμυθίας, ὑπάρχει μεταξὺ ἡμῶν γυνή! Ἴδου δὲ οἱ ὄροι μου, οἵτινες εἶνε ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ ἐν γένει καὶ τῆς Πατρίδος. Θὰ μονομαχήσωμεν ἔφιπποι, γυμνοὶ μέχρι τῆς ὀσφύος καὶ ἐπὶ ἵππου γυμνοὺ ἀνευ ἔφιππίου. Ὅπλον; σπάθη τοῦ ἵππικοῦ! Εἰς τὸ πρῶτον ἄμα! Θέλω ἀπλῶς νὰ σωφρονίσω ἕνα οὐτιδανόν, δὲν θέλω νὰ στερῆσω τὴν Πατρίδα καλοῦ στρατιώτου!»

Τοὺς ὄρους τούτους ἐθεώρησαν παραλόγους οἱ μάρτυρες τοῦ Μαρνέ· ἀλλ' ὅμως συνήνεσαν, διότι ἡ στρατιωτικὴ τιμὴ θέλει ἵνα καταφρονῶμεν πάντων τῶν κινδύνων καὶ αὐτῶν τῶν παραλόγων.

Ὁ Φουγᾶς διῆλθε τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας βασανίζων τοὺς δυσμοίρους ῥενάλτους. Ἐπαιρόμενος ἐπὶ τῇ ἐξουσίᾳ ἣν εἶχεν ἐπὶ τῆς Κλημεντίας, ἐξεδήλωσε φανερὰ τὰς θελήσεις του, ὥμοσεν ὅτι θὰ τὴν λάβῃ γυναῖκα ἀφ' οὗ ἀνεύρη τὸν βαθμὸν του, τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὴν περιουσίαν του, καὶ τῷ εἶπεν ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἀδείαν νὰ ἀποφασίσῃ τίποτε κατὰ τὴν ἀπουσίαν του. Ἦλθε δὲ εἰς φανεράν ῥῆξιν πρὸς τὸν Λέοντα καὶ τοὺς γονεῖς του, ἀπέρριψε τὰς εὐκολίας ἅς τῷ παρεῖχον καὶ ἀπῆλθε τῆς οἰκίας, ἀφ' οὗ ἐπισήμως

ἐντὴλλαξε λαμπρὰς ὕβρεις καὶ ἀπειλάς. Ὁ Λέων ὡς συμπέρασμα τῶν ὕβρεων καὶ τῶν ἀπειλῶν ἐδήλωσεν ὅτι συγχρόνως θάπαρνηθῆ καὶ τὴν γυναῖκά του καὶ τὴν ζωὴν του. Ὁ δὲ συνταγματάρχης ὑψώσας τοὺς ὤμους ἀπῆλθεν ὡς λιποτάκτης παραλαβὼν, χωρὶς νὰ σκεφθῆ, καὶ τὰ ἐνδύματα τοῦ πατρὸς καὶ τὸν πῖλον τοῦ υἱοῦ. Λαβὼν δὲ παρὰ τοῦ συνταγματάρχου Ῥολλῶν πεντακόσια φράγκα, ἐμίσθωσε δωμάτιον ἐν τινὶ ξενοδοχείῳ, καὶ κατακλιθεὶς νῆστις ἐκοιμήθη κατὰ συνέχειαν μέχρι τῆς ἐλεύσεως τῶν μαρτύρων.

Δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ τῷ διηγηθῶσι τὰ συμβάντα τῆς προτεραίας, διότι οἱ ἀτμοὶ τοῦ πονοῦ καὶ τοῦ ὕπνου διεσκέδασθησαν παραχρῆμα. Ἐνεβάπτισε τὴν κεφαλὴν καὶ τὰς χεῖρας ἐν κάδῳ δροσεροῦ ὕδατος καὶ εἶπεν:

«Ἴδου ἐστολισθῆν' ζήτω ὁ Αὐτοκράτωρ! Καὶ τώρα λοιπὸν εἰς γραμμὴν!»

Τόπος τῆς μονομαχίας ὠρίσθη ἐκ συμφώνου τὸ πεδῖον τῶν στρατιωτικῶν ἀσκήσεων. Εἶνε δὲ τοῦτο περιοχὴ ἀμμώδης ἐντὸς τοῦ δάσους ἱκανῶς μακρὰν τῆς πόλεως κείμενον. Πάντες δ' οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς φρουρᾶς μετέβησαν ἀνευ τινὸς προσκλήσεως. Καὶ στρατιῶται δὲ πολλοὶ ἔδραμον καταχρηστικῶς. Καὶ ἡ χωροφυλακὴ ἐκόσμηε διὰ τῆς παρουσίας της τὴν μικρὰν ταύτην οἰκογενειακὴν πανηγύριν. Διότι ἐμελλον νὰ ἴδωσιν ἐν ἥρωικῷ ἵπποδρομίῳ συγκρουόμενα πρὸς ἄλληλα οὐ μόνον τὸ ἵππικόν καὶ τὸ πεζικόν, ἀλλὰ καὶ τὸν παλαιὸν στρατὸν πρὸς τὸν νέον. Καὶ τὸ θέαμα ἐγένετο κατὰ τὰς προσδοκίας τοῦ εὐγενοῦς κοινοῦ, ὥστε οὐδεὶς ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ συρίξῃ τὸ δρᾶμα καὶ πάντες ἀπῆλθον λαβόντες, οὕτως εἶπεῖν, ὀπίσω τὸ ἀργύριόν των.

Τῇ ἐνάτῃ ἀκριβῶς ὄρχ οἱ μαχηταὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ στάδιον μετὰ τῶν τεσσάρων μαρτύρων καὶ τοῦ ἐλλανοδίκου. Ὁ Φουγᾶς γυμνὸς μέχρι τῆς ὀσφύος ἦτο εὖμορφος ὡς νεαρὸς θεός. Τὸ ῥαδινὸν καὶ νευρῶδες σῶμα του, ἡ μειδιῶσα καὶ μεγαλοπρεπὴς κεφαλὴ του, τὸ ἀρρενωπὸν ἄμα δὲ καὶ κομψὸν τῶν τρόπων του προσεῖλκυσε τὴν προσοχὴν πάντων, οἵτινες ἐθαύμασαν αὐτὸν εἰσερχόμενον ἐπὶ τοῦ καμαρωτοῦ ἀγγλικοῦ ἵππου του καὶ χαιρετίζοντα τοὺς περιεστῶτας διὰ τῆς σπάθης του.

Ὁ συνταγματάρχης Μαρνέ ξανθός, ἰσχυρός, λάσιον ἔχων τὸ σῶμα καὶ ὅμοιον κατὰ τὸν τύπον πρὸς τὸ τοῦ Ἰνδικοῦ Βάκχου καὶ οὐχὶ πρὸς τὸ τοῦ Ἀχιλλέως, εἰσῆλθε καὶ αὐτός, ἀλλὰ τὸ μέτωπόν του ἐφαίνετο σκιαζόμενον ὑπὸ νέφους ἀνίας. Διότι δὲν εἶνε ἐπάναγκες νὰ εἶνέ τις μάντις ἵνα ἐνοήσῃ ὅτι ἡ ἀλλόκοτος αὕτη μονομαχία γινομένη πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μάλιστα τῶν ἰδίων του ἀξιωματικῶν, τῷ ἐφαίνετο ἀκαιρὸς καὶ πρὸ πάντων γελοία. Ὁ ἵππος δ' αὐτοῦ ἦτο ῥωμαλέος καὶ ζωηρός.

Οἱ μάρτυρες τοῦ Φουγᾶ ἵππευον πολὺ ἄσχημα, διότι ἠναγκάζοντο νὰ διανέμωσι τὴν προσοχὴν των μεταξὺ τῆς πάλης καὶ τῶν ἀναβολῶν των. Ὁ Μαρνέ εἶχεν ἐκλέξει δύο τοὺς ἀρίστους ἵππεῖς τοῦ συντάγματός του. Ἐλλανοδίκης δὲ ἦτο ὁ συνταγματάρχης Ῥολλῶν ἐξαίρετος ἵππεὺς.

Δοθέντος τοῦ σημείου ὁ Φουγᾶς ἔδραμε κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν ἀντίπαλόν

του προτείνων τὴν αἰχμὴν τῆς σπάθης του ὡς ἵππευς στρατιώτης ποιῶν ἔφοδον κατὰ πεζικοῦ ἐν τετραγώνῳ τεταγμένου. Ἀλλὰ ὅτε ἔφθασε πλησίον τοῦ Μαρνέ ἀπέχων ἀπ' αὐτοῦ τρία ἄλλατα τοῦ ἵππου, ἔστη καὶ διέγραψε πέραξ τοῦ ἀντιπάλου του ἐπὶ τὰ ἦ ὀκτὼ κύκλους ταχυτάτους εὐστροφος ὡς Ἄραψ ἵππευς. Ὁ Μαρνέ ἠναγκασμένος ὦν νὰ στρέφεται περὶ ἑαυτὸν καὶ πανταχόθεν νὰ ποικροῦν τὰς προσβολὰς τοῦ Φουγᾶ, ὤρμησε καὶ αὐτὸς καὶ διαρρήξας τὸν κύκλον τοῦ Φουγᾶ καὶ ἐξελθὼν εἰς τὸ πεδῖον ἐπεχείρησε καὶ αὐτὸς νὰ περικυκλώσῃ τὸν Φουγᾶν ὡς ἐκεῖνος. Ἀλλ' ὁ Φουγᾶς δὲν τὸν περιέμεινε καὶ ἔφυγεν εἰς τὰ τέσσαρα περιτρέχων ὡς ἐν ἵπποδρομίῳ καὶ καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Μαρνέ, ὅστις ὅμως βαρύτερος ὦν καὶ ἔχων ἵππον ὀλιγώτερον ταχὺν ἔμεινε ὀπίσω. Ἐκδικούμενος δὲ ἀνέκραξε πρὸς τὸν Φουγᾶν. « Αἶ, κύριε, ἔπρεπε νὰ μ' εἶπτε ὅτι ἐμέλλομεν νὰ τρέξωμεν καὶ ὄχι νὰ μονομαχήσωμεν! Καὶ τότε θὰ ἐλάμβανον τὴν μάστιγά μου καὶ ὄχι τὴν σπάθην. »

Ἀλλ' ὁ Φουγᾶς ἐπήρχετο ἤδη κατ' αὐτοῦ ἀκράτητος ἀσθμαίνων καὶ κρᾶζων·
« Στάσου αὐτοῦ καὶ περιμένε με. Σ' ἔδειξα τὸν ἵππεά, τώρα θὰ σε δείξω καὶ τὸν στρατιώτην ! »

Καὶ προσελθὼν προσέβαλε τὸν Μαρνέ διὰ τῆς αἰχμῆς τῆς σπάθης καὶ θὰ τὸν διεπέρα, ἐὰν μὴ ἐκεῖνος τὸν ἀπέκρουεν ἐγκαίρως, ἀποκριθεὶς συγχρόνως διὰ λαμπρᾶς τετάρτης ἰκανῆς νὰ διχοτομήσῃ τὸν ἀήττητον Φουγᾶν. Ἀλλὰ ποῦ! ὁ Φουγᾶς ἦτο καὶ πιθόκου εὐκινητότερος· ὠλίσθησεν ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ παρευθὺς εὐρέθη πάλιν ἐπ' αὐτοῦ, ἀποφυγῶν οὕτω τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Μαρνέ, ὅστις τῷ εἶπε.

« Σὰς συγχάριω ! Εἰς τὰ ἵπποδρόμια δὲν το κάμνουν καλλίτερα ! »

— Οὔτε εἰς τὸν πόλεμον, ἀπεκρίθη ὁ Φουγᾶς. Ἄ! κακούργε ! Σὺ ὑβρίζεις τὸν παλαιὸν στρατὸν ; Λάβε τὴν. Δὲν ἐπέτυχε ! Εὐχαριστῶ, ἀλλ' αὐτὴ δὲν εἶνε τίποτε. Λάβε ! λάβε ! λάβε ! Ἄ ! λέγεις ὅτι ὁ πεζὸς εἶνε ἀνθρωπος ἀτελής ! Τώρα βλέπεις τί ἐστὶ ἀτελής ! Λάβε τὴν ! Τὴν ἀντέκρουσε ! Αἶ, καὶ νομίζει ἔως ὅτι ἀπόψε θὰ περιπατῇ ὑπὸ τὰ παράθυρα τῆς Κλημεντίνης ! Νά ! μίαν διὰ τὴν Κλημεντίναν, νὰ κ' ἐκείνην διὰ τὸ πεζικόν ! Θά τὴν ἀντικρούσῃς πάλιν ! Ναι, ἄθλιε ! Καὶ αὐτὴν ; Πάλιν ! Ἄ, μὰ σὺ εἶσαι ἀκατάβλητος ! Νίκη ! Ἄ ! κύριε ! Ῥέει τὸ αἷμά σου ! Τί ἔκαμα ; Εἰς τὸν διάβολον καὶ ἡ σπάθη καὶ ὁ ἵππος καὶ τὰ πάντα ! Ταγματάρχᾳ ! ταγματάρχᾳ ! τρέξε γρήγορα ! Κύριε, πέσε εἰς τὰς ἀγκάλας μου ! Τί ζῶν εἶμαι ! Ὡς νὰ μὴ ἦσαν ἀδελφοὶ οἱ στρατιῶται πάντες ! Φίλε, συγγνώμη ! Ἐπεθύμουν νὰ ἐξαγοράσω πᾶσαν βάνιδα τοῦ αἵματός σου δι' ὄλου τοῦ ἰδικοῦ μου ! Ἐλεεῖν Φουγᾶ, δὲν εἰμπορεῖς νὰ γείνης κύριος τῶν ἀγρίων παθῶν σου ! Ὡ σὺ, Ἀσκληπιε τοῦ Ἄρεως ! εἶπέ μοι ὅτι τὸ νῆμα τῶν ἡμερῶν του δὲν θὰ κοπῇ ! Ἄν πάθῃ τίποτε ἐγὼ δὲν τὴν θέλω τὴν ζωὴν μου, διότι εἶνε ἀνδρείος στρατιώτης ! »

Ὁ συνταγματάρχης Μαρνέ εἶχεν ἐντομὴν λαμπρὰν ἀπὸ τοῦ βραχίονος μέχρι τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς καὶ τὸ αἷμα ἔρρεε φοβερὸν ἰδεῖν. Ὁ χειρουργὸς σπεύσας ἐπέσχε τὸ αἷμα. Ἦτο δὲ τὸ τραῦμα μᾶλλον μακρὸν ἢ βαθύ καὶ ἠδύνατο νὰ θεραπευθῇ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις. Ὁ Φουγᾶς ἔφερε τὸν ἀντίπαλόν του μέχρι τῆς ἀμάξης, οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ ἠθέλησε καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀμάξαν μετὰ τῶν δύο ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἐπανήγαγον τὸν Μαρνέ εἰς τὴν οἰκίαν του. Καθ' ὁδὸν δὲ ἐν τῇ ἀμάξῃ διὰ μυρίων τρόπων ἐξεδήλου πρὸς τὸν τραυματίαν τὴν διὰ βίου ἀγάπην του καὶ τὴν φιλίαν. Ὅτε δὲ ἀφίκοντο εἰς τὴν οἰκίαν, αὐτὸς ὁ Φουγᾶς τὸν κατέκλινεν εἰς τὴν κλίνην του, τὸν κατεφίλησε, τὸν κατέβρεξε διὰ τῶν δακρῶν του καὶ ἀπῆλθε μόνον ὅτε τὸν εἶδεν ἀποκοιμηθέντα.

Περὶ τὴν ἕκτην δὲ ὥραν ἦλθεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον μετὰ τῶν μαρτύρων του καὶ τοῦ ἑλλανοδίκου, οὗ μετὰ τὴν μάχην εἶχε καλέσει εἰς γεῦμα. Περιεποιήθη δὲ αὐτοὺς μεγαλοπρεπέστατα καὶ ἔπιεν ὡσαύτως.

Ἡ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Καθ' ἃς ἡμέρας μέγας δικαίως γίνεται λόγος περὶ Ἰωαννίνων, δὲν εἶνε ἕως πάντῃ περιττὸν νὰ γραφῶσιν ὀλίγα τινα περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡ ἑλληνικωτάτη αὐτὴ καὶ κατὰ τοὺς μέσους ἡδὴ αἰῶνας, ἀξία λόγου πόλις περιῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων. Τόσῳ δὲ μᾶλλον πρέπει νὰ γνωσθῇ τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο τῆς ἡπειρωτικῆς ἱστορίας, ὅσῳ εἶνε βέβαιον καὶ μεμαρτυρημένον γεγονός, ὅτι τὰ Ἰωαννίνα δὲν ἐξεπολεμήθησαν, ἀλλὰ παρεδόθησαν εἰς τοὺς Τούρκους δι' ἰδίας συνθήκης.

Τῇ 29 Μαρτίου τοῦ 1430 ἔπιπτεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων, μάτην ἀντιστάσεως μετὰ τῶν ἐγχωρίων τῆς ἐν τῇ πόλει βενετικῆς φρουρᾶς, ἡ Θεσσαλονίκη· τὸ ἔργον τῆς δηλώσεως καὶ καταστροφῆς ὑπῆρξε πλήρες. Αὐτὸς ὁ σουλτάνος Μουράτ ὁ Β' ἔφριξεν ἰδὼν τὴν γενομένην ἐρήμωσιν. Ἡ δὲ Βενετία, μεριμνῶσα περὶ διατηρήσεως τῶν λοιπῶν ἐν Ἑλλάδι κτήσεων αὐτῆς, παρεχώρησε τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1430 ὀριστικῶς τὴν ἄλλοτε λαμπρὰν πόλιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν κατακτητῶν. Ἀλλ' ἡ ἀπόκτησις τῆς Θεσσαλονικῆς δὲν ἐπέφερε τὸ πέρας τῶν κατακτητικῶν διαθέσεων τοῦ Μουράτ. Διαιρέσας οὗτος τὴν στρατιὰν αὐτοῦ εἰς δύο μέρη, τὸ μὲν αὐτῶν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, τὸ δὲ ἄλλο ὑπὸ τὸν Σινάνην ἔστειλε κατὰ τῆς Ἀλβανίας καὶ τῆς Ἠπείρου.

Ἦρχε δὲ τότε τῆς χώρας ταύτης ὁ ἰταλικὸς οἶκος τῶν Τόκκων, κομήτων τῆς Κεφαλληνίας. Κάρολος Τόκκος ὁ Α' ἀνακηρυχθεὶς δεπότης τῆς Ἠπείρου καὶ δοῦξ τῶν Ἰωαννίνων, ὡς ὀνομάζει αὐτὸν ὁ Δούκας, διοικήσας

τὴν χώραν ἀπὸ τοῦ 1413 εἶχεν ἀποθάνει ἐν ἔτος πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Θεσσαλονίκης. Μὴ ἔχων δὲ γνήσια τέκνα ἐκ τῆς βασιλείας, τῆς συζύγου αὐτοῦ Φραγκίσκας Ἀτζαγιόλη, ἀφῆκε τὴν κυριαρχίαν τῶν χωρῶν αὐτοῦ, ἧτοι τῆς Ζακύνθου καὶ Κεφαλληνίας, τῆς Ἄρτας καὶ τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Κάρολον Β', υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λεονάρδου.

Ἄλλ' ὁ Κάρολος Α' εἶχε τρεῖς νόθους υἱούς, οἵτινες ἐζήτησαν νάντιστῶσιν εἰς τὴν παραχώρησιν τῆς Ἠπείρου εἰς Κάρολον τὸν Β'. Ὁ δὲ μεγαλοπυθολώτατος τούτων τῶν ἀδελφῶν Μέμνων, προσχωρήσας εἰς τὸν σουλτάνον, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ βοήθειαν κατὰ τοῦ Καρόλου καὶ παρεκάλεσεν αὐτὸν νὰ καταγάγῃ εἰς τὴν Ἠπειρον ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἀδελφούς.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ὁ Μουράτ, κατακτήσας τὴν Θεσσαλονίκην, ἔπεμψε τὴν δυτικὴν στρατιάν κατὰ τῆς Ἠπείρου. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς στρατιᾶς ταύτης ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν χρονογράφων Σινάνης, μόνος δὲ ὁ Χαλκακονδύλης καλεῖ αὐτὸν Καρατζιάν¹.

Πρὸ δὲ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ στρατοῦ ὁ Μουράτ λέγεται πέμψας πρὸς τοὺς Ἰωαννίτας γράμματα, ἅτινα διασώζει ἡμῖν τὸ ἠπειρωτικὸν χρονικόν, ὅπερ πρῶτος μὲν ἐδημοσίευσεν ὁ Rouqueville, εἶτα δὲ ὁ Bekker ἐν τῇ σειρᾷ τῆς Βυζαντιδος. Ἐχουσι δὲ τὰ γράμματα ταῦτα ὧδε:

«Μουράτ βασιλεὺς τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεως πρὸς τοὺς Ἰωαννίτας. Ἐβεβαίωθητε ἀκριβῶς ἀπὸ τὰς νίκαις καὶ ἐμοῦ καὶ τῶν προγόνων μου, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔβαλεν εἰς τὸ βασιλείον μου σύνορα καὶ μὲ τὴν βοήθειάν του ὑπέταξα ὅλην τὴν ἀνατολὴν καὶ αὐτὴν σχεδὸν τὴν δύσιν, ὅτι ἔξω ἀπὸ τὰ βουναὶ σὰς ὅλοι μ' ἐπροσκύνησαν. Σὰς παρακινῶ λοιπὸν, πρὶν δοκιμάσητε τὰ ὀλέθρια τοῦ πολέμου τέλη, πρὶν ἰδῆτε τὸ αἶμα πολλῶν ἀναιτίων χυνόμενον ἀδικως, νὰ με παραχωρήσητε τὴν πόλιν σας, ἂν θέλετε νὰ ποφύγητε τὸν ἀφανισμόν αὐτῆς καὶ ὅσα ἄλλοι ἀπειθεῖς καὶ σκληροτράχηλοι ἔπαθον, κατὰκοπέντες ἀπὸ τὸ σπαθί μου ἢ πωληθέντες ἀπὸ τοὺς στρατιώτας μου αἰχμαλῶτοι εἰς ἀνατολὴν καὶ δύσιν. Σὰς ὑπόσχομαι, ἂν με προσκυνήσητε, πιστεῖς ἐνόρκους, ἐγὼ μὲν νὰ μὴ σας ἐβγάλω ποτὲ ἀπὸ τὸ κάστρον σας, πῆτεῖς δὲ νὰ μὴ φανῆτε ἐπίβουλοι καὶ ἀπειθεῖς τῆς βασιλείας μου. Προσέξατε μὴ πως ἀποβάλλοντες τὸ ζήτημά μου δὲν ἔχητε πλέον οὐδὲ καιρὸν νὰ μετανοήσητε».

Οὐδὲν παράδοξον ἂν ἐπέμφθησαν ἀληθῶς ταῦτα τὰ γράμματα ὑπὸ τοῦ Μουράτ ἴσως δ' ἔχομεν σωζόμενον ἐν τοῖς ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ ἀφελοῦς Ἠπειρώτου χρονογράφου αὐτὸ τὸ αὐθεντικὸν κείμενον τοῦ σουλτανικοῦ ἐγγράφου, οἷον ἐγράφη κατὰ πρῶτον, διότι πολλάκις εἰ σουλτάνοι δὲν ἀπηξίουσαν νὰ στέλλωσι γράμματα ἑλληνικὰ, ὅποια καὶ σώζονται ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βενετίας.

Ὁ Σινάνης, διαβάς ἀβλαβῶς μετὰ τῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ Μέμνονος, ἦν συνε-

¹ Σελ. 237 ἐκδ. Βόννης.

πῆγετο, τὰ στενὰ τοῦ Πίνδου ἐτρέπη κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τὴν Αἰτωλίαν, εἶτα δ' ἐστράφη κατὰ τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἤρξατο πολιορκῶν τὴν πόλιν. Διαρκούσης δὲ τῆς πολιορκίας ἐσχηματίσθη ἐν τῇ πόλει φατρία φρονοῦσα τὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐχθαίρουσα τοὺς Ἰταλοὺς ἄρχοντας τῆς Ἠπείρου. Μετὰ τούτων συνεννοηθεῖς ὁ Σινάνης κατώρθησε νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν διὰ συνθήκης. Καὶ ὁ μὲν Κάρολος Τόκκος ἀπεχώρησε διατηρήσας μὲν τὴν δεσποτείαν τῆς Ἄρτας καὶ τὴν κυριαρχίαν τῶν κατὰ τὸ ἰόνιον πέλαγος νήσων, ἀλλὰ γενόμενος ὑπόφορος εἰς τοὺς Τούρκους. Πρὸς δὲ τὸν μητροπολίτην τῶν Ἰωαννίνων καὶ τοὺς ἄρχοντας τῆς πόλεως ὡς ἀντιπροσώπους τῶν Ἰωαννιτῶν, ἀνέλαβεν ὁ Σινάνης ῥητὰς ὑποχρεώσεις, περιεχομένας ἐν τῇ κοινοποιήσει, ἣν ἐκ τοῦ στρατοπέδου διητύθη πρὸς τοὺς πολιορκουμένους Ἰωαννίτας.

Ἡ συνθήκη αὕτη, δημοσιευμένη ὀλόκληρος ἐν τῇ ἀξιολόγῳ Χρονογραφίᾳ τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ Ἀραβαντινοῦ¹ ἔχει αὐτολεξεῖ ὡς ἐξῆς.

«Τῆς κεφαλῆς τῶν κεφαλᾶδων καὶ αὐθέντου πάσης δύσεως τοῦ Σινάν ἠΠασσᾶ ὀρισμὸς καὶ χαιρετισμὸς εἰς τὸν πανιερώτατον μητροπολίτην τῶν Ἰωαννίνων καὶ εἰς τοὺς ἐντιμωτάτους ἄρχοντας, τὸν καπετάν Στρατηγόπουλον καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Καπετάνου κύρ Παῦλον καὶ εἰς τὸν πρωτομαίστορα τὸν Βουίσαθον καὶ εἰς τὸν πρωτασηκρήτιν Στανιτζην καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἄρχοντας τῶν Ἰωαννίνων μικροὺς τε καὶ μεγάλους. — Νὰ ἠξέυρητε, ὅτι ἡμεῖς ἔστειλεν ὁ μέγας Αὐθέντης νὰ παραλάβωμεν τοῦ Δούκα τὸν τόπον καὶ τὰ κάστρα του, καὶ ὄρισέ μας γοῦν οὕτως, ὅτι ὅποιον κάστρον καὶ χώρα προσκυνήσῃ μὲ τὸ καλὸν νὰ μὴν ἔχη κανένα φόβον οὔτε κακίαν οὔτε πκούρσευμα, ἀλλ' οὔτε κανένα χαλασμόν, καὶ ὅποιον κάστρον καὶ χώρα δὲν προσκυνήσῃ, ὄρισε νὰ καταλύσω καὶ νὰ τα χαλάσω ἐκ θεμελιῶν ὡς περ ἐποίησα καὶ τὴν Θεσσαλονίκην. Διὰ τοῦτο γράφω σας καὶ λέγω, ὅτι νὰ προσκυνήσητε μὲ τὸ καλὸν καὶ νὰ μὴ πλανηθῆτε εἰς τῶν Φράγκων τὰ λόγια, ὅτι τίποτε δὲν σὰς θέλουν ὠφελῆσαι, πλὴν θέλουν σὰς χαλάσει, ἡκαθὼς ἐχάλασαν καὶ τοὺς Θεσσαλονικεῖς, καὶ ἔνεκα τούτου ὁμνῶ σας εἰς τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς καὶ τὸν προφήτην Μωάμεθ καὶ εἰς τὰ ἑπτὰ μουσάφια καὶ εἰς τοὺς ρ, κ, δ, προφήτας τοῦ θεοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν μου καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν μου καὶ εἰς τὸ σπαθί ὅπου ζῶνομαι, ὅτι νὰ μὴν ἔχητε κανένα φόβον, μήτε αἰχμαλωτισμόν, μήτε πιασμόν, μήτε μασγίδι² νὰ ποιήσωμεν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκκλησίαίς σας νὰ σημαίνουν καθὼς ἔχουν συνήθειαν. Ὁ δεσπότης νὰ ἔχη τὴν κρίσιν τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ ὅλα του τὰ ἐκκλησιαστικὰ δικαιώματα, οἱ ἄρχοντες ὅσοι ἔχουν τιμάρια πάλιν νὰ τα ἔχωσι, τὰ γονικά τους, τὰ ὑποστατικά τους καὶ τὰ πράγματά τους ὅλα νὰ τα ἔχουν χωρὶς τινος λόγου καὶ ἄλλο ὅτι ζητεῖτε νὰ σας τὸ δώσωμεν. Ἐἰ δὲ καὶ σταθῆτε πεισματικοὶ καὶ δὲν προσκυνήσητε μὲ τὸ καλὸν νὰ

¹ Τόμ. Β'. σ. 315 κ. ε.

² Παιδομάζωμα.

»ἠξέυρητε, ὅτι ὡς περ ἐδιαγουμίσαμεν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἐχαλάσαμεν
»ταῖς ἐκκλησίαις καὶ ἐρημώσαμεν καὶ ἀφανίσαμεν τὰ πάντα οὕτω θέλομεν
»χαλάσει καὶ ἐσᾶς καὶ τὰ πράγματά σας καὶ τὸ κρίμα νὰ το γυρεύῃ ὁ
»Θεὸς ἀπὸ οὐρα.»

Οἱ Ἰωαννῖται, ὡς ἐρρέθη ἄνωτέρω, δὲν ἐστάθησαν πεισματικοί, ἀλλ' ἐ-
προσκύνησαν μὲ τὸ καλὸν καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλεται ἡ περίστασις, ὅτι τὰ
Ἰωάννινα δὲν ἐδιαγουμίσθησαν, οὐδ' ἐχαλάσθησαν καὶ ἐρημώθησαν ὡς ἡ
Θεσσαλονίκη. Οἱ Ἰωαννῖται ἀπήτησαν νὰ ἐπικυρωθῶσιν αὐτοῖς διὰ σουλ-
τανικοῦ φερμανίου τὰ ὑπεσχημένα προνόμια ἐφ' ᾧ ἔστειλαν πρεσβεῖαν πρὸς
τὸν Σουλτάνον, «ἄνδρας λογίους καὶ φρονίμους, παραγγέιλαντες νὰ τοῦ προσ-
»φέρουν τοῦ κάστρου τὰ κλειδιά, ἂν τοὺς δώσῃ μὲ χρυσόβουλλον ὅσα τὸν
»ζητήσωσιν. Οὗτοι δὲ ἐξεληθόντες εἰς Θεσσαλονίκην εὗρον τὸν βασιλέα ἔξω
»τῆς πόλεως εἰς τόπον ὅστις Κλειδί τῶρα λέγεται. Καὶ ἐκεῖ τελειώσαντες
»τὰς συμφωνίας ἔδωσαν καὶ ἔλαβον ὄρκους, καὶ δεχθέντες τὸ χάτι σερίφι
»παρέδωσαν εἰς χεῖράς του τὰ κλειδιά, καὶ βασιλέα τοῦ κάστρου αὐτὸν
»ἐπροσκύνησαν. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ τόπος ἐκεῖνος ἀπὸ τότε ὠνομάσθη Κλειδί».

Τοιαύτη ἡ διήγησις τοῦ ἡπειρωτικοῦ χρονικοῦ, ἐξ ἧς γίνεται καταφανὲς
μετὰ πόσης συνέσεως καὶ πόσου θάρρους ἐπέμειναν οἱ πρεσβευταὶ τῶν Ἰωαν-
νιτῶν εἰς τὴν παραχώρησιν τῶν προνομίων ἐκείνων, αἵτινες καθίστων τὴν
θέσιν τῆς πόλεως αὐτῶν ἐξαιρετικὴν ἐπὶ τουρκοκρατίας τοῦλάχιστον κατὰ
τοὺς πρώτους αἰῶνας.

Περὶ δὲ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγένετο ἡ εἰς τοὺς Τούρκους ἐκχώρησις αὕτη
τῶν Ἰωαννίνων ὑπάρχει μικρὰ τις διχογνωμία.

Ὁ μὲν Μελέτιος ἀναφέρει ὅτι παρεδόθησαν τὰ Ἰωάννινα τῷ 1424, μετὰ
τὴν τῆς Θεσσαλονίκης ὑποταγὴν, ἀλλὰ προφανῶς ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶνε λε-
λανθασμένος.

Ὁ δὲ Ἀραβαντινός¹ ἀποδέχεται τὴν ἑτέραν τῶν χρονολογιῶν τῶν ἀνα-
φερομένων ἐν τῷ ἡπειρωτικῷ χρονικῷ, τὴν 10 Ὀκτωβρίου 1431. Αὕτη δὲ
εἶνε καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Φραντζή² καὶ Zinkeisen³ δεκτὴ γινομένη χρονολογία.
Ἄλλ' ὁ Hopf⁴ καὶ τούτῳ ἐπόμενος ὁ Hertzberg⁵ δέχονται ὡς ἡμέραν παρα-
δόσεως τῶν Ἰωαννίνων τὴν 9 Ὀκτωβρίου 1430. Καὶ ἀγνοῶ μὲν ποῦ στη-
ρίζεται ὁ Hopf τοῦτο ἰσχυριζόμενος, ἀλλὰ φαίνεται ὅπωςδῆποτε ὅτι ὀρθὰ
φρονεῖ. Διότι τὸ ἡπειρωτικὸν χρονικὸν περιέχει καὶ δευτέραν γνώμην· «ἄλ-
λοι δὲ λέγουσιν ὅτι τὰ ἐκυρίευσαν συγχρόνως μὲ τὴν Θεσσαλονίκην, ἐπὶ ἔτους
6938, ἀπὸ δὲ Χριστοῦ 1430». Ἄν δὲ θελήσωμεν νὰ δώσωμεν πίστιν εἰς

¹ Τόμ. α' σ. 164 κ. ε.

² Ἐκδ. Βόννης σ. 157.

³ Geschichte des osmanischen Reiches τόμ. α' σ. 572.

⁴ Παρὰ Ersch καὶ Gruber, τόμ. 86, σ. 107.

⁵ Geschichte Griechenlands τόμ. β' σ. 456.

τὴν ἄνω παρατεθεῖσαν διήγησιν περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν πρέσβεων, φερόμεθα
ἀναγκαιῶς εἰς τὴν χρονολογίαν 1430, διότι τότε μόνον, ἀμέσως μετὰ τὴν
ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης, εὐρίσκετο ὁ Μουράτ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως
ταύτης, μετὰ τινα δὲ χρόνον οὐ μακρὸν ἀνεχώρησεν εἰς Ἀδριανούπολιν.

Παραλαβόντες δ' ὅπωςδῆποτε οἱ Τούρκοι τὰ Ἰωάννινα ἐγκαθίδρυσαν δεκα-
οκτὼ φρουροὺς ἐν τῷ φρουρίῳ, οἱ δὲ λοιποὶ Τούρκοι κατόκησαν κατὰ τὴν
συνθήκην ἔξω τῆς πόλεως ἐν θέσει κληθείσῃ Τουρκοπάλουκον. Ἐζήτησαν
δὲ νὰ λάβωσι, κατὰ τὸν χρονογράφον, καὶ γυναῖκας ἀπὸ τὰς θυγατέρας τῶν
χριστιανῶν ἀρνούμενων δ' ἐκείνων κατόρθωσαν τὸ πρᾶγμα διὰ βίας, ὡς
ἀκριβῶς διηγεῖται τὰ πράγματα τὸ χρονικόν.

Ἄλλὰ τὰ προνόμια τῆς πόλεως οὐχ ἤττον διτηρήθησαν ἐπὶ χρόνον μα-
κρὸν, οἱ δὲ Ἰωαννῖται ἔζων μετὰ τῶν Τούρκων ἐν ἡσυχίᾳ καὶ εἰρήνῃ. Ἐχαι-
ρον δὲ, ἀνοικούντες εἰς τὸ φρούριον τῆς πόλεως, ἔχοντες τὴν ἐπιστασίαν τῶν
τηλεθόλων τοῦ φρουρίου, εἰσπράττοντες αὐτοὶ οὗτοι τὰς βασιλικὰς προσόδους
τῆς χώρας ἐκείνης καὶ νερόμενοι ἀκωλύτως τὰ δέκατα τῆς ἐπικαρπίας τῶν
γαιῶν, ἐφ' ὧν ἕκαστος κατεῖχε τιμαριωτικὰ δίκαια, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς
αὐτονομίας τὰ ἐνέμοντο οἱ πρόγονοί των¹.

Ἄλλ' ἡ ἐπιεικῶς εἰρηνικὴ ἐκείνη συμβίωσις τῶν Ἰωαννιτῶν μετὰ τῶν δε-
σποτῶν αὐτῶν διεσπάσθη βιαίως, ὅτε οἱ κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων, πειθόμε-
νοι εἰς τὰς φιλοπάτριδας εἰσγηγήσεις Διονυσίου τοῦ ἐπικληθέντος Σκυλλοσό-
φου, ἐπανέστησαν τῷ 1612 ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Ἀχμέτου τοῦ Α' κατὰ τῶν
Τούρκων. Τὸ οἰκτρὸν τέλος τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης παρέβλαψεν οὐσιω-
δῶς τοὺς Ἰωαννίτας, στερηθέντας τῶν προνομίων αὐτῶν, καὶ ἐβύθισε τοὺς
ἡπειρώτας εἰς λαβύρινθον δουλείας ὁσημέραι πονηροτέρας, ἕως ἐπέβη τὸ ἦδη
ὑπαυγάζον ποθητὸν πλήρωμα τοῦ χρόνου.

ΣΗΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ

Τὴν 21 Ἰανουαρίου συνήλθον ἐν μιᾷ τῶν αἰθουσῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπι-
στημίου οἱ ἑταῖροι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρίας εἰς πρώτην ἐτησίαν συνέ-
λευσιν ὡς ἔθος. Μετὰ βραχεῖαν προσλαλίαν τοῦ προέδρου κ. Φιλίππου Ἰωάν-
νου ὁ γραμματεὺς τῆς Ἐταιρίας κ. Στέφανος Α. Κουμανούδης ἀνέγνω ἐκτε-
ταμένην ἔκθεσιν περὶ τῶν ἔργων τῆς Ἐταιρίας κατὰ τὸ λήξαν ἔτος ἔργα
τοιαῦτα τὰ μάλλον ἀξία λόγου ὑπῆρξαν ἐν Ἀθήναις μὲν ἡ ἐξακολούθησις
ἐπὶ τινα χρόνον τῆς μεταξύ τῶν δύο θεάτρων, ἰδίως δὲ πρὸς νότον καὶ ἀνα-

¹ Ἀραβαντινοῦ, χρονογρ. τόμ. Α' σ. 220.

τολάς τοῦ Θεάτρου τοῦ Διονύσου ἀνασκαφῆς καὶ ἡ σπουδαία ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Λυσάνδρου Καυταντζόγλου ἐπισκευὴ τῆς βορειοδυτικῆς ὑπὸ τὴν Πινακοθήκην γωνίας τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὸν ἀρχαῖον τρόπον διὰ παλαιῶν πωρίνων λίθων, τρηθεισῶν τῆς τε γραμμῆς καὶ τῆς κλίσεως τοῦ ἀρχαίου τοίχου, ὡς δεικνύουσιν οἱ ἐπὶ τόπου ὅπου ἦτο δυνατόν ἀμετακίνητοι καὶ ἄθικτοι μείναντες ἀρχαῖοι λίθοι· ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις ἀνασκαφὴ ἐν Μυκῆναις καὶ ἰδίως ἐν τῇ τοῦ Ἀτρέως τάφῳ ἢ θησαυρῷ πολλὰ νέα εἰς φῶς παραγαγοῦσα, ἀνασκαφὴ μεγάλου παναρχαίου τάφου ἐν τῇ Ἡραίῳ, ἀρχὴ ἀνασκαφῆς τῶν παναρχαίων ἐν σπηλαιῶσι τάφων τῆς Ναυπλίας, ἀνακαθάρισις τελεία τῆς ἀπὸ τοῦ 1870 κερωσμένης Κασταλίας ἐν Δελφοῖς καὶ ἄλλα τινά.

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐκθέσεως τοῦ ταμίου κ. Π. Γιαννοπούλου καὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἐλεγκτῶν, ἡ συνέλευσις λαβοῦσα τὸ ἐνδόσιμον ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ κυρίου γραμματέως συνέστησεν ἰδιαζόντως τῷ συμβουλίῳ ἵνα συνεννοούμενον μετὰ τοῦ ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργείου προκαταβάλῃ αὐτῷ χρήματα ἐκ τῆς εἰς 350,000 δραχμῶν ἀναβαίνουσης περιουσίας τῆς Ἑταιρίας καὶ πρὸς ἀνέγερσιν ταχίστην ἐτέρας τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου πτέρυγος ἀναγκαιοτάτης πρὸς ἔκθεσιν τῶν τε ἐνταῦθα μεγάλων συλλογῶν τῆς Ἑταιρίας καὶ τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀρχαιοτήτων, καὶ πρὸς ταχεῖαν περάτωσιν τῆς ἀγορᾶς τῶν ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς Ἐλευσίνος καὶ τοῦ ἱεροῦ χώρου τῶν Δελφῶν οἰκιῶν.

ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς γαλλικῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν καὶ Γραμμάτων τὴν γενομένην τῇ 6 Δεκεμβρίου 1878 ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ προέδρου κ. Λαβουλαὶ ἀνεκινώθησαν αἱ κατὰ τὸ λήξαν ἔτος γενόμεναι ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς σχολῆς ἐργασίαι. Τούτων περίληψιν παρατιθέμεθα ἐνταῦθα.

Ἐπτὰ μαθητὰς εἶχεν ἡ Γαλλικὴ σχολὴ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἓνα μὲν τριτοετῆ τὸν κ. Ὁμόλ (Homolle), οὗ παρετάθη ὁ χρόνος τῆς διαμονῆς, δύο δευτεροετῆς τοὺς κκ. Μαρτὰ καὶ Γιράρδ (Martha, Girard) καὶ τρεῖς πρωτοετῆς τοὺς κκ. Βωδουέν, Ὡσσυλιέ καὶ Ποττιέ (Beaudouin, Haussoullier, Pottier). Κατηργήθη δὲ συγχρόνως τὸ μέτρον τοῦ νὰ διαμένωσιν οἱ μαθηταὶ τῆς γαλλικῆς σχολῆς Ἀθηνῶν ἐπὶ ἓν ἔτος ἐν Ῥώμῃ.

Ὁ κ. Ὁμόλ ἐξηκολούθησε τὰς ἀνασκαφὰς του ἐν Δήλῳ, ἀπεκάθηρεν ἐντελῶς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς καὶ τὸν παρακείμενον ναὸν τὸν εἰς τὴν Ἀρτέμιδα ἀποδιδόμενον. Ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς ταύταις ἀνεκάλυψε διάφορα γλυπτικὰ τεμάχια καὶ πλέον τῶν ἑκατὸν ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς μία περιέχουσα τοὺς ἀπολογισμοὺς τῶν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ὄρισμένων ἀρχόντων. Ὁ κ. Ὁμόλ κατέλιπε τὴν σχολὴν μεταβὰς εἰς Γαλλίαν μετὰ τετραετῆ ἐν Ἀθήναις εὐδόκιμον διαμονήν.

Ὁ κ. Μαρτὰ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ὀγδοήκοντα ἀνεκδότους ἐπιγραφὰς ἐκ Σπάρτης, Ἀχαΐας καὶ Ἀργολίδος. Πλὴν τούτων δ' ἀπέστειλε καὶ δύο κεφάλαια συγγράμματος περὶ τῆς τοπογραφίας τῶν μερῶν τῆς Πελοποννήσου ἅτινα ἐπεσκέφθη καὶ τὴν ἀρχὴν μεγάλου ὑπομνήματος περὶ τῶν Ἀθηναίων ἱερέων.

Ὁ κ. Γιράρδ ἀντέγραψε καὶ ἀπέστειλε ἐξήκοντα ἑπτὰ ἐπιγραφὰς ἀνεκδότους ἐξ Εὐβοίας καὶ Βοιωτίας. Συνέταξε δὲ καὶ δύο ὑπομνήματα περὶ τῆς Ὀπουντίας Λοκρίδος καὶ τῶν βορείων Σποράδων. Εὐχάριστον ἰδίως ἐμποιεῖ αἰσθησιν, ὡς λέγει ὁ κ. Λαβουλαί, ἡ ἐπίσκεψις τῆς Σκύρου τῆς νήσου τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῆς Δηϊδαμείας. Ἡ ἀρχαιοτὴς ἀφῆκεν εἰς τὴν μυθολογικὴν ταύτην νῆσον ὀλίγα ἔγνη, βυζαντινὰ ὅμως μνημεῖα πολλὰ ποιοῦσι εὐκολὸν τὴν σπουδὴν τῆς χριστιανικῆς ἐν αὐτῇ τέχνης κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας.

Ὁ κ. Βωδουέν, καταγινόμενος κυρίως περὶ τὴν σπουδὴν τῆς νεοελληνικῆς, ὑπέβαλε σχέδιον γραμματικῆς τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης. Ὁ κ. Βωδουέν πρὸς τοῦτο διέμευεν ἔτος ὅλον ἐν Βενετίᾳ, ἔθθα ἐν τοῖς πλουσίοις ἀρχείοις καὶ ταῖς βιβλιοθήκαις περισυνήγαγε πᾶν τὸ συντελοῦν εἰς τὸν σκοπὸν του.

Ὁ κ. Ὡσσυλιέ ἀπέστειλε κατάλογον τῶν μουσείων τῆς Βοιωτίας. Ταῦτα νεωστὶ ἰδρυθέντα εἶνε τρία, τὸ ἐν Θήβαις, τὸ ἐν Θεσπιαῖς καὶ τὸ ἐν Τανάγρας, ἴσης δ' ἀξίας πάντα. Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν ἀρχαιοτήτων τῶν μουσείων τούτων ἐπισυνῆψε καὶ 1150 ἐπιγραφὰς ὧν 706 ἀνεκδοτοὶ, συνέταξε δὲ καὶ χάρτην τῆς νεκροπόλεως τῆς Τανάγρας ἐν ἣ εὐρίσκονται τὰ εὐμορφα ἐκεῖνα καὶ χαρίεντα ἀγαλμάτια τὰ κοσμοῦντα πᾶσαν συλλογὴν ἀρχαιοτήτων.

Ὁ κ. Ποττιέ τέλος κατέγεινε περὶ τὰ χορηγικὰ μνημεῖα, ἰδίως δὲ περὶ τὴν μελέτην τοῦ Λυσικρατείου μνημείου, οὗ συμπλήρωσιν τελείαν ὑπέβαλε τῇ βοηθείᾳ καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Λοβιό (Lovio). Πλὴν τούτου δ' ἀπέστειλε καὶ κατάλογον τῶν χαλκίνων ἀντικειμένων τοῦ ἐν Βαρβακείῳ μουσείου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας.

Τοιαῦτα τὰ ἔργα τῶν μαθητῶν τῆς Γαλλικῆς σχολῆς κατὰ τὸ λήξαν ἔτος. Ὁ κ. Λαβουλαὶ δικαίως μέγα μέρος τῶν ἐπαίνων ἀποδίδει εἰς τὸν διευθυντὴν τῆς σχολῆς κ. Δουμὸν (Dumont), λυπεῖται δὲ καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς ὅτι οἰκογενειακοὶ λόγοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ καταλίπῃ τὰς Ἀθήνας.

ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Συνεδρία τῆς 1 Ἰανουαρίου.

Ὁ κ. Καϊλερ (Köhler), περὶ ἀναθηματικῶν ἀναγλύφων χορηγῶν.

Ὁ αὐτὸς, περὶ νεωστὶ εὐρεθεισῶν ἀττικῶν ἐπιγραφῶν.

Ὁ κ. Ὄβεργ (Oberg), ἐπιδεικνύει χρυσαῖα τινὰ ἀρχαῖα κοσμήματα.

Ὁ κ. Καϊρτε (Kürte) ἐπιδεικνύει σειράν τινα κυπριακῶν ἀρχαιοτήτων ἐξ ἀθηναϊκῆς συλλογῆς.

Ὁ κ. Λόλλιγκ (Lolling), περὶ τῆς θέσεως καὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως Ἀταρνέως.

Συνεδρία τῆς 18 Ἰανουαρίου.

Ὁ κ. Καϊλερ, περὶ ἀθηναϊκῶν εὐθυνῶν τῶν ταμιῶν ἐκ τοῦ δ' αἰῶνος.

Ὁ κ. Καϊρτε, περὶ ἀγγείων ἐξ Αἰγίνης ἐχόντων σχῆμα σφιγγὸς ἢ σειρήνος.

Ὁ κ. Λόλλιγκ, περὶ τῆς θέσεως τῶν Καρυῶν καὶ τοῦ Οἰνοῦντος.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

Ἐνδον τοῦ Θησείου, ὅπου πρὶν ἦσαν ἐστοιχασμένα ἐπάλληλα καὶ ἐν ἀταξίᾳ διάφορα ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα, ὑπῆρχε καὶ στήλη τις ἐπιτυμβία, ἣτις ἔμενεν ἐκεῖ που ἐν τινὶ γωνίᾳ ὄλως ἀπαρκτηρήτος, καὶ οὐδόλως ἐφελκύουσα τὴν περιεργίαν ἢ τὴν προσοχὴν καὶ τῶν ἐπισκεπτομένων τὸ μικρὸν ἐκεῖνο μουσεῖον. Ἐσχάτως ὅμως, ὅτε πολλαὶ τῶν ἐν τῷ ναφ' ἐκείνων εὐρισκομένων ἀρχαιοτήτων μετεκομίσθησαν εἰς τὸ νέον ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον καὶ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος στήλη ἐστήθη ἐν ἀπόπτῳ τόπῳ καὶ ἀρκούντως φωτιζομένη, παρετηρήθη ὑπὸ τινος ὅτι ἐπὶ τῆς λείας ἐκείνης ἐπιφανείας ὑπῆρχον ἔχνη δυσδιάκριτα γραφῆς τινος. Ἐκτοτε ἡ περιεργία ἐκινήθη καὶ ἠρευνήθη κάλλιον ὁ λίθος, ἀλλ' ἄλλοι μὲν ἰσχυρίζοντο ὅτι ὑπάρχει ὁ λίθος γεγραμμένος, ἕτεροι δ' ἠρνοῦντο τοῦτο. Ἐν τούτοις οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ ὑπάρχει, ὅτι ὁ λίθος οὗτος περιέχει δύο γραφὰς κάλλιστα διακρινόμενας ἅμα ῥιφθῆ ἐπ' αὐτοῦ ὀλίγον ὕδωρ. Ἡ ἐπιτυμβία στήλη εἶνε ἴση τῇ τοῦ Ἀριστίωνος καὶ εἶνε παρ' αὐτὴν ἐστημένη, στερεῖται δὲ ἐντελῶς οἰουδῆποτε γλυπτικῷ κόσμῳ. Εἰς τὸ κατώτατον μέρος αὐτῆς φαίνεται εὐκρινῶς καὶ ἄνευ τῆς ἐπιχύσεως ὕδατος ἵππευς ἐλαύνων ἀπὸ ῥυτῆρος. Ὁ ἵππος εἶνε κάλλιστα σχεδιασμένος, καὶ ὁ ἀναβάτης αὐτοῦ, κυρτούμενος πρὸς τὰ ἔμπροσ, ἔχει θέσιν φυσικὴν, καὶ ὅταν λαμβάνουσιν οἱ ἀριστοὶ τῶν ἵππέων ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει. Ὁ χρωματισμὸς φαίνεται ἀπλοῦς, ἐλλείπει δ' ὀλοτελῶς οἰαδῆποτε φωτασκίσεις. Καὶ τοιαύτη μὲν εἶνε ἡ μικρὰ αὕτη γραφή ἢ κατέχουσα τὸ κατώτατον τῆς στήλης μέρος. Ὀλόκληρον δὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ἱκανῶς μεγάλης ταύτης στήλης καλύπτει ἐτέρᾳ γραφῇ, παριστώσα ἐν καταγραφῇ ἄνδρα φυσικοῦ μεγέθους ποδῆρα χιτῶνα ἀναβεβλημένον, καὶ βαστάζοντα διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς ἀγγεῖον, τοῦ σχήματος τῶν κανθάρων, δι' οὗ σπένδει, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς, ἣν ὑψώνει μέχρι τοῦ προσώπου, κλάδους μυρσίνης ἢ ἐλαίας. Οἱ βραχίονες τοῦ παριστωμένου εἰσὶ γυμνοί, αἱ πτυχαὶ τοῦ ἱματίου κατέρχονται διὰ παραλλήλων γραμμῶν ὡς φαίνονται εἰς τὰ διασωθέντα γλυπτικὰ ἔργα τοῦ αἰγηνιτικοῦ ἐργαστηρίου, καὶ καταλήγουσιν ἐπὶ τῶν ποδῶν καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ σώματος, κατὰ τὸν σπειροειδῆ τρόπον. Ὁ ῥυθμὸς τῆς ἀνω-

τέρῳ γραφῆς εἶναι ἀρχαῖος καὶ κατὰ πάντα ὅμοιος τῷ ῥυθμῷ τοῦ γνωστοῦ ἀναγλύφου τοῦ Ἀριστίωνος· καὶ αὕτη δὲ ἡ στάσις τοῦ εἰκονιζομένου, ἣτις ἦτο συνηθεστάτη κατὰ τὴν νηπιότητα τῆς τέχνης, εἶνε παρεμφερὴς τῆς τοῦ ἀναγλύφου.

Εἶνε δὲ λίαν δυσδιάκριτος καὶ ἀπαιτεῖται ἐξησκημένος ὀφθαλμὸς ὅπως ἐννοήσῃ τὸ παριστώμενον ἀντικείμενον, διότι μόνᾳ ἔχνη χρωμάτων μένουσιν, οὐχὶ δὲ καὶ ἀληθῆ χρώματα. Ἰδίως τὸ διάγραμμα ὀλόκληρον καθίσταται δῆλον ἐκ λευκῆς τινος γραμμῆς, ἣτις εἶναι ὁ λίθος αὐτὸς ἀπηλλαγμένος τοῦ πρῶην χρώματος. Ἰδοῦ δὲ τί συνέβη ὡς ὑποθέτομεν. Τὸ χρῶμα τῆς λεπτῆς γραμμῆς, δι' ἧς ὁ ζωγράφος ἐσχέδιασε τὸ διάγραμμα τῆς εἰκόνος τοῦ ἐξηλείφθη καθ' ὀλοκληρίαν ἕνεκα τῆς ἰδιαίτερας φύσεως τοῦ χρώματος, καὶ ἔμεινε γυμνός ὁ λίθος· οὕτως διετυπώθη ἡ λευκὴ γραμμὴ ἣν βλέπομεν καὶ ἣτις καθίσταται ἔτι μᾶλλον κατὰδηλος ἐκ τῶν ἐν τῇ λοιπῇ ἐπιφανείᾳ τηρηθέντων ὁπῶςδῆποτε λοιπῶν τῆς γραφῆς χρωμάτων. Ἡ στήλη περὶ ἧς λαλοῦμεν, στηρίζεται ἐπὶ βράσεως τετραγώνου μέλανος λίθου, ἐν ᾗ ὑπάρχει κεχαραγμένη ἢ ἐπομένη σύντομος ἐπιγραφή.

ΛΥΣΕΑΙ ΕΝΘΑΔΕ ΞΗΜΑ ΠΑΤΗΡ ΞΕΜΩΝ ΕΠΕΘΗΚΕΝ.

Κατὰ πάσαν πιθανότητα ἄρα ὁ Λυσέας οὗτος ἦν ὁ ἵππευς ὁ νικήσας ἐν τινὶ ἵπποδρομικῷ ἀγῶνι, καὶ εἰς οὗ τὴν μνήμην ὁ πατὴρ ἀνήγειρε τὴν στήλην ταύτην, ἣν ἐκόσμησε καὶ διὰ γραφῶν. Καλὸν θεωροῦμεν ν' ἀντιγραφῆ ὑπὸ τινος ἐπιτηδείου ζωγράφου ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος γραφῆ, πρὶν ἢ τέλεον ἐξαλειφθῶσι καὶ τὰ τελευταῖα αὐτῆς ἔχνη. Τὸ ἔργον καθίσταται μὲν δυσχερὲς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀδύνατον εἰς ἱκανὸν καλλιτέχνην.

Ταῦτα κατὰ τὴν Παλιγγενεσίαν τῆς 19 Ἰανουαρίου 1879.

— Περὶ τοῦ ἐν τῷ δήμῳ Κλειτορίχ τῶν Καλαβρῶτων ἀνευρεθέντος ἀγάλματος περὶ οὗ ἐγράφη ἐν ταῖς ἀρχαιολογικαῖς εἰδήσεσι τοῦ IB' τεύχους τοῦ B' ἔτους τοῦ Παρνασσῶ (σελ. 973), ὁ Φορολογούμενος τῶν Πατρῶν κατεχώρισεν ἐν τῷ φύλλῳ τῆς 15 Ἰανουαρίου 1879 τὴν ἐπομένην ἔκθεσιν ἀνδρὸς εἰδήμονος ἐξ ἧς καταφαίνεται ἡ ἀξία τοῦ ἀγάλματος. «Τὸ ἀγαλμα παρίστησιν ἄνδρα, ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας εὐρισκόμενον, καὶ κεῖται ἐπὶ πλατῶς μαρμαρέου πεντελησίου ἐκτάδην. Ἡ κεφαλή φαίνεται ὅτι εἶναι οὕτως πεπλασμένη, ὡς νὰ ἤθελεν ὁ τεχνίτης ν' ἀπεικονίσῃ τὴν τελευταίαν τοῦ βίου στιγμὴν. Κοιμάται τὸν αἰώνιον ἴσως νήδυμον ὕπνον ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παρειᾶς, ἐκφραζούσης λύπην καὶ οἰονεὶ διαμαρτυρίαν ἐπὶ τῷ προώρῳ θανάτῳ τοῦ ἀνδρός. Οἱ δάκτυλοί εἰσι φυσικώτατα ἐξεργασμένοι, ὁ ἀντίχειρ ὅμως τῆς δεξιᾶς χειρὸς εἶναι τεθλασμένος καὶ ἐν μέρει ἐφθαρμένος, ἢ ἀριστερὰ χεῖρ κατὰ τὸν ἀγκῶνα διευθύνεται πρὸς μεσημβρίαν, κρατοῦσα δόρυ καὶ ἀσπίδα κυκλοτερῆ. Οἱ πόδες φαίνονται ἀπὸ τῶν γονάτων γυμνοί, δεικνύοντες τέχνην

λεπτὴν καὶ μαρτυροῦντες τὴν σπουδαιότητα τοῦ καλλιτέχνου. Παρ' αὐτοῖς δὲ ὑπάρχει ἡ περικεφαλαία. Ὁ δεξιὸς μαστὸς ἐστὶ γυμνός, ὁ δὲ ἀριστερὸς καλύπτεται ὑπὸ χλαμύδος. Ἐκ τῆς ἀρίστης ἐργασίας τοῦ ἀγάλματος εἰκάζεται ὁ παρατηρητὴς ὅτι ἀνήκει εἰς ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ τέχνη ἤματι.

Ἐν τῷ ἄνω μέρει τῆς πλακῆς ἀναγινώσκεται ἡ ἐξῆς ἐφορημένη ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου ἐπιγραφή: **ΑΝΤΙ**, ἔπονται δὲ γράμματα μὴ δυνάμενα νὰ ἀναγνωσθῶσι.

Ἐπισημασθέντες τῶν ἀνιόντων εἰς Κερνέσιον σώζονται ἡμιτελεῖς στήλαι ἀρχαίων ναῶν, περὶ ὧν λέγει τὰ ἐξῆς ὁ Παυσανίας (Ἀρκιδ. 21. 2): Τῆ δὲ Κλειτοριῶν πόλει τὸ μὲν ὄνομα ἀπὸ τοῦ παιδὸς ἐτέθη τοῦ Ἀζῆνος, οἰκεῖται δ' ἐν ὀμαλῶ, κύκλῳ δὲ ὄρη περιέχοντά ἐστιν οὐ μέγιστα. Κλειτοριῶν δ' ἱερὰ τὰ ἐπιφανέστατα Δῆμητρος, τὸ δὲ Ἀσκληπιοῦ, τρίτον δὲ ἐστὶν Εἰλειθυίας ... Κλειτοριῶν δὲ καὶ Διοσκουρῶν, καλουμένων δὲ θεῶν μεγάλων, ἐστὶν ἱερὸν ὄσον τέσσαρα ἀπέχον στάδια ἀπὸ τῆς πόλεως καὶ ἀγάλματά ἐστιν αὐτοῖς χαλκᾶ. Πεποιήται δὲ καὶ ἐπὶ ὄρους κορυφῆς σταδίοις τριάκοντα ἀπωτέρω τῆς πόλεως ναὸς καὶ ἄγαλμα Ἀθηνᾶς Κυρίας».

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Τὸν λήξαντα μῆνα δύο ἐγένοντο συνεδρία, τρία δ' ἀναγνώματα τάδε: Κ. Παπαρηγοπούλου ἐπιτίμου μέλους περὶ τῆς εὐρέσεως νέου Κωνσταντίνου αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου.

Κ. Α. Παλαιολόγου ἀντεπιστέλλοντος ἐν Ὀδησσῶ μέλους ὁ Ῥώσος ποιητὴς Πούσκιν ἐξεταζόμενος ὡς φιλέλληρ.

Θ. Βενιζέλου ἐπιτίμου μέλους ἡ ἀλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων.

Τὰ δημόσια μαθήματα ἐξηκολούθησαν τακτικῶς, ἐπεράτωσε δὲ τὴν σειράν τῶν μαθημάτων του περὶ τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν ὁ κ. Σπυρ. Π. Λάμπρος, ἤρξαντο δὲ τῶν ἑαυτῶν μαθημάτων ὁ μὲν κ. Α. Φραβασίλης περὶ τῆς νεωτέρας ἰταλικῆς φιλολογίας, ὁ δὲ κ. Ἑμμ. Δραγοῦμης περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς μετεωρολογίας.

Τὸ προεδρεῖον τοῦ Συλλόγου ἤρξατο ἀποστέλλον τὰ προσκλητήρια διὰ τὸ συνέδριον τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλληνικῶν Συλλόγων, ὅπερ τῆ προσκλήσει τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου θὰ συγκροτηθῆ ἐν Ἀθήναις τῆ 25 Μαρτίου (Ἴδε Παρνασσῶ Β, 975). Κατὰ τὰ ἀποφασισθέντα τὴν ἐναρξιν τῶν συνεδριῶν θὰ κηρύξῃ τὸ προεδρεῖον τοῦ Παρνασσῶ, μεθ' ὃ τὸ συνέδριον ἐκλέξαν τὸ ὀριστικὸν αὐτοῦ προεδρεῖον θὰ προβῆ εἰς τὰς συζητήσεις καὶ

ἀποφάσεις ὅσαι θὰ κριθῶσιν ἀναγκαῖαι καὶ λυσιτελεῖς, ἐκάστου τῶν Συλλόγων ἔχοντος ἐν συνόλῳ μίαν ψῆφον. Κατὰ τὰς προκαταρκτικὰς συνεδρίας καλὸν ἐθεωρήθη μέχρι τοῦ ἀπαρτισμοῦ τοῦ ὀριστικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Συνεδρίου ὡς βάσεις νὰ χρησιμεύσωσιν οἱ θεσμοὶ τοῦ Παρνασσῶ.

Τῆ αἰτήσει αὐτῶν ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει «Ἑλληνικοῦ συλλόγου Ἑρμοῦ» καὶ μετὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις «θεολογικοῦ «ὁ ἀπόστολος Παῦλος».

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 889 ἐγγράφου αὐτοῦ ἀνέθηκεν εἰς τὸν ἡμέτερον Σύλλογον τὴν ἀπογραφὴν τῶν κατοικῶν Ἀθηνῶν, ἧτις, διαιρουμένης τῆς πόλεως εἰς πολλὰ ἀπογραφικὰ τμήματα, θὰ διεξαχθῆ ἐντὸς μιᾶς καὶ μόνης ἡμέρας. Ὁ Σύλλογος ἀναδεξάμενος προθύμως τὴν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐργασίαν ἀνέθηκε εἰς τὸ προεδρεῖον ἵνα δι' ἐγκυκλίου καλέσῃ ὡς πλεῖστα μέλη εἰς τὸ προκείμενον ἔργον καὶ φανῆ οὕτως ἄξιος τῆς ἐμπιστοσύνης τῆς Κυβερνήσεως.

Ὁ ἐν Μονάχῳ καθηγητὴς Φραγκίσκος Λοίχερος ἐπιτίμου τοῦ Συλλόγου μέλος ὁ τοσαῦτα καλὰ βιβλία περὶ Ἑλλάδος γράψας ἀγγέλλει τῷ προεδρεῖῳ τοῦ Συλλόγου ὅτι ὁσονοῦψ ἐκδίδει καὶ νέον βιβλίον Aussichten im Orient ἐπιγραφόμενον.

Τοῦ ἐτέρου τῶν ἀντιπροέδρων κ. Ἀναστασίου Σουλτάνη καὶ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ἀναγνωστηρίου κ. Ἀλεξάνδρου Μάνου διορισθέντων πρωτοδικῶν, ἐκείνου μὲν εἰς Σπάρτην, τούτου δὲ εἰς Λευκάδα καὶ ἀπελθόντων τῶν Ἀθηνῶν, ἐξελέχθησαν ἀντιπρόεδρος μὲν ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος, διευθυντὴς δὲ τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Ἀντώνιος Φραβασίλης τῶς εἰδικῶς γραμματεὺς καὶ εἰδικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Ἀνδρέας Φαρσῆς.

Μέλη τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Παρνασσῶ ἐπιτροπῆς κατὰ τὴν ἀπὸ τῆς 1 Ἰανουαρίου 1879 ἀρχομένην διετίαν ἐξελέχθησαν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου οἱ κκ. Εἰρηναῖος Ἀσώπιος, Ἑμμανουὴλ Δ. Ροῖδης, Παναγιώτης Ι. Φέρμπος καὶ Σπυρίδων Π. Λάμπρος.

Τὴν 20 Ἰανουαρίου ἐτελέσθη ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίνα εὐμενῶς παραχωρηθεῖσα εὐραγικὸς χορὸς ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν ὑπὸ τὴν εὐγενῆ προστασίαν τῶν κυριῶν Εὐθυμίας Α. Κουμουνοδούρου, Ἑλένης Ν. Μαυροκορδάτου καὶ Ἰριγενείας Α. Συγγροῦ. Κέρδος ἀπέμεινεν ὑπὲρ τοῦ χοροῦ τούτου 2560.61 περίπου δραχμαί. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ χοροῦ τούτου ὁ κ. Λέων Γρ. Νοταρᾶς προσήνεγκε τῇ σχολῇ δραχ. 112.

Ἐπὶ τοῦ εἰσηγητοῦ τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς κ. Ἰω. Εὐκλείδου ἀνεγνώσθη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐξελέξεως τῆς τοῦ παρελθόντος ἔτους Ἐφορείας καὶ τῆς Κοσμητείας τῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν. Ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ εὗρε τὰ πάντα ἐν πληρεῖ τάξει, ἐφ' ᾧ ὁ Σύλλογος ἐξέφρασε τὴν εὐαρέσειάν του τῇ τε Ἐφορίᾳ καὶ τῇ Κοσμητείᾳ.

Ἐν Κεφαλληνίᾳ τῇ πατρίδι του ἀπεβίωσεν ὁ Γ. Σ. Κρασσαῖς μέλος ἀντεπι-

στέλλον. Έκλεχθείς μέλος τακτικόν τῆ 12' Οκτωβρίου 1869 ἦν ἐν τῶν δραστηριωτέρων καὶ ἐνεργητικωτέρων μελῶν, διηύθυνε δὲ ἐπὶ ἰκανὰς περιόδους ἐπιτυχῶς τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Συλλόγου ὡς ταμίης. Πολλάκις ἀνέγνω διατριβὰς καὶ ἀπετέλεσε μέρος τῶν συντακτικῶν ἐπιτροπῶν τοῦ κανονισμοῦ. Εἰς τὰ ἀντεπιστέλλοντα μέλη μετετέθη τῷ 1873.

Ἐξελέχθησαν τακτικὰ ἐνεργὰ μέλη οἱ κκ. Ν. Χλωρός, Μίνως Σαπουντζάκης, Εὐγ. Εὐγενειάδης, Δ. Μακκῆς καὶ Σπ. Δουρούτης, ἐπίτιμα ὁ κ. Σ. Σπηλιωτάκης, Ἄν. Θεοφιλάς, Α. Ἄμιρος καὶ ὁ ἅγιος πρῶην Λαρίσσης Δωρόθεος, τακτικὸν πάρεδρον ὁ κ. Ἄ. Κορδέλλας καὶ ἀντεπιστέλλοντα οἱ ἐν Ἰταλίᾳ καθηγῆται Ἄλφόνσος Λιγγουίτης, Φραγκίσκος Λιγγουίτης καὶ Ἰωσήφ Ὀλιβιέρης.

ΧΡΟΝΙΚΑ

ΕΤΑΙΡΙΑΙ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ. — Ἐν Πετρούπολει ἰδρύεται κατ' αὐτὰς Ἀσιατικὴ Φιλολογικὴ Ἐταιρία, μεταξὺ τῶν ἰδρυτῶν τῆς ὁποίας ἀριθμοῦνται οἱ ἐν Σιβηρίᾳ καὶ Τουρκεστάν ἐγκριτώτατοι τῶν Ῥώτων. Σκοπὸς αὐτῶν ἔσται ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα τῆς Ἀσίας. Ἐν Μόσχᾳ δὲ καὶ Τουρκεστάν προτίθενται νὰ ἰδρῦσιν παραρτήματα τῆς Ἐταιρίας ταύτης.

— Ἐν τῇ πόλει τῆς Βορείου Ῥωσίας Σαράτοβ τῇ 5 Νοεμβρίου ἐτελέσθησαν πανηγυρικῶς τὰ ἐγκαίνια τοῦ Πνευματικοῦ καὶ ἐκπαιδευτικοῦ ἐπαρχιακοῦ Συνδέσμου, σκοπὸν ἔχοντος τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν σοσιαλιστικῶν καὶ κομμουνιστικῶν μαθησέων.

— Τῇ 8 Δεκεμβρίου ἐγένετο γενικὴ συνέλευσις ἐν Πετρούπολει τῆς Ῥωσικῆς Ἐταιρίας πρὸς διάδοσιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἐν Ῥωσίᾳ. Ἐκ τῆς λογοδοσίας βλέπομεν ὅτι ἐν διαστήματι ἐξ μηνῶν ἐπωλήθησαν 21,337 σώματα Ἀγίας Γραφῆς ἐξ ὧν 7,348 ἐπωλήθησαν ὑπὸ ἰδιαιτέρων πρακτόρων τῆς ἐταιρίας ταύτης, τὰ δὲ λοιπὰ ὑπὸ ξένων. Ἀπαντα τὰ κεφάλαια τῆς ἐταιρίας εἶνε 12,439 ρούβλια. Ἡ ἐταιρία αὕτη ἰδρύθη τῇ συμπράξει τῆς Ῥωσικῆς Συνόδου πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς τῶν Προτεσταντῶν.

— Κατὰ τὰς κυκλοφορούσας ἐν Πετρούπολει φήμας ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις προτίθεται νὰ ἐκδώσῃ ἴδιον πρόγραμμα ἀπάντων τῶν ἐν Ῥωσίᾳ φιλολογικῶν Συλλόγων, καθ' ὃ οἱ Σύλλογοι οὗτοι θέλουσι στενῶς συνδεθῆ μετὰ τῆς Ἀκαδημείας. Προσέτι δὲ προτίθενται νὰ ἰδρῦσιν κεντρικὴν διεύθυνσιν τῶν φιλολογικῶν Συλλόγων. Σκοπὸς τῆς διεύθυνσεως ταύτης ἔσται ἡ ἐξέτασις διαφόρων ζητημάτων, ἀναφερομένων εἰς τοὺς Ῥωσικοὺς Συλλόγους.

* *

ΤΕΧΝΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΑΙ. — Περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Μεγάλῃς Τεσσαρακο-

στῆς ἐν Μόσχᾳ γενήσεται ἡ ἐναρξίς τῆς ἀνθρωπολογικῆς Ἐκθέσεως. Ἀναμένονται πολλοὶ ἐπίσημοι ἄνδρες ἐκ τῆς ἄλλῃς Εὐρώπης.

— Ῥώσος τις παρασκευάζει ἀρκούντως ἰδιόρρυθμον σύγγραμμα. Συχνάκις, ὡς γνωστὸν, ἐκπλήσσει ἡμᾶς ἡ μεγίστη ἐκείνη ὁμοιότης τῆς φυσιγνωμίας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἐμπρόσθιον μέρος τῆς κεφαλῆς τῶν ζῴων. Ἡ ποικιλία τῶν ἀνθρωπίνων φυσιγνωμιῶν εἶνε ἀπειρος, κυρίως δ' εἰπεῖν εἶνε δυσκολώτατον ν' ἀπαντήσῃ τις δύο πρόσωπα ὁμοιάζοντα καθ' ὅλα. Καὶ ὅμως ἡ ἐπιμελής ἐξέτασις τῶν φυσιγνωμιῶν καταπέθει ἡμᾶς περὶ τοῦ ἀναμφισβητήτου τῆς ὁμοιότητος. Ἡ ταξινόμησις τῶν ἀνθρωπίνων μορφῶν καὶ ἡ σύγκρισις αὐτῶν πρὸς τὰς φυσιγνωμίας τῶν ζῴων ἀποτελοῦσι τὸ θέμα τοῦ συγγράμματος περὶ οὗ ὁ λόγος.

— Πρὸ τινῶν ἐτῶν εἰς τὸ ζωολογικὸν μουσεῖον τῆς ἐν Πετρούπολει Ἀκαδημείας ὑπεβλήθη ὠν μέγιστον εὔρεθὲν παρὰ τῇ Χερσῶνι ἐν τῇ κοίτῃ ἀποξηραθέντος τινὸς ῥυακίου. Τὸ ὠν τοῦτο εἶνε χρώματος ὑποκιτρίνου καὶ ἴσον τὸν ὄγκον πρὸς τεσσαράκοντα [ὡ]ὰ ὄρνιθος. Ὁ κτηματίας Δοβροβόλσκη ὁ εὔρετῆς τοῦ ὠου ἀπήγει παρὰ τῆς Ἀκαδημείας 1,000 ρούβλια, ἀλλ' αὕτη ὅμως δὲν τα ἔδωκε. Κατ' αὐτὰς ἐπωλήθη εἰς τὸ Βρεττανικὸν μουσεῖον.

— Ὡς γνωστὸν πολλὰ εἶδη ἰχθύων δύνανται νὰ ἐπισωρεύσωσιν εἰς τὰ σώματα αὐτῶν ποσότητα ἤλεκτρισμοῦ, ὧπερ κατὰ θέλησιν χρῶνται. Ἐσχάτως ἐγένοντο ἰδίως λεπτομερεῖς παρατηρήσεις ἐπὶ τοῦ λεγομένου Ἡλεκτρικοῦ ἐγγέλου. Ὁ ἐγγελος οὗτος εὐρίσκεται ἰδίως κατὰ τὰ θερμότερα τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, ἔχει δὲ μῆκος 5—6 ποδῶν· τὸ δέρμα του εἶνε λεῖον, τὸ χρῶμά του μελανοπράσινον. Ἐὰν ζῶν τι σῶμα πλησιάζῃ αὐτὸν ἐκπέμπει παραχρῆμα ἤλεκτρισμὸν ἰσοδυναμοῦντα πρὸς τὸν ἤλεκτρισμὸν συνήθους ἤλεκτρικῆς λαγῆνου ἰκανὸν πολλάκις ἵππον νὰ καταστήσῃ χωλὸν καὶ ἀνθρωπὸν ἀναίσθητον καὶ ἀκίνητον. Ἐξ ἰκανῆς ἀποστάσεως φονεῖ διὰ τῆς ἤλεκτρικῆς του δυνάμεως μικροτέρους ἰχθύς, ἐξ ὧν τρέφεται. Ὅταν δὲ ἴδῃ τινὰ αὐτῶν πλησιάζοντα, τίθεται εἰς κατάλληλον θέσιν, ὡς στρατηγὸς, παρασκευαζόμενος νὰ καταφέρῃ τὸ καίριον κτύπημα. Ἄλλος ἰχθύς ἔχων τοιαύτην ἤλεκτρικὴν δύναμιν εἶνε ἡ γνωστὴ Νάρκη, εὐρισκομένη συνήθως κατὰ τὰς παραλίας τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ.

* *

ΑΠΟΓΡΑΦΙΚΑ. — Καίτοι τὰ πολεμικὰ ὄργανα ἐτελειοποιήθησαν τανῦν οἱ πόλεμοι δὲν εἶνε τόσο φονικοὶ ὡς ἄλλοτε. Ἐπὶ τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου (1854—56) οἱ γάλλοι ἀπώλεσαν 30, 8 τοῖς 0/0 ἐπὶ τοῦ γαλλογερμανικοῦ (1870—71) οἱ Γερμανοὶ ἀπώλεσαν ἐν Γαλλίᾳ 4, 4 τοῖς 0/0. Ἀποδοτέον δὲ τοῦτο οὐ μόνον εἰς τὴν τελειοποίησιν τῆς στρατηγικῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν ἐξ ἀσθενειῶν ἀποθνησκόντων διὰ τὴν τελειοποίησιν τῶν ἐν πολέμῳ νοσοκομείων. Ἐνῶ ἐν Κριμαίᾳ 6, 5 τοῖς 0/0 ἦσαν τραυματίαι καὶ 24, 3 τοῖς 0/0 ἀσθενεῖς ἐκ μiasματικῶν νόσων, ἐν Γαλλίᾳ τούναν-

τίον ἢ ἀναλογία εἶνε ἀντίστροφος σχεδὸν δηλ. ὡς 3,1 πρὸς 1,3. Ἐν Κριμαίᾳ ἐξ 100 Γάλλων νεκρῶν 79 ἦσαν ἐξ ἀσθενειῶν· ἐν Ἰταλίᾳ Γάλλοι ἦσαν νεκροὶ ἐξ ἀσθενειῶν 71 τοῖς 0/0· ἐν Ἀμερικῇ (1861—65) 81 τοῖς 0/0. Πρῶσοι (τῷ 1866) 59 τοῖς 0/0· Γερμανοὶ (1870—71) 30 τοῖς 0/0. Ὡστε καὶ ἐν χειμερινῇ ἐκστρατείᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν νεκρῶν ἐπαυθητικῶς ἡλαττώθη. Εἰς τοῦτο δὲ συντελεῖ οὐ μόνον ἡ ὑγιῆς τροφή τῶν ἀσθενῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπομάκρυνσις αὐτῶν ἀμέσως ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐξ οὗ οὐ μόνον μείζων εὐκολία ἐν ταῖς κινήσεσι τοῦ πολεμοῦντος στρατοῦ προσγίνεται, ἀλλὰ καὶ οἱ τραυματῆαι καὶ οἱ ἀσθενεῖς μείζονος περιποιήσεως τυγχάνουσιν. Εἰς τοῦτο δὲ ἰδίως συντελεῖ ἡ χρῆσις τοῦ σιδηροδρόμου πρὸς ὑγειονομικὸν σκοπὸν ἰδίως καὶ εὐκολωτέραν συγκοινωνίαν τῶν νοσοκομείων.

— Ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις τῆς Ἀμερικῆς οἱ ἐρυθρόδερμοι Ἰνδοὶ, καίτοι πᾶσα προσπάθεια κατεβλήθη πρὸς ἐξάλειψιν αὐτῶν, συμποσοῦνται εἰς 250 χιλιάδας. Ἐνῷ 1822 τῷ ἦσαν 457 χιλ. Ἰδίως τινὲς τῶν φυλῶν, οἱ Κοράνχαι, Κρόος καὶ Σιὸν πολλαπλασιάζονται ταχέως. Οὐκ ὀλίγα δὲ δαπανῶσιν αἱ Ἠνωμέναι Πολιτεῖαι εἰς τὸν κατὰ τῶν ἐρυθροδέρμων πόλεμον· οὕτως ἐπὶ παραδείγματι κατὰ τὸν ἐν Φλωρίδι πόλεμον, καθ' ὃν μόνον 400 Ἰνδοὶ ἐφονεύθησαν, ἐδαπανήθησαν ἐν 7 ὅλοις ἔτεσι καθ' ἃ διήρκεσε, 30 ἑκατομμ. δολλαρίων, ἥτοι καθ' ἕκαστον φανευθέντα 75 χιλ. δολλαρίων.

— Ἐν Ἰνδίαῖς ἐκ τῶν ἀμέσως τῇ Ἀγγλίᾳ ὑποκειμένων κατοίκων περὶ τοὺς 140,500,000 ἀνήκουσιν εἰς τὸ θρήσκευμα τῶν βραχμάνων Χινδοῦ, περὶ τὰ 3 ἑκατ. εἶνε Βουδδισταὶ καὶ Γσάιναι, μόνον 869,658 χριστιανοί, ὧν 595,800 ἰθαγενεῖς, οἱ δὲ λοιποὶ εὐρωπαῖοι. Τέλος δὲ 5,000,000 διαφόρων θρησκευτικῶν αἰρέσεων καὶ 500,000 ἀγνώστου θρησκείας.

— Ἐξαγωγή πετρελαίου ἐξ Ἀμερικῆς ἐγένετο τὸ πρῶτον τῷ 1861· ἐξήχθησαν δὲ 27,000 βαρελίων ἀξίας 1 ἑκατ. δολλαρίων. Τῷ δὲ 1877 τὸ ἐξαχθὲν ποσὸν ἀνήλθε μέχρι ἀξίας 62 ἑκατομμ. δολλαρίων. Ἀπὸ τοῦ 1861—1877 ἐξήχθη ἐξ Ἀμερικῆς πετρέλαιον ἀξίας 442,698,968 δολλαρ. Νῦν δὲ ὑπάρχουσιν ἐν Ἀμερικῇ 10,000 πηγαὶ πετρελαίου, εἰς ἃς ἐδαπανήθησαν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν 50 ἑκατομμ. δολλαρ. Ἐκατὸν ἑκατομμυρίων δολλαρίων κεφάλαιον καθόλου ἀποτελεῖ τὸ τοῦ ἐλαίου ἐμπόριον ἐν Ἀμερικῇ.

Εἰς τὴν κατὰ τὸν παρελθόντα Νοέμβριον δημοσιευθεῖσαν διατριβὴν τοῦ κ. Σπυρ. Π. Λάμπρου περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου παρεισέφρησαν τὰ ἑξῆς δύο παροράματα περὶ τοὺς ἀριθμοὺς.

Ἐν σελ. 882, σ. 3 γράφει 1122 ἀντὶ τοῦ 1022.

» » » » 14 » ὑπ' ἀρ. 290 ἀντὶ τοῦ 200.